

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DEVRİNDE
KİTAP KÜLTÜRÜ VE İTHÂF GELENEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seyhan DOBRA

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

MAYIS - 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

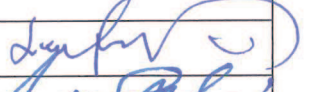
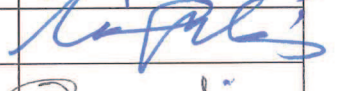
**TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DEVRİNDE
KİTAP KÜLTÜRÜ VE İTHÂF GELENEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seyhan DOBRA

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ

Bu tez 02/05/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Lütfi Seyhan	Başarılı	
Doç. Dr. Hâşim Sahin	Başarılı	
Doç. Dr. M. Ali Hacıgökmen	Başarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap Kültürü ve İthâf Geleneği

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 103 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 26/05/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 16'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dahil
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci
Seyhan DOBRA

29.05.2017

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı
Öğrenci Numarası
Ana Bilim Dalı
Programı
Statüsü

:Seyhan DOBRA
:Y136012009
:Tarih
:Ortaçağ Tarihi
:☒Y. Lisans ☐Doktora ☐Bütünleşik Doktora

Danışman
Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

29.05.2017

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Seyhan DOBRA

02.05.2017

ÖNSÖZ

Tarih boyunca insanlar duygularını ve düşüncelerini ifade edebilmek için bir dile ihtiyaç duymuştur. Mevcut duygu ve düşüncelerin, ortaya çıktığı zamandan geleceğe taşınabilmesi vesilesiyle de yazı icat edilmiş, yazılan sayfeler zamanla kitap haline dönüşmüştür. Bu kitapların korunup, insanların hizmetine sunulmasıyla kütüphaneler kurulmuştur. İslâmi devirlerden tevarüs eden bu ilmi gelenek Türkiye Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde sürdürülmüştür. Anadolu coğrafyasında bulunan yahut çeşitli vesilelerle bu topraklara davet edilen müellifler çeşitli konularda eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin insanlığın hizmetine sunulabilmesi adına birçok kütüphane kurulmuştur. Zaman içinde gelişen bu kültürel zeminde yazarın gördüğü hürmet ve itibara binâen yazılan kitaplar devrin büyüklerine ithâf edilmeye başlamıştır. Kitap, kütüphane ve müellif eksenin seyreden bu entelektüel süreç sonraki devir Türk devletlerince de sürdürülmüştür.

Tez konumuzun tesbiti ve hazırlanması sürecinde özverisiyle yanımda olan danışmanım Doç. Dr. Haşim Şahin başta olmak üzere değerli vakitlerini ayırıp çalışmamıza katkıda bulunan Prof. Dr. Lütfi Şeyban ve Doç. Dr. Mehmet Ali Hacıgökmen hocalarıma şükranlarımı sunarım. Yine bugünlere gelebilmemin asıl mimarları olan, anneme, babama, aileme ve tez süresince desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma kalbî teşekkürlerimle.

Seyhan DOBRA

02.05.2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM KÜLTÜRÜNDE KİTAP VE KÜTÜPHANE	14
1.1.Kütüphanenin Tanımı	14
1.2. İslâm Dünyasında Kütüphaneler	16
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ MÜELLİFLERİ VE ESERLERİ	25
2.1. Türkiye Selçuklu Dönemi Müellifleri ve Eserleri	25
2.2. Beylikler Dönemi Müellifleri ve Eserleri	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DEVRİNDE KİTAP İTHÂF ETME GELENEĞİ	59
3.1.Türkiye Selçuklu Devrinde İthâf Geleneği	61
3.2. Beylikler Devrinde İthâf Geleneği	68
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	75
EKLER	89
ÖZGEÇMİŞ	102

KISALTMALAR

TKDB	: Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
TÜRDV	: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
C	: Cilt
S	: Sayfa
s	: Sayı
Çev	: Çeviren
Yay	: Yayınlayan
Hız	: Hazırlayan
Ed	: Editör
Bkz	: Bakınız
Nşr	: Neşreden
ss	: Sayfa Sayısı

Tezin Başlığı: Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap Kültürü ve İthâf Geleneği

Tezin Yazarı: Seyhan DOBRA

Danışman: Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

Kabul Tarihi: 02 Mayıs 2017

Sayfa Sayısı: iv (ön kısım)+89 (tez)+13 (Ek)

Anabilimdalı: Tarih

Bilimdalı: Ortaçağ Tarihi

İnsanlığın varoluşundan bu yana kitaplar oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. Geçmişten günümüze muhtelif konularda yazılan ve çeşitli çevrelerde toplu ya da bireysel olarak okunan kitapların varlığı bilinmektedir. Bu kitapları nizamlı bir vaziyette okur kitlesi ile buluşturabilmek adına farklı İslâm coğrafyalarında kütüphaneler kurulmuştur. Halk kesiminin hizmetine sunulan kitapların yanında şahıslara özel yazılan ve onların hususi kütüphanelerinde yer alan kitaplar da mevcuttur. Ana temamız olması hasebiyle bu çalışma da Türkiye Selçuklu ve Beylikler devrinde kitap, kütüphane, müellif, ithâf geleneği ve okuma faaliyetleri ele alınmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde; İslam Dünyasında kitap ve kütüphane ana başlığı altında iki alt başlığa yer verilmiştir. İlk alt başlıkta literatür taraması akabinde kütüphanenin sözcük tanımları yapılmıştır. Yanı sıra kütüphanelerin işlevi, görevlileri ve türlerine dair bilgiler de bölümün çerçevesinde yer almıştır. Diğer alt başlıkta ise İslâmi devirden Beylikler dönemine uzanan süreçte kurulan kütüphaneler ve kitap varlıkları irdelenmiştir.

İkinci Bölümde, Türkiye Selçuklu ve Beylikler döneminde yazdıkları kitaplar ile ilim câmiasının önde gelen müelliflerinin biyografileri, bahsi geçen devirde vücuda getirdikleri farklı türlerdeki eserleri ve muhtevalarına ait ayrıntılar ele alınmıştır

Üçüncü Bölümde, Okuma kültürü ekseninde Türkiye Selçuklu ve Beylikler devrinde bilhassa devlet erkânınca kitaba ve müellifine duyulan hürmete istinâden yapılagelen ithâf geleneği konusuna yer verilmiştir.

Sonuç kısmı, ithâf edilen kitaplar, müellifleri ve ithâf edilen şahısların yer aldığı tablo, tez kapsamında bahsi geçen birkaç kitap görselinin yer aldığı ekler ve kaynakça ile çalışma nihâyetlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Beylikler, Kitap Kültürü, Kütüphane, Kitap İthâf Geleneği

Title of the Thesis: The Tradition Of Book and Dedication During The Turkey Seljuks and Beyliks Era

Author: Seyhan DOBRA

Supervisor: Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

Date: 02 May 2017

Nu. Of Pages: iv (pretext)+89 (mainbody)+13 (app)

Department: History

Subfield: Middle Age History

Since the emergence of mankind, boks have been in a key position. From past to present, it's known that boks written on diverse subjects and read individually or in a group in diverse settings exist. In order to bring these boks to gether with readers in a regular setting, libraries have been instituted in different Islamic Regions. Besides boks which have been dedicated to public use, boks written for particular individuals and taking places in their private libraries exist. For the reason that it is our main theme, books, libraries, author, tradition of book dedication and reading activities in Turkish Seljuck and Beyliks era have been addressed in this study.

In this context in the first section of the study; two sub-topics have been included under the main topic of "Books and Libraries In The Islamic World". In the first sub-topic, the word "library" has been diversely defined following a detailed scanning in literature. In addition, information about functions, incumbents and types of libraries have taken place in the framework of this section. In the other sub-topic, libraries which have been instituted and boks which have existed from the Islamic Era to Turkish Seljuck and Beyliks have been scrutinized.

In the second section, brief biographies of pioneer authors in scholarship community with the boks they inscribed about Turkish Seljuck and Beyliks Era, details on the works in diverse genres they created in or after the mentioned era and their contents have been addressed.

In the third section, tradition of book dedication referring to the respect shown to boks and their authors especially by high state officials in Turkish Seljuck and Beyliks Era has been included in the axis of reading culture. Tradition of book dedication process in the Period of Principalities has been included in the framework of the integrity of the topic.

Conclusion, Study has been concluded with a table including boks which have been inscribed, their authors and individuals whom they have been dedicated to, attachements including some visuals of the boks mentioned in the framework of this study and finally with the references.

Keywords: Sultanate of Turkish Seljuck, Beyliks, Tradition of Book, Library, Tradition of Book Dedication

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu ve Beylikler döneminin ilmî manzarasının daha iyi tahayyül edilebilmesi, İslâmi devirden Beyliklere uzanan süreçte, kitap ve kütüphane kültürü merkezinde okunan kitapların, müelliflerin, kitap sanatlarının, mekânların ve okuma şekillerinin tahlili ile ilintilidir. Türkiye Selçuklu Devleti, XII. yüzyılın son çeyreğinden XIII. yüzyıl başlarına değin çeşitli cenahlarda dâhil olduğu siyasi mücadelelere müteâkiben birtakım ilmî gelişmelere de ev sahipliği yapmıştır. Bu doğrultuda kitaplara duyulan ilgi de giderek artmıştır. İlerleyen zaman diliminde halkın hizmetine sunulmuş umûmî; hükümdarlar, âlimler, emirler ve bazı devlet adamlarına ait husûsi kütüphaneler kurulmuştur. Böylece kitlelere hitap edebilecek bir kültürel eksen zuhûr etmiştir. Müelliflerin kaleminden belli konularda vücûda getirilen kitapların muhteviyâtı da zamanla zenginleşmiştir. Belli bir zaman içerisinde yazılan bu kitaplar devrin önde gelen kişilerine ithâf edilmiştir. Kâhir ekseriyetle dönemin hükümdarlarına rehber olması temelinde hazırlanan kitaplarda ilk evrede siyasi konular ağırlıklı işlenmiştir. Zaman ilerledikçe bu silsileye tarihî, edebî, felsefî, bilimsel, dînî ve tasavvufî konular içeren eserler de dâhil olmuştur. Bu kültürel gelişimin yansımaları benzer uygulamalar ile Beylikler döneminde de devam ettirilmiştir.

Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi

Kitap Sanatları

Kültür ile sanatın tarih potasında harmanlandığı alanlardan biri olan kitap sanatları Türkiye Selçuklu ve Beylikler devri kültürel gelişimi adına önem taşımıştır. Bu dönemlerde kitap sanatları çeşitli yönleriyle özgün şekillerde uygulanagelmiştir. Bu sanatı icra eden sanatkârlar ise cilt yapımını ve süslemeleri kalıplaşmış hâle getirmeden vücûda getirmişlerdir. Kitap sanatının iç unsuru olarak hat sanatı ve üslûbu bahsi geçen dönemlerin ilmi dokusunda önem ifade etmiştir. Özellikle Türkiye Selçukluları devri, hat sanatı açısından önemli gelişmelere öncülük etmiştir. Türkiye Selçuklu dönemi hat sanatını bazı harflerin karakteristik yazılışını ifade eden müfredat ve istif yönünden iki aşamada incelemek mümkündür.¹ Beylikler döneminde ise, Türkiye Selçuklu dönemi

¹ Bekir Şahin, “Selçuklu Dönemi Kitaplarının Bazı Özellikleri”, *I. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu Bildirileri*, 13–14 Nisan 2007, İstanbul, s. 47.

kadar güçlü olmasa da, hat sanatı benzer özelliklerle sürdürülmüştür. Beylikler döneminde, kitâbi yazı Türkiye Selçuklu Devletinden izler taşımakla birlikte geliştirilerek devam ettirilmiştir. *Yakutâne* yazı üslubundan istifâde eden Beylikler dönemi hattatları da Selçuklu sülûs ve neshinden farklı bir tarzda eserler vermişlerdir.² Bahsi geçen dönemlerde cilt sanatına bakıldığında ise; bu süreçte dikkat çekici unsurların başında, ön ve arka kapaklarda şemselerin farklı motiflerle kullanılması gelmektedir. Örneğin; ön kapakta rûmî'li bir tezyînat'ın kullanıldığı bir kitabın arka kapağında yuvarlak şemsenin kullanıldığı görebilmek mümkündür. Bazen ise geometrik, yıldızlı bir kapağın arka kısmında yuvarlak şemseye yer verilmiştir. İslâm kökenli kitap bezeme sanatlarından biri olan tezhip sanatı da bu devir kitaplarının vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. XIII. yüzyılda kültürel ivmenin hız kazandığı Selçuklu başkenti ve sanatın merkezi konumunda olan Konya'da, Selçuklu sarayına bağlı sanatkârların hayat verdiği zengin bir o kadar da sade süslemeli ilmî eserler ve Kurân-ı Kerimler, tezhibin değerli örneklerini temsil etmişlerdir.³ Tezhipçiliği Anadolu coğrafyasına taşıyan Selçuklular, stilize edilmiş hayvan motifleriyle bezeli *Rûmî* üslûbunun da Anadolu'daki mimarı olmuşlardır. Bu üslûpta, geometrik çizgiler iç içe geçmiş bir şekilde oluşturularak bitki motifleriyle ciltler bezenmiştir. Cilt üzerinde bulunan çizgiler, boş zemini doldurmak amacıyla konulan nokta ve yıldızcıklarla süslenmiştir.⁴ Selçuklu tezhibinde kullanılan renkler genel olarak kızıl, siyah, açık lâcivert, kırık beyaz, pembe, bordo ve yeşil olarak bilinmektedir.⁵ Selçuklu devrinde kitap sanatlarında görülen diğer bir üslûp'ta küçük motiflerden oluşan *Mûnhâni* adıyla bilinen üslûp'tur. XIII. ve XIV. yüzyıl boyunca Türkiye Selçuklu dönemi'nde Konya merkez olmak üzere çeşitli bölgelerdeki saraylar, medreseler, tasavvuf kurumları ve ahî teşkilatları gibi yazmaların hazırlandığı ve sanatçıların korunduğu çeşitli müesseseler tesis edilmiştir. Bu müesseselerde tezhipli yazmaların hazırlanması yaklaşık 1270'li yılların sonrasında başlamıştır. Günümüze ulaşabilen bu yazmaların nüshalarına Karatay Yusufâğa Yazma Eser Kütüphanesi, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü,

² Bekir Şahin, *Elyazmalarının Dünü Bugünü Konya'da Kültür Medeniyet Kitabı*, Konya: Türkiye Yazarlar Birliği Yayını, 2007, s. 78.

³ Süheyl Ünver, "Anadolu Selçuklu ve Beylikleri Kur'an-ı Kerîm Hattatları ve Tezyînatı Üzerine ", VI. *Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1967, s. 131.

⁴ Müjgân Cunbur; "Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları", *Milli Kültür Unsurları Üzerine Genel Görüşler*, S. XLVI, Ankara 1990, s. 160.

⁵ Süheyl Ünver, "Anadolu Selçukluları Kitap Süsleri ve Resimleri ", *Atatürk Konferansları V, 1971-72*, Ankara 1975, s. 79.

Konya Mevlâna Müzesi ve Koyunoğlu Kütüphanelerinden ulaşabilmek mümkündür. Dönem itibarıyla hazırlanan kitaplarda nitelik olarak kalın bir yapıya sahip olan *Âbâdî* adıyla bilinen kâğıt kullanılmıştır. Bu kâğıtlar kullanılarak meydana getirilen yazmalarda genellikle temellük kaydının tezhipli olarak yer aldığı zahriye kısımları fazlaca tezhiplenmiştir. *Zahriye*, yazma kitaplarda ana metnin başladığı sayfanın arkasındaki sayfa ya da sayfalar için kullanılan bir terimdir.⁶ Daha sonraları yazma eserlerde metnin başladığı karşılıklı tezhiplenmiş sayfalar olarak bilinen *Serlevha*’lar ön plana çıkmıştır. *Zahriye* ve *Serlevha* kısımları; kare, dâire veya dikdörtgen şekillerde düzenlenmiş olup, desenlerde genel olarak geometrik üslûp hâkim olmuştur.⁷ Tezhiplerinde altın bol miktarda ezilerek kullanılmasının yanısıra varak hâlinde yapıştırılarak da kullanılmıştır. Papirüsten deriye, pamuk levhadan kâğıda kadar uzanan bir yazma kültürüne sahip Türkiye Selçuklu ve Beylikler dönemi ciltleri, Uygur, Büyük Selçuklu ve Gazneli sanatı’ndan da esintiler taşımıştır.⁸ Türkiye Selçuklu ve Beylikler devri cilt kapaklarına bakıldığında ise, bölümleri açısından kendilerinden önceki İslam ciltlerine göre farklılık görülmüştür. Cilt kapaklarında karşılaşılan fark cildin iskeletinden ziyâde, bunların uygulanması ve tezyînatındaki anlayıştan kaynaklanmaktadır. Diğer dönemlerin kitaplarının cilt özelliklerinde görüldüğü üzere, Türkiye Selçuklu ve Beylikler döneminde de kitap ciltleri ön ve arka kapaklar, mikleb, sırt, sertâb ve iç kapaklardan oluşmuştur.⁹ Bahsi geçen dönemlerin kitap ciltlerinde kullanılan malzemeler ise deri, murakka (mukavvâ), ipek iplik ve ibrişim, kakma altın ve zer-mürekkep olarak bilinmektedir.

Kitap Okunan Mekânlar

Camiler

Türkiye Selçuklu ve Beylikler döneminde, kitabın fiziki özelliklerinin irdelenmesi akabinde kitap okunan mekânlara bakılacak olunursa, bu sürecin tarihsel zeminde çeşitlilik arzettiği görülmektedir. Bu ilmi gelişimin ilk nüveleri camilerde kendini göstermiştir. İslâmiyetin doğuşunun akabinde meydana getirilen camiler, birer eğitim

⁶ Gülnür Duran, “Tezhip”, *DİA*, C. XLI, İstanbul 2012, s. 63.

⁷ Ahmet Saim Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”, *Türkler*, C. VII, Ankara 2002, s. 934.

⁸ Arıtan, “Konya Müzelerinde Bulunan Selçuklu Ciltlerinin Özellikleri”, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*), Konya 1987,

⁹ Kemal Çiğ, *Türk Kitap Kapları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1971, s. 11.

öğretim merkezleri olmalarının yanında okuma kültürünün de kökleştiği mekânlar olarak ilgi görmüştür. Siyaset meydanı niteliğinde olan camiler, yabancı ülkelerden gelen Müslümanların ilettiği haberlere yer verilen, ulemânın sohbet ve derslerinin dinlendiği bir çeşit forum özelliğine de sahip olmuşlardır.¹⁰ Genellikle mescid, aşevi, kütüphane, han ve derviş odalarından oluşan camiler, namaz ibadetinin edâ edilmesine olanak tanınmasının yanısıra ilim tahsil etme niyetinde olan talebelere ve herhangi bir dini zümreye mensup dervişlere de hizmet vermişlerdir.¹¹ Hicretin ilk yüzyılında İslâm ülkelerinde birer kitaplığa sahip camilerin birçoğu vakıf ya da bağış sûretiyle verilen kitapları okumak isteyenlerin ihtiyaçlarını karşılama görevi üstlenmiştir.¹² Kılınan namazların ardından, derse başlarken yahut ders bitiminde yapılan Kurân-ı Kerim kıraatleri ve çeşitli dini ilimlere dair okunan kitaplar ile dönem ahalisi camilerde çeşitli zâviyelerden münevver hâle getirilmeye çalışılmıştır. Yine Ramazan Aylarında özellikle teravih namazlarından önce ve sonra bu gibi mekânlarda toplanan cemaate; akâid, fıkıh, siyer gibi konuları içeren çeşitli kitaplar yanında ahlâkî bilgi ve öğütler veren dinî nitelikli kitaplar okunduğu bilinmektedir.¹³ Kitap ve kütüphanelerin çoğalmasıyla Müslümanlar arasında kitaplara duyulan ilgi de giderek artmıştır. Kitaba gösterilen bu alaka, meraklısını özellikle dış güzelliklerinin hayranı olarak kitap derlemeye kadar götürmüştür. Dini ilimlerin tahsili doğrultusunda camilerde kendini gösteren durum sonraki dönemlerde farklı ilmî müesseselerde de yaygın bir şekilde devam ettirilmiştir.

Tekkeler

İslâm ahlâkının, tasavvuf ilminin öğretilip uygulandığı, dînî eğitim ve öğretimin yapıldığı müesseseler olarak tekkelerde de kitaplar ile mayalanmış ilmî süreç devam ettirilmiştir. Müslümanlar tarafından tevhîd inancını kitlelere yaymak ve bu îman bilincini zihinlere yerleştirmek için vakıf esaslarına uygun olarak kurulmuş bu yapılar devrin siyasi büyüklerinden teşvik görmüş ve ilim erbâbının başlıca merkezlerinden biri

¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “Küçük Asya’da İslâm”, *Prof. Dr. Ercüment Kuran’a Saygı: Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 14 Mayıs 2005, Bildiri ve Makaleler, hzl. AY.Ocak-M.Öz vd., Ankara 2006, s. 175.

¹¹ Haşim Şahin, “Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402)”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 350.

¹² Mahmut Gündüz, “İslâmîde Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphane”, *XI. Kütüphane Haftası münasebetiyle 29 Mart 1975 günü Millî Kütüphane Müzik Salonu’nda verilen Konferans Bildirileri*, s. 99.

¹³ Zehra Öztürk, “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. V, S. IX, 2007, s. 404.

olmuştur.¹⁴ Büyük Selçuklular gibi kültürel alandaki ilerlemelere destek veren Türkiye Selçuklu sultanları ve devlet adamları da yaptırdıkları, zengin vakıflarla teşvik gören bu kurumlar ile şehirleri donatarak bu ilmî açılıma katkıda bulunmuşlardır. Bu gelişim Beylikler döneminde de görülmüştür. Zünnûn-i Mısırî, Hallâc-ı Mansûr, Ahmed Yesevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yûnus Emre ve Orta Asya şâirlerinden Sûfî Allahyâr gibi ilim erbabları bu merkezlerde tasavvuf ilmi ile ilgili pek çok eser kaleme alarak ilmi sürece katkıda bulunmuşlardır.

Medreseler

Türkiye Selçuklu ve Beylikler devrinin mühim bir diğer eğitim mekânı olan medreselerde de cami ve tekkelerde görüldüğü üzere ilmî gelenek sürdürülmüştür. Coğunlukla Konya, Kayseri ve Sivas kentlerinde rastlanan bu eğitim kurumlarında eğitim; dini (kelâm, fıkıh, hadîs, tefsîr vs) ve pozitif bilimler (fen bilimleri, matematik, geometri, cebir, tıp, kozmoloji, astronomi vs) olarak iki koldan yürütülmüştür. Belli bir alanda ihtisaslaşmanın görüldüğü medreselerde kütüphaneler önemli bir yere sahip olmuştur. Mütevelli ve nazırın her yıl elde edilen vakıf gelirleriyle kitap satın aldığı, bu kitapların belli bir ücret karşılığında ödünç verildiği, kitap geri geldiğinde de paranın iade edildiği bir uygulama söz konusudur.¹⁵ Bu medreselerde, eğitim vermek üzere tayin edilen müderrislerin yanısıra devrin tanınmış âlimleri de ağırlanmıştır. Âlimler burada çeşitli meselelerle ilgili topluluğa hitâben kitaplar okumuşlardır. Bu duruma örnek olarak XIII. yüzyıl'ın ikinci yarısında Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve ailesinin Konya'da bulunduğu esnada Mevlânâ ve müritlerinin Karatay Medresesinde ilme talip bir kitleye kitap okuduğuna dair bilgiler mevcuttur. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Selçuklu Türkiye'si'nde çeşitli nitelikte ki kitapların okunduğu başlıca mekânlar olarak camiler, tekkeler ve medresler gösterilebilir. Bu mekânların yanısıra edinilen bilgilerde hükümdar huzurunda okuma, âlimlerin yaşadığı ya da dini toplantıların yapıldığı mekânlarda okuma, evlerde ve çeşitli sohbet meclislerinde icra edilen okumaların mevcûdiyeti de anlaşılmıştır.

¹⁴ Ziya Kazıcı, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016, s. 60.

¹⁵ Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin, I*, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara: Akçağ Yayınları, 1976, s. 46.

Kitap Okuma Şekilleri

Kitap kültürünün bir diğer önemli aşaması da kitap okuma şekilleridir. Dönemin okuma şekillerine bakıldığında tekil yahut çoğul olarak gerçekleştirilen okumalar ile karşılaşılmaktadır. Belirli bir düzen dâhilinde ilerleyen okumalar kişinin bir kitabı kıraat ederken çevresinde bulunan kişilerin onu dinlemesi şeklinde gerçekleşmiştir. Kitap mütaalası temelinde, belirli zaman aralıkları ile okuma toplantıları düzenlenmiştir.¹⁶ Bu toplantılarda yer alan kişiler belli bir okuma bilincine sahip bireyler olarak tanımlanmıştır. Bu meclislerde okunan kitaplar ise dinleyici topluluğunun ilim dairesine hitap eder bir üslûpla kaleme alınmıştır.¹⁷ Bir diğer okuma şekli olarak tekil okumalar ise devrin koşullarını göz önüne alarak ifade etmek gerekirse daha çok şahsi kütüphaneye sahip üst düzey kişilerce gerçekleştirilen okumalar olarak nitelendirilebilir. Sultanların, âlimlerin ve tabiplik ile iştigâl eden kesimin şahsi kütüphanelere sahip olmaları ve bu duruma mukâbil bireysel okuma yapabilmeleri bu tarzda okumalara örnek gösterilebilir. Okumanın gerçekleştiği mekânlardan şekillerine uzanan süreçte bu toplantılar; derslerden, halk hikâyelerine, dini sohbetlerden, eğlenceye kadar tertip edilen yüzlerce yıllık geleneğin oluşturduğu bir işleyişe sahiptir. Selçuklulardan bu yana Anadolu’da süregelen eski ve köklü bir gelenek olan bu tarz okuma ve dinleme, okuması yazması olmayan halkın yazılı kültürle buluşturulması açısından önem taşımıştır. Özellikle dinî bilgilerin halka ulaştırılması için bu sesli okuma tarzı mühim bir öğretim metodu olarak anlam kazanmıştır.¹⁸ Farklı çevrelerde ve üslûplarda yapılagelen okumaların İslâmiyet öncesi dönemdeki manzarasına bakıldığında kam, baksı, şaman ve ozanlar tarafından kopuz adı verilen bir saz eşliğinde etrafını çevreleyen topluluğa destanlar söylenildiği bilinmektedir. Anadolu merkezli ele alındığında, okuma kültürü bağlamında çeşitli meclislerde okumalar yapan ilim adamlarının yanısıra meddahların öneminden söz etmek gerekmektedir. Özellikle Selçuklu döneminde Anadolu topraklarında halka destan ve hikâyeler anlatan, gerektiğinde türkü ve taklitlerle anlattığı hikâyeye ahenk katan meddahlar yaşamışlardır. *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Köroğlu*, *Tahir ile Zühre* gibi destan ve hikâyelerin çoğu yazıya geçirilmeden topluluğa anlatma yoluyla kulaktan kulağa nakledilerek kitlelerin

¹⁶ Zehra Öztürk, “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, *Değerler Eğitim Dergisi*, C. I, S. IV, Ekim 2003, İstanbul, s. 139.

¹⁷ Öztürk, “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, s. 131.

¹⁸ Öztürk, “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”, s. 401.

hafızalarında yaşatılmaya çalışılmıştır. Meddahlar tüm bu faaliyetlerin yanında toplumdan her kesimin rahatlıkla anlayabileceği kitaplar da yazmışlardır. Kendilerine atfedilen bir isim de *Goygoycular* olarak bilinen meddahlar diyar diyar gezerek Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini anlatmışlardır.¹⁹ Böyle toplantılar, okuması yazması olmayan halk için hem öğrenme hem de eğlenme vasıtası olarak nitelendirilmiştir. Anadolu'da Türkçe olarak yazılan ilk manzum eserlere bakıldığında, çeşitli işlevlerinin yanında okuryazar olmayan halka dinî bilgiler öğretme gayesi dikkat çekicidir. Kitap hâline getirilen nüshaların bazıları bizzat kussaslar tarafından bazıları da kussastan işiten kişiler tarafından kaleme alınmıştır.²⁰ Halka özellikle dinî bilgiler iletilmek istendiği zaman geçmişten beri süregelen bu anlatılanı dinleme geleneği ön planda yer almıştır. Böylece okuma meclisleri oluşmaya başlamıştır. Bu bakımdan halk için yazılan ilk kitaplar imana, ibadete, ahlâka ve tarihe dair bilgiler veren kitaplar olmuştur. Bir de askeri coşturucu, düşmana karşı vatanını savunmaya teşvik edici kahramanlık kitapları, bunların yanında tabîî ki halkı eğlendirici aşk ve macera kitapları da yazılmıştır. Bu şekilde bir dinleyici topluluğuna yüksek sesle okunacak şekilde düzenlenmiş olan kitaplara halk kitapları adı verilmiştir. Meddahların dışında yine dinî toplantılarda ve camilerde münacatlar ve naatlar okuyan, devrin hükümdarını methiyelerde bulunan mu'arrefler ve hükümdar saraylarında Hz. Peygamber ve ashabının hayatından ve gazalarından bahseden siyercilerden söz etmek mümkündür.²¹ Bu arada, saraylarda hükümdarı eğlendirmek vazifesini üstlenen Nedim, Musahip ve Mukallid (Kıssahan) adı verilen kişilerden de söz etmek gerekir. Bu kimseler hikâyeyi yalnız anlatmakla kalmamış yaptıkları çeşitli hayvan taklitleriyle de ilgi çekmişlerdir.²² Nihâi olarak gerek saray mensuplarına gerekse halka hitaben gerçekleştirilen bu okuma toplulukları vesilesiyle sözlü ve yazılı kültür sentezlenmeye çalışılarak kitap kültürü halk kesimlerine ulaştırılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Türkiye Selçuklu ve Beylikler devri, İslam kültür ve medeniyetinin çeşitli alanlarda eş zamanlı ilerlemelerin yaşandığı bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemde

¹⁹ Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s. 404-405.

²⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970, s. 38.

²¹ M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989, s. 74.

²² Öztürk, "Eğitim Tarihinde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", s. 134.

özellikle entelektüel bir halkanın oluşmasına aracı olabilecek ilmî atmosfer önemlidir. Özellikle devlet büyüklerince, kitaplara ve âlimlere duyulan zihni yakınlık ile kültürel gelişim hız kazanmıştır. Bu çalışmada İslâm coğrafyasından bu yana kitap, kütüphane, müellif, okuma kültürü ve ithâf geleneği merkezinde Türkiye Selçuklu ve Beylikler döneminin kültürel uzantıları incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Türkiye Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminin entelektüel manzarasını, kitap, kütüphane ve ithâf geleneği ekseninde ilgili kitleye toplu bir bakış açısıyla sunmak amaçlanmıştır. Bahsi geçen dönemin kitap kültürü dâhilinde bilgiler içeren müstakil bir çalışmanın olmayışı bu konuya yönelmek adına başlıca etken olmuştur. Bu bakış çerçevesinde, entelektüel zeminde kitap kültürü ve ithâf geleneği ele alınmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Türkiye Selçuklu ve Beylikler dönemi hâkimiyetinin mühim bir yönünü oluşturan sosyo- kültürel eksen oldukça önem taşımaktadır. Çalışmada geçmiş devletlerden miras alınan kültür dâhilinde kitaplar, kütüphaneler ve müelliflere dair kültürel içerik mümkün olabildiğince anahatlarıyla verilmeye gayret gösterilmiştir.

Kaynaklar ve Araştırmalar

Tarihçilerin umûmi fikri doğrultusunda söylenebilir ki tarih araştırmalarını meşakkatli hâle getiren başlıca etkenlerden biri kaynak yetersizliğidir. Bu etken daha çok Ortaçağ İslam dünyasında belirgin bir hâl almaktadır. Türk Tarihi bağlamında bakıldığında XI. ve XII. yüzyıl Anadolusunun saklı kalan yönleri XIII. ve XIV. yüzyılda tarihsel zeminde yer alan Türkiye Selçuklu devleti ve müteakibinde Beylikler döneminde kısmen aydınlanmaya başlamıştır. Bahsi geçen tarihsel dönemlerin tenvir edilme süreci Anadolu'da yazılmış yerli kaynaklar aracılığı ile olmuştur. Bu kaynaklar özellikle Türk kültür hayatını yansıtması açısından önem teşkil etmektedir. Bu girizgâhmahiyetinde yapılan açıklamanın nihâyetinde çalışma esnasında yararlanılan kaynak ve araştırma eserlere dâir genel bilgiler verilmesi gerekirse:

Kaynak Eserler

İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ali b. Muhammed (1160-1233)

Tarih alanında çalışmaları ile ağırlıklı olarak tanınmış İbnü'l-Esir'in dört önemli kitabı zamanımıza ulaşmıştır. Bu eserlerin en bilineni *el-Kâmil fi't-Tarih*'tir. Eser, insanın yaratılışı ile başlayıp 1230'a kadar devam eden olayları ihtivâ eden büyük İslâm tarihi kaynağıdır. Çalışma kapsamında bahsi geçen ansiklopedik eserin IX. ve X. cildinden faydalanılmıştır.²³

İbn Bîbî, Nasireddîn Hüseyin b. Muhammed (ö. 1282)

İranlı tarihçi İbn Bîbî, ekseriyetle Türkiye Selçukluları'nın 1192-1280 yılları arasındaki olayları içeren yapıtıyla tanınmıştır. İlm-î Nücûm alanında bilgisiyle ünlenen İbn Bîbî takrîben 1230'lu yıllarda sultan Alâeddin Keykubad'ın daveti ile Konya gelerek devlet hizmetine girmiştir. Bu süreç devam ederken Türkiye Selçuklu Tarihine dair mühim unsurlar içeren meşhur eseri *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*'yi yazmıştır. Ünlü Moğol devlet adamı Alâeddîn Ata Melik Cüveynî'nin emriyle yazılan eserin önsözünde I. Alâeddin Keykubad döneminden bahsedildiği için bu adın konulmasının münâsip olduğundan bahsedilmiştir.²⁴ I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in veliaht tayin edilmesi ile başlayan eser, II. Gıyâseddîn Mesud'un Anadolu'da Abaka Han'ın huzuruna çıkışı ile sonlandırılmıştır. Çalışma bağlamında iki cilt halinde tercümesi yapılan eserin I. cildinden ağırlıklı olarak faydalanılmıştır. Yine eserin 1941'de M. Nuri Gençosman tarafından *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* adıyla tercümesi yapılmıştır. Çalışmada bu tercümeden de bilgiler kullanılmıştır.²⁵

Abû'l-Farac, Gregory (XIII. yy.)

Din, mantık, fizik, astronomi vs. gibi alanlarda eserleri ilim dünyasına kazandırdığı bilinen Abû'l-Farac'ın çalışma esnasında Abû'l-Farac Tarihi adlı çalışmasından istifade

²³ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, C. IX, çev. Abdülkerim Özeydin, İstanbul: Bahar Yayınevi, 1987.

²⁴ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, çev. Mürsel Öztürk, C. I-II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

²⁵ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar İlave Eden: F. N. Uzluk, Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.

edilmiştir. Eser üç ciltten oluşmaktadır.²⁶ Kitap Türkiye Selçuklu döneminin kültürel atmosferini yansıtmaya sebebiyle tezimiz adına önem taşımaktadır.

Aksarayî, Kerimüddîn Mahmud (13.yy-14.yy)

Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Aksaraylı olduğu bilinmektedir. Öncelikle divan kâtibi görevini icra eden Aksarayî, asıl şöhretini Emir Çoban'ın oğlu Anadolu valisi Demirtaş Noyan adına kaleme aldığı *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* adlı eserini yazarak elde etmiştir. Genel bir tarih kitabı olma özelliği taşıyan kitap dört bölümden müteşekkildir. Dönemin siyasi, mali ve kültürel özelliklerini tasvir eden kitabın çalışma dâhilinde Mürsel Öztürk tercümesinden faydalanılmıştır.²⁷

Ahmed Eflâkî

Yıldız ilmindeki faaliyetlerinden ötürü Eflâkî mahlasını taşıdığı bilinmektedir. Çalışma esnasında kendisinin *Menakıbü'l-Arifin (Ariflerin Menkıbeleri)* adlı eserinden yararlanılmıştır. Adı geçen bu çalışma genel hatlarıyla bakıldığında Mevleviliğin öncüsü ünlü mutasavvıf Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve haleflerinin menkıbelerine ve o dönemde yaşananların kompoze edildiği çeşitli hikâyeler ihtivâ etmektedir. Mevcut bilgilerden hareketle çalışmada Türkiye Selçuklu Devletinin kültür hayatından ayrıntılara yer verilmiştir.²⁸

Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr

Ferîdûn b. Ahmed, sipehsâlâr (kumandan) unvanıyla tanınmıştır. Çalışmada Sipehsâlâr'ın *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendigâr* ismiyle Farsça olarak kaleme aldığı eseri kullanılmıştır. Adı geçen kitap; Mevlânâ'nın hayatı, menkıbeleri, yolu, irşad faaliyetleri ve mevlevîlerin diğer tasavvufî çevrelerle münasebetleri hakkında özet niteliğinde-, ancak hemen hemen ilk ve abartısız haberleri vermesi bakımından konumuz için önemli bir kaynaktır. Üç bölümden meydana gelen eser Türkiye Selçuklu ilmi hayatına ait mühim bilgiler içermektedir. Tez aşamasında

²⁶ Züriye Çelik, “Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 28.

²⁷ Kerimüddîn Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretül Ahyar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK Yayınları, 1943.

²⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara: Akçağ Yayınları, 1976.

kitabın, Tahsin Yazıcı tarafından *Mevlânâ ve Etrafındakiler* adıyla yapılan çevirisinden yararlanılmıştır.²⁹

Muhammed b. Ali er-Râvendî

Fars İslam âlimi olarak bilinen Ravendi, İslâm topraklarında yaşamış önemli filozoflardan biridir. Çalışma dâhilinde Ravendi'nin *Râhatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr* isimli kitabından Selçuklu kültürüne değinilen bölümlerinden istifade edilmiştir. Bahsi geçen kitap, müellifin peygamberlere, ashaba, tâbiîn ve ulemâyâ methiyeleri ile başlamıştır. Yazar, Gıyâseddin Keyhusrev'in şeceresinden söz ettikten sonra kitabın yazılış süreci ile ilgili bilgiler vermiştir. Esas itibariyle eser çerçevesinde Selçuklular'ın kuruluşundan, son Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul'un vefatına kadar geçen tarihsel olayların ayrıntılarını görebilmek mümkündür.

Muhyiddîn İbnü'l Arabî

Muhyiddîn İbnü'l Arâbi'nin künyesi Şeyh-i Ekber Ebû Bekr-i Muhammed b. Ali'dir. Ebû Bekr İbn-i Arabî ismi ile de tanınmıştır. Eserleri dâhilinde verdiği bilgilerin hepsi birer vesika niteliğinde olan Arabî'nin çalışma aşamasında, *Al Fütûhat al Mekkiyye* adlı eserinin Nihat Keklik tarafından yapılan çevirisi kullanılmıştır.³⁰

Araştırma Eserler

Edebiyat ve tarih alanında ortaya koyduğu eserler ile ilim camiasında hatırısayılır bir yer edinen Fuad Köprülü'nün çok sayıda çalışması mevcuttur. Tez süresince Türkiye Selçuklu devri kitap kültürü çerçevesinde *Belleten* dergisinde yer alan *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları* adlı makalesi yanında *Türk Edebiyatı Tarihi*, *Edebiyat Araştırmaları I-II* ve *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı müstakil eserleri tezimizin yolunu tenvir etmiştir. Yine Süheyl Ünver'in özellikle Selçuklu ve Beylikler devri kütüphaneleri ile ilgili titiz araştırmaları çalışmamıza katkı sağlamıştır. *Selçuklu Tababeti XI-XIV. Asırlar*, *Artuklular Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler*, *Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar*,³¹ *Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri*, *DİA İskender* maddesi bu anlamda

²⁹ Feridun b. Ahmed-î Sipehsâlâr, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.

³⁰ Muhyiddin İbn-i Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, çev. Nihat Keklik, Ankara 1990.

³¹ Süheyl Ünver, "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar", *Üçüncü Türk Tarih Kongresi Tebliğleri* (15-20 Kasım 1943), Ankara: TTK Yayınları, 1948, s. 643.

çalışmanın şekillenmesine katkı sağlamıştır. Ağırlıklı olarak heterodoks İslâm tasnifi, Popüler İslâm, Türk sûfiliği Alevilik/Bektâşilik araştırmaları ve tasavvuf ile ilgili alanlarda mesele odaklı yaklaşımı ve derinlikli araştırmaları ile tanınan Ahmet Yaşar Ocak'ın çeşitli kitap ve makalelerinden çalışma kapsamında faydalanılmıştır. *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbi'l-Ünsiyye*, Selçuklu Anadolusunun din, düşünce ve kültür hayatına atıflarda bulunan *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri*³², *Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce*, *Küçük Asya'da İslâm*, *DİA Hacı Bektâş-ı Velî maddesi* istifade edilen yayınlar arasındadır. Danimarkalı şarkiyatçı olarak bilinen Pedersen'in tez esnasında konumuza hitap eder bilgiler içermesi açısından *İslâm Dünyasında Kitabın Tarihi* adlı kitabı kullanılmıştır. Bahsi geçen kitap Müslüman dünyasında, günlük yaşamda her yönüyle kitabı anlatması yönüyle modern klasiklerden biri kabul edilmektedir. Kitabın fiziki özelliklerinden topluma yansımalarına değin birçok ayrıntıyı kitapta görebilmek mümkündür. İslâm dünyasında kütüphane algısı ve siyasi oluşumlara tesiri gibi unsurlar bu noktada çalışmaya katkı sağlamıştır.³³ Dimitri Gutas'ın Yunan ve Arap uygarlıklarının iki farklı çağda çeviriler aracılığı ile buluşmasına vesile olan eserinde çok kültürlülük temelinde ideolojik siyasal ve toplumsal koşulları ele almıştır. Bağdat'ta Yunanca- Arapça çeviri hareketi ve erken Abbasi toplumunda kitaplar ve küphaneler merkezinde ilmi faaliyetler umûmi bir bakış edinebilmek adına yararlı bir kaynak niteliğindedir.

Yukarıda adı geçen kaynakların yanısıra çeşitli kitap yahut akademik dergilerde yayınlanmış makalelerden, ansiklopedi maddelerinden, seminer ve sempozyum bildirilerinden de faydalanılmıştır. Ahmet Ateş'in *Türkiyat Mecmuası*'nda yayınlanan makalesi "Hicrî VI. ve VIII. (XII. ve XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*'nde yayınlanan "Farsça eski bir Varka vü Gülşah Mesnevisi" adlı çalışması, Mikâil Bayram'ın *Türkler Ansiklopedisi*'nde kaleme aldığı "Sadreddin Konevî Kütüphanesi ve Kitapları" adlı makaleleri kullanılmıştır. Şeyda Algaç'ın *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayınlanan "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Kütüphaneler, Kitap Koleksiyonları ve Telif edilen Eserler Kısa bir Bakış" isimli makalesi, İsmail Erünsal'ın *Türk Kütüphaneleri Tarihi II:*

³² Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri* (Selçuklu Dönemi), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

³³ Johannes Pedersen, *İslâm Dünyasında Kitabın Tarihi*, çev. Mustafa Macit Karagözoğlu, İstanbul: Kurtiş Matbaa, 2013.

Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri adlı kitabı, Zehra Öztürk’ün *Değerler eğitim dergisi*’nde yayınlanan “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, Osman Turan’ın *Belleten* dergisinde yayınlanan “Selçuklu Devri Vakfiyeleri, I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesive Hayatı”, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın, *III. Türk Tarih Kongresi*’nde tebliğ olarak sunduğu “XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu’daki Fikir hareketleri ile İctimâi Müesseselere Bir Bakış” adlı çalışması bu kapsamda istifâde edilen diğerkaynaklar arasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM KÜLTÜRÜNDE KİTAP VE KÜTÜPHANE

1.1. Kütüphanenin Tanımı

Kütüphane kelimesi sözlükteki ilk anlamıyla *kitaplık*; ikinci anlamıyla *kitap satılan dükkân*, *kitabevi* olarak tanımlanmaktadır.³⁴ Kütüphane sözcüğünün Arapçası *Maktaba*, Farsçası ise *Ketaphâne*'dir. Günlük dilde kullanılan kütüphane kelimesi Arapça ve Farsça kökenli iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu oluşum; *Kütüp=kitaplar* (Arapça), *hane=ev* (Farsça) şeklindedir.³⁵ İslâm toplumlarında evlerin belirli bir köşesinde yer alan kitap rafları da kütüphane olarak tâbir edilmiştir. Kütüphane kavramının karşılığı olan ve bugün batı dünyasında kullanılan *Bibliothèque* kelimesinin kökü Yunanca'dır. Bu kelime Latince'de *Biblion* ve *Theke* kelimelerinin birleşmesiyle *Bibliotheca* şeklinde oluşmuştur. *Biblon* papirus veya papirüs rulolarına verilen bir nitelendirme olup, papirus'un yazı malzemesi olarak kullanılması ile birlikte bu anlamda kullanılmıştır. *Theke* ise herhangi bir şeyi içine alan, saklayan, muhafaza eden anlamına gelmektedir.³⁶ Bu iki kelimenin birleşmesi ise, kitapların korunduğu, saklandığı yer ya da bina anlamına karşılık gelmektedir. Bir diğer tanımıyla kütüphane: *Basılı yahut el yazması yapıtların korunduğu, toplandığı ve okurların okuması için hazır bulundurulduğu, okuma zevkinin artırılması için bazı etkinliklere yer verildiği kuruluşlardır.*³⁷ Tüm bu tanımların ışığında kütüphane nihâi olarak şu şekilde tanımlanabilir: *Basılmış ya da basılmamış bilgi değerine sahip tüm dokümanların toplandığı, arandıkları zaman kolayca bulunacak şekilde organize edildiği, insanların hizmetine sunulan ve içerisinde yer alan kitapların ödünç olarak verildiği kurumlardır.*³⁸ Belli bir sisteme göre tasnif edilen kitap ve benzeri materyallerin toplandığı, saklandığı, okuyucu ve araştırmacıların istifadesine sunulduğu yerler olarak kütüphaneler, yapılmış ve yapılacak olan ilmî araştırmaları, zamanımızda ve gelecekteki araştırmacıların istifâdesine uygun maliyetle ve kolayca sunmaları açısından önem taşımaktadırlar.

³⁴ Türkçe Sözlük, "Kütüphane", Ankara: TDK Yayınları, 2010, s. 1565.

³⁵ Nuray Yıldız, *Eski Çağ Kütüphaneleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 3.

³⁶ Osman Ersoy, "Kütüphelerin Çağrımızdaki Önemi", *T.K.D.B., C. X, S. I*, s. 2.

³⁷ Kemal Demiray, "Kütüphane" *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1990.

³⁸ Halis Alar, "Kütüphaneciliğin Tarihçesi ve İlk Kütüphaneler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. XVI, 2001, s. 297.

Kütüphane Görevlileri

I- *Hazin (Hafız-ı Kütüb)*: “Kütüphanenin ilmî ve idârî işlerini yürüten, yüksek ilmî kariyere sahip bir vazifelidir. Yeni çıkan kitapları kütüphaneye alan hazin, katalogların yapılmasına, tanzîm ve tertîb edilmesine nezâret etmektedir. Kitapları yıpranmaktan korumak, tamire ihtiyâcı olanları tamir ettirmek, cildini yenilemek, ehli olmayan kimselere karşı kitabı muhafaza etmek hazinin başlıca görevleri arasındadır.”³⁹

II- *Hâfız-ı Kütüb Yamağı*: Kütüphanede hâfız-ı kütübe çeşitli işlerde yardımcı olan kimsedir.

III- *Kâtib-i Kütüb*: Kitaplara dair bilimsel bir eğitime sahip olmayan bu görevli kütüphanede bilimsel işler dışında kalan işleri yürütmektedir. Ödünç kayıtları ve yeni kitapların kayıtlarını tutmakla yükümlüdür.

IV- *Mütercimler*: Çeşitli dillerde yazılan muhtelif kitapları kendi dillerine tercüme eden kimselerdir.

V- *Müstensihler*: Yeni çıkan bir kitaptan başka nüshalar yazmakla vazifelendirilmiş güzel yazı yazan kişilerdir. İslâm tarihi boyunca vazifelerini gerektiği gibi yerine getirmiş kütüphanelere yeni ve çok kıymetli eserler kazandırmış olan pek çok müstensih yetişmiştir.

VI- *Mücellidler*: Kütüphanelerde varlığı bilinen ciltsiz veya ciltleri yıpranmış kitapları ciltlemekle vazifeli kimselerdir.

VII- *Münâviller*: Kütüphanelerde kitap bulma yöntemine aşina olmayan okuyuculara, kitapların raflardaki yerini göstermek ya da kitapları bulunduğu yerden alıp, okuyuculara getirmekle görevli kişilerdir.

VIII- *Bevvâb ve Mustâhfız*: Kütüphaneyi açmak ve kapamak ile sorumlu görevlilerdir.

IX- *Ferrâş (Hâdim)*: Kütüphanelerde temizlik işleri yanında benzer çeşitli hizmetleri gören görevlidir.⁴⁰ Hemen bütün medrese vakfiyelerinde bahsedilen ferraş Arapçada yayıcı, döşeyici anlamına gelmektedir.⁴¹

³⁹ İsmail E. Erünsal “Hâfız Kütüb”, *DİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 98.

⁴⁰ Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1988, s. 28.

⁴¹ TÜRDAV *Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat*, “Ferraş”, İstanbul 1985, s. 273.

Kütüphanelerin bakımı ve çeşitli ihtiyaçları genel olarak vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Kütüphane binasının onarımı, kütüphaneye yeni kitapların alınması, vazifelilerin maaşlarının verilmesi gibi masraflar kütüphaneye nezâret eden ve müşrif adı verilen kişi tarafından tahsil edilmiştir. İnsanların kütüphanede bulunan kitaplardan yararlanması genelde belli bir ücret talep edilmeksizin gerçekleşmiştir. Kütüphanede vazife yapanların ve okuyucuların kâğıt, mürekkep ve kâğıt kalem gibi ihtiyaçları kütüphane idâresi tarafından karşılanmıştır.⁴²

1.2. İslâm Dünyasında Kütüphaneler

Zihin metaforunun kalem ile kelâma dönüştüğü kitaplar; tarih boyunca özellikle İslâm medeniyetinde hatırı sayılır bir konumda yer almıştır. İslâmiyet'in zuhûru ile Arap toplumunda bilhassa kültürel anlamda bazı gelişmeler yaşanmıştır. Kurân'ın 'oku' emrine uyarak Müslümanlar kâğıdı, kitabı ve kütüphâneyi kutsal saymışlardır.⁴³ Bu durumun dini alt yapıya sahip birkaç örneği verilecek olunursa; Kur'an-ı Kerîm'in Zümer Sûresi 9. ayetinde meâlen; *“De ki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”* ve Nahl sûresi 43. ayetinde meâlen; *“Şayet bilmiyorsanız ilim ehline sorunuz”* Buyrulmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v) de; *“İlim ve hikmet müminin kaybettiği malıdır. Nerede bulursa alsın.”* ve *“Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz.”* buyurmak sûretiyle ilim öğrenmenin önemine vurgu yapılmıştır. Bu emirler doğrultusunda hareket eden Müslümanlar, ilme ve âlimlere hürmet gösterdikleri kadar ilmin kaydedildiği kitaplara da epeyce kıymet vermişlerdir. İlk insan ve peygamber Hz. Âdem (a.s.)'e Allahu Teâla emir ve yasaklarını bildirmek üzere kitap göndermiştir. Hazret-i Âdem'den sonraki bazı peygamberlere de kutsal kitaplar gönderilmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefâtından hemen sonra Kur'an-ı Kerîm toplanarak kitap (mushaf) haline getirilmiş ve daha sonra çoğaltılarak çeşitli İslâm memleketlerine dağıtılmıştır.⁴⁴

İslâmın İlk Yıllarında Kütüphaneler

İslâmi dönemin başlarında edebi faaliyetlerin başlangıç noktası ve belki de merkezi konumunda camilerin önemine çalışmanın giriş kısmında yer verilmiştir. İbadetin yanı sıra resmi duyurular, hukuki davalar, entelektüel hayata dair mühim etkinliklerin

⁴² Erünsal “Hâfız Kütüb”, s. 99.

⁴³ Alar, s. 303.

⁴⁴ Alar, s. 305.

gerçekleştiği camiler⁴⁵ kitapların korunması, saklanması için önemli mevkiye sahip olmuştur. Camilerin yanında çeşitli İslâm ülkelerinde kütüphaneler kurulmuştur. Bu çerçevede 1355-1418 yılları arasında yaşamış fıkıh, tarih ve edebiyat âlimi Kalkaşendi İslâm dünyasında üç büyük kütüphanenin varlığından söz etmiştir. Bahsi geçen kütüphaneler Bağdat'ta Abbasi Kütüphanesi; Kahire'de Fatımi kütüphanesi ve Kurtubada ki Endülüs Emevileri kütüphaneleridir.⁴⁶ Kronolojik anlamda bakıldığında İslâmiyet'in ilk dönemleri kültür ortamının yayılması adına sıkıntılı bir süreç olmuştur. Akabinde Dört halife devrinde de yaşanan fetihler ve bazı siyasi bunalımlar gelişebilecek bir ilmî süreci kesintiye uğratmıştır.

Emevîler Döneminde (660-750) Kütüphaneler

Bu dönemde ilimler çeşitli kısımlara ayrılarak tasnif edilmiştir. İslâm tarihindeki ilk kütüphanenin Hz. Muaviye'nin halifeliği zamanında kurulduğu bilinmektedir. Yine halife Muaviye'nin namaz vakitleri sonrasında tertip ettiği toplantılarda Arap, İran ve diğer medeniyetlerin tarihleri ve devlet yönetimleri ile ilgili çeşitli kitapları huzurunda yüksek sesle okutup dinlediğine dair bilgiler mevcuttur. Yine o dönemde halk cephesinden de bakıldığında bir kitabın okunmasından öte, güzel ve tok sesli bir kişiden dinlenmesine rağbet edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷ Emevilerin ilk dönemlerinde (660-750) İslâm dinin tanıtılması ve mevcut fetih hareketleri dolayısıyla kültürel manada gelişmelere tanıklık edebilmek pek mümkün görünmemektedir. Ancak Emevi hâkimiyetinin ortalarına gelindiğinde bireysel olarak ilmi atılımların ilk nüveleri kendini göstermiştir. Bunun örneklerini Halid b. Yezid'in Tıp, Kimya ve Astroloji alanlarında bazı kitapları Yunancası iyi olan mütercimlere tercüme ettirmesi vesilesi ile görülmektedir. Müteakibinde Abdülmelik bin Mervan ve oğlu Velid zamanının da Grekçe ve Farsça divanları Arapçaya çevrildiği bilinen faaliyetler arasındadır.⁴⁸

Abbassiler Döneminde (750-1258) Kütüphaneler

Mısır, Hindistan, Irak, İran vb. çevreler ile kurulan münasebetler yeni kütüphanelerin kurulmasına vesile olmuştur. Bu kütüphaneler de Süryanice, Nebatice, Farsça, Yunanca

⁴⁵ Pedersen, s. 35.

⁴⁶ Pedersen, s. 125.

⁴⁷ Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar" s. 143.

⁴⁸ Necati Avcı, "İslâm Dünyasında Kütüphaneciliğin Doğuşu ve İlk Örnekleri (Beytü'l-Hikme'den Daru'l-Hikme'ye)", *Eskişehir Osmangazi Sosyal bilimler Dergisi*, Aralık 2000, C. I, S. I, s. 5.

Hintçe vb. dillerden eserler Arapça'ya çevrilmiştir. Bu yolla bilginin insanlara ulaştırılması faydalı olmasına karşın, yazmaların nâdir ve fiyatlarının yüksek olması dar bütçeli kimseler adına bu eserleri erişilmez hâle getirmiştir. Bu aksaklığa bir çözüm yolu olarak dönemin varlıkları kimseleri kütüphâneler kurarak kapılarını her kesimden ve bütçeden insana açarak ilmi bir hayra öncülük etmişlerdir. Dönemin ilmî çalışmalarına dînî ilimlerin yanında tarih, felsefe, astronomi, geometri, tıp, kimya, coğrafya ilimleri de eklenmiştir. Bu ilimlerle ilgili olarak yazılan çok sayıda kitap, ilk zamanlar âlimlerin özel kütüphanelerinde korunmuştur. Devlet adamları cenahında da bunun örnekleri görülmüştür. İlk Abbasi halifelerinden Mansur, Harun Reşid ve oğlu Memun gayretleri neticesinde 800'lü yılların başında, Bağdad şehrinde kurulan Beytü'l-Hikme bu durumun en bilinen örneğidir. Beytü'l Hikme terimi Sasani dilinde kütüphane anlamına gelen bir kelimenin karşılığı olarak bilinmektedir.⁴⁹ Bu kütüphane ayrıca İslâm dünyasında aydınlanmanın başlangıç noktası olarak kabul görmüştür. Halife Mansur İslâm sınırları içinde yazılan ancak pek başvurulmayan birçok kitabı toplatarak tercüme ettirmek sebebiyle çeşitli ilimlerde tahsilde bulunmuş âlimleri sarayında ağırlamıştır.⁵⁰ Harun Reşid ise o zamana kadar farklı ilimlerle ilgili yazılarak Arapçaya tercüme edilen ve fethedilen yerlerde ele geçirilen kitapları da bu kütüphaneye dâhil ettirmiştir. Halife el Mansur ve oğlu el Mehdi'nin kültür politikaları özellikle Yunanca-Arapça çeviri hareketlerinde önem arz etmiştir. Bittabi bu durumda imparatorluk ideolojisi ve bu ideolojinin biçimlenmesinde Zerdüştçü Sasaniler önemli rol üstlenmişlerdir. Halife Me'mun döneminde ise tercüme heyetleri kurulmuş, Arapça kitapların dışında Yunanca, Süryanice, Farsça, Hintçe ve Kıpti'ce yazılmış eserler de kütüphane için toplatılmıştır. Buna müteakip kendileri, kütüphaneyi personel ve kapasite yönüyle daha kapsamlı bir düzeye getirmiştir. Devrin bir diğer önemli kütüphanesi de Fatimiler zamanında Kahire'de kurulan *Hikmet Yurdu* adlı kütüphane ve kültür merkezidir. Fatimiler'in altıncı halifesi Hâkim Biemrillah tarafından yaklaşık 1005'li yıllarda Abbasiler'e karşı propaganda ve Beytü'l Hikmesiyle rekabet etmek gayesiyle kurulduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklarda adı darülim olarak bilinen kütüphanede rivâyete göre 1.600.000 kitap bulunmaktadır. Faaliyetini Selahaddin Eyyûbi zamanına kadar sürdürdüğü bilinen kütüphane bu sultan tarafından yıkılmış ve

⁴⁹Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011, s. 65.

⁵⁰Avcı, s. 8.

yerine Şafilere mahsus bir medrese inşa ettirilmiştir.⁵¹ Kütüphanede 6500 civarında matematik, astronomi gibi müspet ilimlere ait eserin varlığı bilinmektedir.

Endülüs Emevîleri Döneminde (756–1031) Kütüphaneler

Evvelki devletlerde görüldüğü üzere Endülüs Emevîleri Döneminde de ilme, âlimlere ve kitaplara önem verilmiştir. Müşterek kültürleri barından bu topraklarda ilim yolunda mühim adımlara tanıklık edilmiştir. Bu dönemde Endülüs topraklarında yetmiş'e takın kütüphane kurulmuştur. Bu kültürel hareketliliğin başlangıç noktası I. Abdurrahman dönemine kadar uzanmaktadır.⁵² Sultan II. Abdurrahman da devlete ait bütçeden bir miktar ayırarak âlimleri teşvik edip, kıymetli kitaplar yazdırmasının yanında İslâm tarihinde emsâli görülmemiş miktarda kitapları toplatarak Kurtuba Sarayında kurduğu kütüphaneye dâhil etmiştir. Kitapların muhafazası ve kütüphanelerin idâresi için müdürler ve memurlar tayin etmiştir. Ülkenin alanında bilinen ciltçilerini, sanatkârlarını ve tezhipçilerini saray kütüphanesinde vazife vermiştir. Kitaplar, ilimlere ve konulara göre sınıflandırılmıştır. Endülüs'ün diğer şehirlerinde de kütüphaneler kurulmuştur. Yalnız Gırnata'da yetmiş kadar umûmî kütüphanenin varlığı bilinmektedir. Yine bu dönemde II. Hakem'in ilme olan bağlılığı dikkat çekmektedir. Kitap toplamaya karşı olan ilgisi nedeniyle Endülüs tarihçileri kendisini el-cemmâ' li'l-kütüb şeklinde tanımlamıştır.⁵³ Ayrıca çeşitli ilim merkezlerinde değerli kitapları sarayında biraraya getiren II. Hakem Kurtuba Sarayı kütüphanesini kitap varlığı bakımından önemli bir konuma yükseltmiştir. Kurtuba Sarayı Kütüphanesi'ndeki ve diğer kütüphanelerdeki kitapların bir kısmı Endülüs'e saldıran Berberiler tarafından satılmış, kalanı ise İspanyollar'ın eline geçmiştir.⁵⁴ Bu kitaplar İspanyolların kültürel gelişiminde önemli rol üstlenmişlerdir.

Gazneliler Döneminde (963–1186) Kütüphaneler

Bu çağın en meşhur kütüphanesi de Gazneli Mahmut'un büyük saray kütüphanesidir. Bahsi geçen kütüphanede sultana ithâfen yazılarak kendisine sunulan pek çok kitap yer almaktadır. Yaşadığı devirde ârif yapısının yanısıra şair ve müelliflere yaptığı lütuflarla

⁵¹ İbn Haldun, *Kitâbu'l- İber*, C. IV, Beyrut: Darül Kitab, 1968, s. 164.

⁵² Lütfi Şeyban, *Endülüs*, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2014, s. 125.

⁵³ Şeyban, s. 126.

⁵⁴ İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, C. XXVII, İstanbul 2003, s. 13.

tanınan Sultan Mahmut bu duruma istinâden birçok şairinde övgüsünü almıştır. Yine Gazneliler döneminde Maverâünnehirde tesis edilmiş medrese kütüphanelerinden tarihi nüshalarda bahsedilmektedir. Ancak konu kapsamında sunulan bilgiler yeterli değildir.⁵⁵

Büyük Selçuklu Döneminde (1038–1157) Kütüphaneler

Bu dönem kütüphanelerine dair ilk bilgiler ise Sultan Tuğrul Bey döneminde (1038-1063) başlamıştır. Büveyhi veziri Ebul Nasr Sabur b. Erdeşir, h. 383 m. 992/993 tarihinde Bağdat'ta Kerh mahallesinde bir ilim merkezi yaptırmış ve bu kuruma, yararlanmak isteyen Müslümanlar için çok sayıda kitap vakfetmiştir.⁵⁶ Yine Tuğrul Bey'in veziri Amidülmülk el-Kundûri'nin kendine ait olduğu anlaşılan bir kütüphaneden söz edilmektedir. Ama bu kütüphaneni nerede olduğu konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Sultan Alparslan ise daha çok tarihi olaylar ve ahlâki konular içeren kitaplara ilgi duymaktaydı. İbnü'l Esir'in rivâyetine göre sultan meclislerinde, hükümdarın tarihlerine ahlâk ve terbiyeleri ile şariat ahkâmı ile ilgili kitaplar okunmaktaydı.⁵⁷ Melikşah'ın veziri Nizâmülmülk de Nişabur, Bağdat ve diğer şehirlerde kurduğu medreselerin yanına maddi ve manevi imkânlarını kullanarak ilim ehlinin istifade edebileceği kütüphaneler kurmuştur. Kendi adına Bağdat ve Nişabur'da kurduğu Nizamiye Medresesi'nin yanına bir de kütüphane yaptırmıştır. Bu kütüphanede din ilimleri, astronomi, coğrafya, matematik, tıp, geometri ve tarihe dair binlerce cilt kitaba yer verilmiştir. Kıymetli el yazmalarıyla dolu olan bu kütüphaneler Nizâmiye Medreseleri içinde yer almıştır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu devrinde kurulan kütüphaneler hakkındaki bilgilerin mühim bir kısmına Yakut-ı Hamevi' nin *Mucemü'l-Buldan* adlı eserinde rastlanılmaktadır. Bu eserde, Selçuklular döneminde Merv şehrinde kurulan on kütüphaneden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir. Bunlardan ikisinin Ulu Cami içinde olduğu ve yaklaşık 12.000 cilt eserin bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁸ Bu devirde varlığı bilinen diğer kütüphaneler Kemaliye Kütüphanesi ve Muhammed b. Mansur tarafından medrese için kurulan Cami-î Sultânî

⁵⁵ Bahtiyar Eroğlu, "Bazı Örnekleri ile Anadolu'da Tarihi Türk Kütüphane Mimarlığı", (*Yüksek Lisans Tezi*), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 1990, s. 16.

⁵⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. IX, s. 87.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, C. X, s. 80.

⁵⁸ Cunbur, "Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri", *T.K.D.B.*, C. XII, S. 3, 1963, s. 107.

Kütüphanesidir.⁵⁹ Karahanlılar, Timurlular, Babürlüler ve diğer Müslüman-Türk devletlerinin siyasi büyükleri de çeşitli İslâm şehirlerine kütüphaneler kurarak bu ilim merkezlerine çok sayıda kitap vakfetmişlerdir.

Türkiye Selçukluları Döneminde (1077-1308) Kütüphaneler

Türkiye Selçuklu sultanları, beyleri, emirleri ve askeri amilleri cami, mescit, hankâh, ("henekâh", "hangâh" veya "hanegâh") tekke ve medreselerde kütüphaneler kurmuşlardır.⁶⁰ Ancak mevcut husûsi kütüphanelerin içerisinde yer alan kitapların tam olarak sayısı ve hangi ilim dallarına ait olduklarına dair bir tasnif içeren bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu noktada Anadolu Selçuklu sultanlarının hususi kütüphanelerinde yer alan kitapların muhteviyatından birkaç misal verilecek olursa: Keyhüsrev b. Kılıçarslan husûsi kütüphanesi'nde Kitabül Evamirül Alaiyye... 11. sayfada Sultan-ı A'zam Alâül Hakkuved dinKeykubad ibaresi geçmektedir. Bahis başları Selçuk Reyhani sülûs ile yazılmıştır. Büyük boy 32 varak olan kitap Konya'da İbrahim b. İsmail b. Ebubekir tarafından tezhip edilmiştir.⁶¹ Yine sultan II. Kılıçarslan'a ait bir kütühanede 1217 senesinde Tiflisli Kemalüddin tarafından telif olunan Konya'da tezhip olunan Farsça Rüya Tabirnâmenin varlığı bilinmektedir.⁶² Bu sultan kütüphanelerin yanısıra siyasi irade tarafından Sivas, Kayseri, Tokat başta olmak üzere pek çok şehirde medrese inşa ettirmiştir. Bahsi geçen bölgelerde her medresenin bir kütüphanesi olmasının yanında halkın hizmetine sunulan kütüphanelerden de söz etmek mümkündür.⁶³ Bu dönemde Anadolu'da kurulan kütüphanelere dair ilk bilgilere II. Kılıçarslan ve oğlu Rükneddin Süleymanşah devri komutanlarından Şemseddin Altunaba tarafından yaptırılan Konya Altunaba medresesinin 1202 tarihli vakfiyesinde rastlanılmaktadır.⁶⁴ Vakıf'a atanan ilk mütevellinin adından ötürü İplikçi medresesi olarak da bilinen medresenin vakfiyesinden her yıl ayrılan 100 dinar (dirhem) ile uygun kitaplar alınıp kütüphâneye vakfedilmesi, isteyenlerin uygun miktarda ücreti verip istediği kitabı ödünç alabileceği

⁵⁹ Eroğlu, s. 17.

⁶⁰ Süheyl Ünver, "Anadolu Selçukluları Zamanında Umûmi ve Husûsi Kütüphaneler", *Atatürk Konferansları II: 1964-68*, Ankara 1970, s. 6.

⁶¹ Ünver, "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumi ve Hususi Kütüphaneler" s. 8.

⁶² Ünver, "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumi ve Hususi Kütüphaneler" s. 9.

⁶³ Cahit Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Ulus Matbaası, 2005, s. 63.

⁶⁴ Mustafa Can, "Selçuklular Dönemi Konya Kütüphanelerinin Tarihçesi" *Selçuk Dergisi*, S. I, Konya Aralık 1986, s. 50.

ve kitabı iade ettiği zaman da parasını geri alabileceği kayıt altına alınmıştır.⁶⁵ Âlimlerin müderrislerin öğrencilerin ve diğer bazı okuyucuların kitap ihtiyaçlarını kolayca karşılayarak onlara ihtiyaç duydukları hizmeti sağlayan bu kurum, medresenin zengin vakıflarından yeterince istifade etmiştir.⁶⁶

Yine aynı dönemde öne çıkan bir diğer isim; Sahip Ata olarak da tanınan Sahib'ül Azam Fahreddin Ali Bin Hüseyin'dir. Bu zât Anadolu'nun çeşitli yerlerine hayır kurumları ve medreseler yaptırmıştır ve bu medreselerin kütüphanelerine maddi ve manevi değer yüksek kitaplar vakfetmiştir.⁶⁷ Konu kapsamında Süheyl Ünver kitaplar üzerine derlediği kayıtlara, medresesi olan kütüphanelere Akşehir Sahip Ata kütüphanesinin yanında Aksaray'daki Fahreddin kütüphanesini de dâhil etmiştir.⁶⁸ Sivas'taki Buruciye Medresesi'nin vakfiyesinden alınmış küçük kitabe medresede bir kütüphane ve bir kütüphane memurunun varlığına işaret etmektedir.⁶⁹ Sivas Gök Medrese vakfiyesinden yine burada bir kütüphanenin ve kütüphanecinin olduğu bilinmektedir.⁷⁰ Benzer şekilde Selçuklu Türkiye'sinde; XIII. yüzyıl'da Sıraceddin Urmevî soyundan gelen Bedreddin Mahmut'un eşi Kutlu Melek Hatun da Konya Atabekiyye Medresesi önüne yaptırdığı Darü'l Huffaz içinde bir kütüphane ve yine III. Alâeddin Keykubad Uluborlu'da bir kütüphane tesis ettiği bilinmektedir.⁷¹

Türkiye Selçuklu devrinin bir diğer kütüphanesi ünlü bilginlerden Sadreddin Konevi'nin kütüphanesi'dir. Cami ve türbesiyle beraber olan kütüphanenin cami kapısı üzerindeki kitabesinde "Kütüphane türbeyle beraber kalpleriyle ve kalıplarıyla Tanrıya yönelen sâlih fakirler adına 673 yılı (1274-1275) aylarında yapıldı" ifadesi yer almaktadır.⁷² Bahsi geçen kütüphanede ağırlıklı olarak en eski Türkçe Kuran-ı Kerim çevirileri, Şeyh Sadreddin Konevi'nin ve üvey babası Şeyhü'l ekber Muhyiddin İbnü'l

⁶⁵ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, S. XLII/ XI, Ankara, Nisan 1947, s. 201-202.

⁶⁶ Mustafa Can, " Selçuklular Devri Konya Kütüphanelerinin Tarihçesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, S. I, Konya 1986, s. 50.

⁶⁷ M. Zeki Oral, "Kitap Kitabeleri", *Anıt I*, Konya 1949, s. 5.

⁶⁸ Ünver, "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar", *Üçüncü Türk Tarih Kongresi Tebliğleri(15-20 Kasım 1943)*, Ankara: TTK Yayınları, 1948, s. 642-646.

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Rıdvan Nafız Edgüer, *Sivas Şehri*, hzl. Recep Toparlı, İstanbul: TTK Yayınları, 1928, s.112.

⁷⁰ Sadi Bayram ve Ahmet Hamdi Karabacak, "Sahip Ata Fahrüddin Alinin Konya İmâret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, İstanbul 1981, s. 53.

⁷¹ Müjgân Cunbur, Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar", *Erdem*, S. III, Ankara 1985, s. 713.

⁷² Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları, 1971, s. 117; Hasan Özönder; *Konya Velileri*, Konya: Arı Basımevi, 1980, s. 97.

Arabi'nin el yazısı ile yazmış olduğu eserleri mevcuttur.⁷³ Kütüphanede yer alan bu eserlerin daha kapsamlı bir analizi Konya vakıf ve nüfus defterlerinde 888 (1483) tarihli sayım kaydında 170 kitabın isimlerinin verildiğı bir listede yer almaktadır.⁷⁴ Sadreddin Konevi bu kütüphanede yer alan kitapların bazılarının satılıp gelirinin ihtiyaç sahiplerine verilmesini bazılarının da ilim ehlinin hizmetine sunulmasını istemiştir. Kendisinin bu isteğı yakınları tarafından kabul görmemiş ve nihai olarak Konevi'nin mescidine bitişik bir kütüphane tesis ederek kitapları burada insanların hizmetine sunmuşlardır. Hadis tefsir fıkıh tababet içerikli kitapların vakfedilmesini, hikemiyata ait olanların satılarak parasının islâm yolunda harcanmasını vasiyet etmiştir.⁷⁵ XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdüren Konevî Kütüphanesi içinde bulunan kitaplar, 1926'da yeni bir düzenleme ile asıl yerinden alınarak Konya Yusufaga Yazma Eserler Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Birçok ilim ehlinin faydalandığı bu kütüphaneden günümüze 100'e yakın eser gelebilmiştir. Türkiye Selçukluları döneminden kalan bu koleksiyonların büyük bir bölümü günümüzde çeşitli kütüphanelere dağılmıştır. Bu kitapların bir kısmı da Konya'daki Sadreddin Konevi Kütüphanesinde yer almaktadır. Yönetici sınıfın saraylarda, medreselerde kurulan kütüphanelerinin yanında kervansaray ve câmiiilerde de çeşitli kitap koleksiyonlarının mevcudiyetinden de söz etmek mümkündür.⁷⁶ Umûmi kütüphanelerin yanında husûsi kütüphanelerinde mevcut olduğu Türkiye Selçukludöneminde özellikle Arapça ve Farsça'ya hâkim olan hekimler kitaba ayrı bir ehemmiyet vermişlerdir.⁷⁷ Maddi durumları yerinde olan hekimlere ait kütüphanelere birkaç örnek olarak; Sultanü-l Etıbbâ hekim Müinüddin Aksaray' da, Ekmelü't Tabip Cemaleddin Aksarayı Harput'ta, Buhti Nasır b. Şem'unhususî kütüphaneleri gösterilebilir.⁷⁸ Bu kütüphanelere ilâveten dönemin irfanî yollarından biri olarak Mevlevilere ait kütüphâneler ve kitap koleksiyonları olduğu bilinmektedir.⁷⁹ İlâveten, dergâhlarda yer verilen husûsi kütüphaneler ve derviş hücrelerinde raflarda bulunan kitaplardan söz etmek mümkündür.⁸⁰ Günümüze bakan yönüyle Konya

⁷³ Cunbur, s. 713.

⁷⁴ İsmail E. Erünsal, s. 30.

⁷⁵ Osman Ergin; "Sadreddin Al- Qunawi ve Eserleri" *Şarkiyat Mecmuası*, S. II, 1957, s. 61-81.

⁷⁶ Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991, s. 112.

⁷⁷ Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, XI - XIV. Asırlar, Ankara: TTK Yayınları, 1940, s. 89.

⁷⁸ Zeki Atçeken ve Yaşar Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2004, s. 108.

⁷⁹ Yusuf Küçükdağ, "Mahmud Dede Zaviyesi Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, İstanbul 1991, S. XXII, s. 86.

⁸⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1953, s. 342.

Mevlânâ müzesinde Selçuklu yönetici kesiminin aksine Mevleviler'e ait oldukça nitelikli yazma eserler hâlâ varlığını korumaktadır. Bu durumda tâbir-i amiyâne ile Anadolu'yu tarumar eden Moğol İstilâsı'nın Konya şehrine ve Mevleviler'e hürmet bilinciyle ciddi bir yıkımda bulunmamasının etkisi büyük olmuştur.⁸¹ Kütüphanelerin ve bu raflarda yerini alan eserlerden anlaşılan o ki; Türkiye Selçuklu dönemi ilmi faaliyetlerin yoğun yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu kapsamda kurulan umûmi kütüphaneler yanında husûsi kütüphanelerin varlığıda bilinmektedir. Sultanların yanı sıra emirlerin ve devlet ricâlinin özel kütüphaneleri bulunmaktadır. Bu kütüphanelerden günümüze kalan yazmalar tezhip ve ciltleriyle özel bir Selçuklu dönemi kitap sanatının varoluşunun canlı şahitleri olmuşlardır.⁸²

Beylikler Döneminde Kütüphaneler

Bu dönem kütüphanelerine dâir yeterli bilgi bulunmamaktadır. Var olan sınırlı bilgiler ışığında Erzurum'da Saltuklu, Diyarbakır ve Mardin'de Artuklu, Kastamonu'da Candaroğlu kütüphaneleri Beylikler dönemine ait kütüphanelere örnek gösterilebilir. Diğer beyliklerden farklı olarak Candaroğulları beyliği'nden İsmail Bey'in Kastamonu'da yaptırmış olduğu külliye içinde bir kütüphane kurduğu ve buraya şer'iyyât ve akliyyât alanları ile ilgili üç yüz kitap vakfettiği bilinmektedir.⁸³ Candaroğulları'na ait bu tek genel kütüphaneden başka beylikler döneminde çoğunluğu beylerin özel kitaplarının yer aldığı umûmi kütüphanelerin ve medreselere hayırseverler tarafından vakfedilen kitap koleksiyonlarının varlığı da bilinmektedir.

⁸¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1971, s. 480-481.

⁸² Eroğlu, s. 19.

⁸³ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları, 1988, s. 139.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ MÜELLİFLERİ VE ESERLERİ

2.1. Türkiye Selçuklu Dönemi Müellifleri ve Eserleri

Çalışmanın önceki başlıklarında da bahsi geçtiği üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nde âlimlere ve ilme oldukça değer verilmiş ve mevcut ilmi süreç devlet otoritesi tarafından desteklenerek Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kitaplarla zenginleştirilmiş kütüphaneler kurulmuştur. Dolayısıyla Selçuklular'ın sağlamış olduğu bu uygun ortamda döneme dâir mühim çalışmalar kaleme alan birçok ilim adamı yetişmiş ya da farklı coğrafyalardan bu vesile ile Anadolu'ya gelmişlerdir. Meydana getirdikleri eserleriyle döneme ışık tutan bu ilim adamlarının bazıları:

Abdül Mü'min el Hûyi (Hoyi) (XII. yy sonu XIII. yy başları) ve Eserleri

Anadolu topraklarında XII. yüzyılın sonu XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilinen, Türkiye Selçuklu nakkaşı Hûyî hakkında bilgiler yetersizdir.⁸⁴ Yaşamı ile ilgili bazı bilgilere, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alan ve Prof. Dr. Ahmet Ateş tarafından bulunup tanıtılan Ayyûkî'ye ait *Varka vü Gülşâh*⁸⁵ adlı Farsça mesnevide (İki sevgilinin hazin hikâyesi) yer alan minyatürlerin birindeki *Amel-i Abdülmü'min b. Muhammed en-Nakkâş el-Huveyyî* imzasından ulaşılmaktadır. Bu imza doğrultusunda onun köken olarak Azerbaycan'ın Hoy şehrinde geldiği anlaşılmaktadır. Hûyî'ye ait olduğu bilinen eserlerin başında *Münşeât* adıyla bilinen eser gelmektedir. XIII. asrın sonlarında Hüsâmüddin Hasan b. Abdülmü'min el-Hûyî (709/1309'da hayatta) tarafından yine Farsça olarak yazılmış olan *Nüzhetü'l-Küttâb* ve *Tuhfetü'l-Ahbâb* ile onun muhtasarı mâhiyetindeki *Kavâidü'r-Resâil* ve *Ferâyidü'l-Fezâyil* adlı kitaplarda gerçek mektuplar bulunmamaktadır.⁸⁶ Bahsi geçen çalışmada devletin ileri gelenlerine yazılacak mektuplarda kullanılacak lâkap ve hitaplara dair bilgilere yer verilmiştir.⁸⁷

⁸⁴ Filiz Çağman, "Abdülmü'min El-Hûyi", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 274.

⁸⁵ Ahmet Ateş, "Farsça Eski Bir Varka ve Gülşâh Mesnevisi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. V, Aralık 1953, s. 35.

⁸⁶ Hasan Gültekin, "İnşâ ve Tarihî Gelişimi", *International Journal of Central Asian Studies*, Volume XIII, 2009, s. 318.

⁸⁷ M. Kemal Özergin, "Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abdül-mü'min el-Hoyi Hakkında", *Belleten*, C. XXXN/134, 1970, s. 220.

Müellif tarafından kaleme alınmış bir diğer eser *Gunyetü'l-Kâtib* ve *Münyetü't-Tâlib*'tir. Bahsi geçen kitap *Kavâidü'r-Resâil* adlı eser ile benzer bir muhteva taşımaktadır. Bu eserde de devlet ricâli için kullanılacak hitaplara bazı ilâveler yapılmıştır. Hûyi'ye ait bir başka eser ise, 4 fasıldan oluşan *Rüsûmü'r-Resâil* ve *Nücûmü'l-Fezâyil*'dir. Yine bu eserde de lâkapların yanında kişilerin rütbe ve makamların mâhiyeti ve vazifeleri, maaşları, makama gelme tarihleri ve mesleki sorumlulukları gibi ayrıntıları görebilmek mümkündür.⁸⁸

Ahî Evren (öl. 659/1261) ve Eserleri

Müellifin tam adı, Şeyh Nasirüddin Ebu'l Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî'dir. Anadolu'ya gelen Ahî Evren Kayseri'ye yerleşmiş ve burada ilk Ahî Teşkilâtını kurmuştur.⁸⁹ Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen müellifin yirmi civârında eseri mevcuttur. Tarihî açıdan ele alındığında kendisi Ahîlik teşkilâtı'nın Anadolu'daki kurucularından ve debbağ esnafının piri olarak kabul edilmektedir.⁹⁰ Ahî Evren eserlerinin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli beldelerini gezerek Ahîlik anlayışının yayılmasına öncülük ederek kültürel gelişime katkı sağlamıştır.⁹¹ Ahî Evren, 625 (1227–28) yılından sonra kuvvetle muhtemel Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın talebi üzerine Konya'ya yerleşmiş ve burada sanatını icrâ etmenin yanında müderrislik görevini icra etmiştir. Ahî Evren, Konya'da bulunduğu süreçte Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan himâye görmüş ve bu arada yazdığı bazı eserleri sultana ithâf etmiştir. Bu devirde tarîkat pirlerinin, siyasî faaliyetlere iştirak ettikleri, hatta bazen sultanların üzerindeki nüfûzlarının hissedildiği herkesçe bilinen bir durumdur.⁹² I. Alâeddin Keykubad'ın vefâtı sonrası sıkıntılı günler yaşayan Ahî Evren aynı zamanda Moğollar ile mücadele içinde olmuştur. Eserlerine bakıldığında; *Mürşidu'l-Kifâye* ve *Yezdân Şınaht* isimli eserlerini Konya'da sultan Alâeddin Keykubad'a sunmuş ve onun isteği ile İbn Sîna'nın *Risale fi'n-Nefs'in Natika* isimli eserini Farsça'ya çevirmiştir. Yanı sıra *Letâifu'l-hikmet*, *Tebsiratu'l-mübtedi* ve *tezkiiretü'l muntehi*, *Menahic-i Seyfi*, *Letaif-i Gıyasiyye*, *Letaif-i Hikmet*, *Tuhfetü's - şekur*, *Ulum-i Hakiki*, *İlmü't-Teşrih* vs. eserleri de ilim câmiâsına kazandırmıştır.

⁸⁸ Gültekin, s. 332.

⁸⁹ Mikâil Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 82.

⁹⁰ İlhan Şahin, "Ahî Evren", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 529.

⁹¹ Mikâil Bayram, "Ahî Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, S. CXCI, Ankara 1978, s. 24.

⁹² M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: TTK Yayınları, 1976, s. 196..

Ahmed Fakîh (öl. XIII. yüzyıl) ve Eserleri

Yaşamının önemli bölümünü Konya'da geçiren Ahmed Fakîh'in yaşamı ile ilgili bilgilere çoğunlukla Mevlevî ve Bektâşî kaynaklarında rastlanılmıştır. Bunlar arasında, Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l- Ârifîn*'i, Muhyiddîn'in *Hızırnâme*'si, Seyyid Hârûn-u Velî'nin *Menâkıb-ı Hâce Fakih Ahmed Sultan* ile Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacım Sultan'ın *Velâyetnâme* adlı eserleri yer almıştır.⁹³ Fakîh'in *Çarhnâme-i Ahmed Fakih der Bîvefâi Rûzigâr* tabir-i diğerle *Çarhnâme* adlı eseri, yüz beyitlik bir kasidedir ancak on yedi beyitlik kısmının kaybolması ile seksen üç beyit kalmıştır. Bahsi geçen eserde, dünyanın faniliğinden, bu dünyada ahiret için hazırlanmanın gerekliliğinden, ibadet etmenin ve ahlaki niteliklere sahip olmanın öneminden söz edilmiştir.⁹⁴ Hac vazifesini yerine getiren Ahmed Fakîh, hac dönüşü Kudüs'te de geçirmiş olduğu iki aylık zaman dilimini, *Kitabu Evsafı Mesacidi Şerife* adlı eserinde anlatmıştır.⁹⁵ Mübârek mescitlerin uhrevî niteliklerini anlatıldığı *Seyyidü'l-Meczûbin* ise müellifin bir diğer eseridir. Eser aynı zamanda Türk seyahât edebiyatının ilk ürünü olması itibârı ile önem taşımaktadır.⁹⁶

Ahmed Feridun Sipehsâlâr (ö. 712/1312 ?) ve Eserleri

Ahmed Feridun Sipehsâlâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve çevresi hakkındaki ilk menâkıbnâmelerden biri olarak kabul edilen *Risâle-i Sipehsâlâr* adlı eserin müellifidir. Türkiye Selçukluları sarayında sipehsâlâr (kumandan) olarak görev yaptığından bu unvanla tanınmıştır.⁹⁷ Küçük yaşlardan itibaren Bahâeddin Veled'in meclislerine devam etmiş ve kendi beyanına göre yaklaşık kırk yıl kadar Mevlânâ'nın hizmetinde bulunmuştur. Hüsâmeddin Çelebi'nin ardından posta oturan Sultan Veled'e intisap ettiğinde seksen beş yaşında olduğu tahmin edilen Sipehsâlâr'ın vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Sipehsâlâr, Mevlevîlik tarihinin Sultan Veled'in İbtidânâme'sinden sonra ilk menâkıbnâmesi olarak kabul edilen *Risâle-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr* adlı eseri ile tanınmıştır. Sahih Ahmed Dede, Sipehsâlâr'ın

⁹³ Osman Fikri Sertkaya, "Ahmed Fakîh", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 65.

⁹⁴ Sertkaya, "Ahmed Fakîh", s. 67.

⁹⁵ Ahmed Fakih, *Kitabu Evsafı Mesacidi Şerife*, Ankara 1974.

⁹⁶ Sertkaya, "Ahmet Fakîh, Anadolu'da Türkçe Eserler Veren Mutasavvıf Şair", *İlmi Araştırmalar*, S. II, İstanbul 1996, s. 131.

⁹⁷ Nuri Şimşekler, "Ferîdun Sipehsalar", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 260.

risâleyi 691'de (1292) yazmaya başladığını ifade buyurmaktadır.⁹⁸ Üç bölümden oluşan Risâle-i Sipehsâlâr'ın ilk bölümü Sultân-ül ulemâ Bahâeddin Veled'e ikinci ve en kapsamlı bölümü Mevlânâ Celâleddin'e, üçüncü bölümü Mevlânâ'nın dostlarına ve kendisinden sonra makamında bulunan çecelebilere ayrılmıştır.⁹⁹ Bu bölümde yer alan Sultan Veled, oğlu Ulu Ârif Çelebi ve onun kardeşi Emîr Âbid Çelebi hakkındaki bilgiler Sipehsâlâr risâlesinde kaynak olarak kullanmıştır. Kendisinin de belirttiği gibi eserin özellikle Mevlânâ'ya dair ayrıntıların yer aldığı bölümü bizzat şahit olduğu olayları aktarması bakımından önem taşımaktadır.¹⁰⁰ Eser Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn*'i, Lokmânî Dede'nin *Menâkıb-ı Mevlânâ'sı* gibi kitaplarında yolunu tenvir etmiştir.

Ahmed-i Rûmî (öl. 750/1349 ?) ve Eserleri

Müellif Ahmed-i Rûmî'nin yaşamı hakkında çok fazla bilgi olmadığı için kendisi çoğu zaman Osmanlı dönemi müelliflerinden Ahmed-i Rûmîyi Akhisârî (ö. 1041/1631-32) ile karıştırılmış ve *Dekâ'iku'l-Hakâ'ik* gibi bazı eserleri de Akhisârî'ye nisbet edilmiştir.¹⁰¹ Ahmed-i Rûmî'nin ölüm tarihi de belli olmamakla birlikte 1349 tarihine kadar yaşamış olduğu varsayılmaktadır. Farsça kadar Arapça'ya da vâkıf olduğu anlaşılan Ahmed-i Rûmî'nin takrîben elli yaşlarında kaleme aldığı *Dekâ'iku'l-Hakâ'ik* adlı eseri mevcuttur. Seksen fasıldan oluşan eserde her faslın başında yer alan âyet ve hadislerin *Hakâ'ik*, bunları açıklamak üzere istifade edilen fıkralar, *Mesnevi* ve *Dîvân-ı Kebîr*'den alınmış bölümlerin de *Dekâ'ik* olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Kitapta *Mesnevi* ve *Divân-i Kebîr*'den parçalar nakledildikten sonra konu ile ilgili dinî ve ahlâkî nitelikte fıkralar anlatılmıştır. Ahmed-i Rûmî bu eserinde deniz kenarında *Âlâna* adlı bir şehirden vurgulu bir şekilde bahsetmektedir. Kendisinin bu tasvirinden buranın Alanya olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰² Rûmî'nin diğer kitabı olan *Ed-Dekâ'ik Fi't-Tarîk* ise tarikat âdabına dair bilgiler içermektedir. Mesnevi vezninde yazılan bu eser semâ için zaman, mekân ve ihvan'a ihtiyaç olduğunu bildirmekle birlikte tarikat âdabı ile ilgili olarak verdiği bilgilerle farklı bir karakter taşımaktadır. Müellifin bilinen diğer eseri, *Ümmü'l-Kitâb*'tır. Bazı yazarlar tarafından bir kırk hadis kitabı olarak görülen bu kitap Kırk

⁹⁸ Şimşekler, s. 260.

⁹⁹ Şimşekler, s. 261.

¹⁰⁰ Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.

¹⁰¹ Tahsin Yazıcı; "Ahmed-i Rûmî", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s.131.

¹⁰² Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul: Meral Yayınları, 1972, s. 26.

bölümden oluşmuş ve beraberinde *Dekâ'iku'l-Hakâik* adlı kitap ile birleştirilmek istenmiştir. Fakat kırk fasıllık bu eserin ilk fasılları *Dekâ'iku'l-Hakâ'ik*'te görülen aksine, âyet ve hadisler yerine sûfî imam ve şeyhlerin sözleriyle başlamıştır.¹⁰³ Alanyadan deniz ve kara yolu ile Hindistan'da Ganj'ın doğusunda yer alan Avad (Oudh) şehrine giden müellifin *Ümmü'l-Kitâb* adlı eserinde (XXXII. fasıl) bu şehire ait tasvirlerle de yer verdiği söz edilmektedir.

Alâeddin Konevî (668- 1270) ve Eserleri

Konya'da dünyaya gelen Alâeddin Konevi tefsir, fıkıh, usûl, kelam, tasavvuf, Arap Dili ve Edebiyatı gibi alanlarda yetkinliği ile tanınmıştır. Müellifin muhtevâlarına dair kapsamlı bilgilerin bulunmadığı başlıca eserleri; Şâfiî mezhebi ile ilgili *El-A'lâm fî Hayât-il-Enbiyâ Aleyhisselâtu Vesselâm*, *Şerh-ul-Hâv-is-Sagîr*, *Muhtasar-ül-Minhâc lil-Halîmî* ve tasavvufî içeriğiyle *İhtisâr-il-Meâlim*, *Et-Tasarruf fî Şerh-it-Te'arruf* olarak sıralanabilir.¹⁰⁴

Baba İlyas el-Horasânî (Öl. 659/1240) ve Eserleri

Şücâ'ed-dîn Ebû'l-Bekâ Baba İlyâs bin Ali el-Horasânî¹⁰⁵ tarihsel zeminde, Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği büyük siyasi-içtimâî ayaklanma hareketine adını veren ve Anadolu'da ilk gayri Sünni hareketlerin temelini atan Türkmen şeyhi'dir. Anadolu'ya gelmeden önceki yaşamı hakkında bilgi edinilemeyen Horasânî'nin, Moğol istilası esnasında Anadolu'ya geldiği ihtimal dâhilindedir. Baba İlyas hakkında bilgi veren en eski kaynaklardan biri olan ve torunu Elvan Çelebi'nin 733/1332-33 yılında kaleme aldığı *Menâkıbü'l-Kudsiyye* adındaki menkıbeye göre, Anadolu'ya geldikten sonra Amasya yakınlarındaki Çat Köyüne yerleşerek burada bir zâviye kurmuş ve *Vefâiyye* tarikatını teşkilatlandırmıştır.¹⁰⁶ Baba İlyâs, XIII. yüzyıl'dan itibaren Türkmen zümreler arasında nüfuz elde etmiştir.¹⁰⁷ Yaşamı süresince Yesevîyye, Kalenderîyye ve Haydarîyye gibi diğer tarikatlar ile birlikte XIV. yy'a kadar Anadolu'da mevcudiyetini

¹⁰³ Yazıcı, "Ahmed-i Rûmî", s. 132.

¹⁰⁴ Tahsin Özcan, "Alâeddin Konevî", *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 164.

¹⁰⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıbü'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, Ankara: TTK Yayınları, 1995, s. 48.

¹⁰⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, s. 368.

¹⁰⁷ *Aşıkpaşazade Tarihi*, hzl. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 46.

sürdüren Vefâiyye¹⁰⁸ tarikatının ruhânî önderi ve Horasan azizlerinden olan Dede Garkın tarafından bu tarikâtın inançlarını Anadolu'daki Türkmenler arasında yaymak amacıyla görevlendirilmiş halifelerden biri olmuştur. Baba İlyas herhangi bir tarikat kurmayıp Amasya'nın Çat köyünde açtığı zaviyede Vefâiyye tarikatının şeyhi olarak görev yapmıştır. Baba İlyas ümmî gelenekleri sürdüren Türkmenlerin yapısına uygun bir tasavvuf anlayışı sergilemesiyle etrafına pek çok Türkmen kitlesi toplayabilmiştir. 1240 yılında ortaya çıkan isyan birlikte Baba İlyas'ın öncülük ettiği dini-tasavvufi hareket, ölümünden sonra oğlu Muhlis Paşa ve diğer halifeleri aracılığı ile İç ve Batı Anadolu'da devam ettirilmiştir. Abdalan-ı Rûm hareketi ve sonucunda Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ise Bektâşilik teşekkül etmiştir.¹⁰⁹ Baba İlyas'ın sahip olduğu varsayılan tek eseri, felsefe ve tasavvuf alanında yazmış olduğu *Cihadnâme*'dir.¹¹⁰ Türkiye Selçukluları döneminde tasavvuf hayatında önemli bir yere sahip olan Baba İlyas aslında Anadolu'nun toplumsal ve tasavvuf tarihinde etkileri günümüze kadar devam etmektedir.

Bahâeddin Veled (Öl. 628/1231) ve Eserleri

Bahâeddin Veled 546/1151 yılında Belh'te dünyaya gelmiştir. *Bahâeddin* lakabı ve *Sultanü'l-ulemâ* unvanı ile tanınmıştır.¹¹¹ Eflâkinin *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı kitabından nakledilenlerden hareketle; Bahâeddin Veled'in yaşamının ilk dönemlerinden itibaren iyi bir eğitim gördüğü, tıp, dini ilimlerde ve tasavvufta yetkin bir kişi olduğu anlaşılmıştır. İbnü'l Esîr'e göre 1210, Cüveynî'ye göre 1212'de Semerkant'ın Harzemşah tarafından kuşatıldığı esnada oğlu Mevlânâ ile burada bulunan Bahâeddin Veled, Semerkant'ın Harzemşah'ın eline geçmesi ile Belh'e dönmüştür. Ancak Moğol tehlikesinden çekinen Bahâeddin Veled 1219 yılında Belh'ten de ayrılmıştır.¹¹² Belh'ten ayrılarak Hac vazifesini yerine getirmek için Nişabur, Bağdat, Kûfe üzerinden Mekke'ye sonrasında da Şam üzerinden Anadolu'ya giden Bahâeddin Veled, Malatya, Erzincan, Larende ve nihayetinde Konya'ya gelmiştir. Eflâki onun Erzincan Akşehir'inde İsmet Hatun'un yaptırdığı medresede dört yıl kaldığını, Larende'de de yedi

¹⁰⁸ Dursun Gümüšoğlu, *Tâcü'l Arifîn es-Seyyid Ebu'l Vefâ Menakıbnâmesi Yaşamı ve Tasavvufi Görüşleri*, İstanbul: Can Yayınları, 2006, s. 48.

¹⁰⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980, s. 83.

¹¹⁰ Mikâil Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Evhâdî Dervişler", *Türkler*, VII, Ankara 2002.

¹¹¹ Bediüzzaman Füzûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, Konya 2005, s. 52-53.

¹¹² M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, s. 461.

yıla yakın bir süre ikamet ettiğini bildirir. Kısa zamanda şöhreti Konya'da yayılan Bahâeddin Veled, 23 Şubat 1231 yılında vefat etmiştir.¹¹³ Bahâeddin Veled'in tek eseri, din ve tasavvuf alanında Farsça yazılmış olan *Ma'ârif* olarak bilinmektedir. Bedüzzaman Fûrûzafer tarafında yayınlanan bu kitapta Bahâeddin Veled'in ruh dünyasının aydınlığı dikkat çekmektedir.

Ebû Bekr İbn el-Zeki el-Konevî (öl. 683/1284'ten sonra) ve Eserleri

Ebû Bekr'in yaşamıyla ilgili bir takım bilgilere eserlerinin mukaddimesinden ulaşılmaktadır. Konevî nisbesinden hareketle Konya'da doğduğu anlaşılan müellifin doğum tarihi ile ilgili bilgiler kesin değildir. Kaleme aldığı eserler göz önüne alındığında Arapça ve Farsça'ya olan hâkimiyeti anlaşılmaktadır. II. İzzeddin Keykâvus zamanında İnşa Divanı'nda tercümanlık yapan müellif şiir ve edebiyata ilgi duymuştur. Şiirlerinde *Mütetabib* mahlasını kullanmıştır. Müellifin ayrıca Ekmelüddîn ve Karahisar-ı Devle emiri Nusreddün Hasan'a yazdığı mektuplarda mesliki anlamda icra etmese de tıp eğitimi aldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁴ Ebû Bekr'in nazım ve nesir türündeki eserlerin yanı sıra, *Ravzat al-Kuttâb Hadikat al-Albab* adlı 1279 yılına ait 58 mektup ve bir zeyl'den oluşan eserinin varlığı bilinmektedir. Müellifin bu çalışması Türkiye Selçukluları Tarihi için ana kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu eserde Cimri Ayaklanması ve bu sırada öldürülen emirlerin isimleri, vasıfları, Türkiye Selçuklu Devleti'nde gerçekleşen atamalar vs. olaylardan bahsedilmiştir.¹¹⁵

Ebubekr-i Urmevî (öl. 682/1283) ve Eserleri

Sirâceddîn Ebü's-senâ Mahmud b. Bekr-i Urmevi, Urumiye'de dünyaya gelmiştir. Moğollar'ın İran'a ikinci saldırılarında Urumiye'yi terk eden müellif, Anadolu'ya gelerek Konya'da ikâmet etmiştir. Konya'da kadılık görevinde bulunan Urmevî'nin Mevlâna ile münasebette bulunduğu Ahmed Eflâkî'nin eserinin bazı bölümlerinde dile getirilmiştir.¹¹⁶ Hayatının büyük bir kısmını Konya'da geçiren Ebubekr Urmevî burada 1283 yılında vefat etmiştir. Yazarın eserlerinden ilki hikmetli bilgiler içeren Farsça yazdığı *Letâifü'l Hikme*'dir. Yazıldığı dönemde Anadolu'nun sosyal durumu hakkında

¹¹³ Eflâki, *Menâkıbü'l Ârifîn C. I*, s. 513-515.

¹¹⁴ Cevat İzgi, "Ekmeleddîn en Nahcuvânî", *DİA*, C. X, İstanbul 1998, s. 59.

¹¹⁵ Ebû Bekr İbn el-Zeki el-Konevî, *Ravzat Al-Kuttâb va Hadikat Al-Albab*, yay. Ali Sevim, Ankara: TTK Yayınları, 2011.

¹¹⁶ Mustafa Çağrı, "Sirâceddin El-Urmevî", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 262.

bilgi vermesi hasebiyle önem taşımaktadır. Kitap *Hikmet-i İlmî* ve *Hikmet-i Amelî* olarak iki bölümden meydana gelmektedir. Eserin birinci bölümü yedi babdan oluşmaktadır. Bu ilk bölümde bilginin önemi, bilgi türleri, vâcibü'l-vücûdun ispatı ile Allah'ın celâl ve cemâl sıfatlarından başlamak üzere ruhun mahiyeti, mertebeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Müellifin ayrıca mantık alanında Metâlî'ü'l-Envâr adlı eseri bilinmektedir. Klasik mantık konularının özet halinde ele alındığı bir eser olup medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. *Beyânü'l- Hak* ve *El-Menâhic* adlı kitaplarında ise yazar felsefe ve mantık konularını ele almıştır.¹¹⁷

Evhadüddîn Hâmid el-Kirmânî (öl. 635\1238) ve Eserleri

İran'ın Kirman bölgesinde doğduğu bilinen yazarın asıl adı Hâmid, lâkabı Evhadüddin'dir.¹¹⁸ Türkiye Selçuklu devletinin kültür, siyaset ve tasavvuf hayatında önemli bir yer işgal eden Evhadüddin Hâmid el-Kirmânî, 1204 yılında Mecdüddin İshak'ın davetiyle birçok mutasavvıf ve ilim adamıyla birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Kirmânî halife tarafından Anadolu'ya *Şeyhu's-Şuyûhi'r-Rum* (Anadolu Şeyhlerin Şeyhi) unvanıyla gönderilmiştir.¹¹⁹ Ahîlik teşkilatı içerisinde önemli bir konumda olan Evhadüddîn Kirmânî, devlet ricâli ile iyi ilişkilerde bulunmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile bazı görüşmeler yapmış ve bunun neticesinde sultana ithâfen bir rubâî okumuştur. Kayseri'de Ahiler'e ve Türkmenler'e uygulanan baskılara karşılık I. Alâeddin Keykubad Kayseri'de Ahî ve Türkmenler'in yanında yer almıştır. Anadolu'da pek çok şehirde ikâmet eden Kirmânî en uzun süre ile Kayseri'de kalmıştır. 1238'de Bağdad'da öldüğü bilinen Kirmânî'nin bilinen tek eseri *Rubaiyat ve Fevaid*'dir.¹²⁰

Fahreddîn-i Irâkî (öl. 688/1289) ve Eserleri

Fahreddîn Irakî adıyla tanınan İbrahim b. Büzürcmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî, Hemedan'ın Kumcân köyünde doğmuştur. Müellifin öldüğünde yetmiş sekiz yaşında olduğu göz önüne alınırsa 610/1213 yılı civarında doğmuş olduğu söylenebilir.¹²¹ Irâkî'nin on yedi yaşındayken Hemedan'ın Şehrîstan Medresesi'nde ders verdiği esnada,

¹¹⁷ Çağrı, s. 263.

¹¹⁸ Nihat Azamat, "Evhadüddîn-İ Kirmânî", *DİA*, C. XI, İstanbul 1995, s. 518.

¹¹⁹ Muhammet Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol. II, No. III, September 2013, s. 8.

¹²⁰ Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadüddin Hamid el- Kirmanî ve Menâkıb- Nâmesi*, Konya: Kardelen Yayınları, 2005, s. 14.

¹²¹ Orhan Bilgin "Fahreddîn-i Irâkî", *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, s. 84.

içeriye giren bir grup Kalenderî dervişinin gazel okuyarak sema'ya başlamalarıyla cübbesini ve sarığını bırakarak Kalender dervişleri grubuna katıldığı rivâyet edilmiştir. Kalenderî olduktan sonra önce Irak-ı Acem'e sonrada Hindistan'ın Mültan şehrine ve ardından da Delhi'ye gitmiştir. Bahâeddin Zekeriyâ'nın ölümünden sonra şeyhinin yerine geçen Irakî, yaşadığı çevresel sorunlar nedeniyle Mültan'dan ayrılıp önce Umman ve Hac görevini yerine getirmek için Hicaz'a gitmiştir.¹²² Hac görevini yerine getirdikten sonra Anadolu'ya geçen Irakî Konya'da Sadreddin Konevî'nin hizmetine girmiştir. Konya'da bulunduğu sırada Muîneddin Süleyman Pervâne ile yakın ilişki kurması vesilesiyle Pervâne onun için Tokat'ta bir hankah yaptırmıştır. Daha sonraki dönemlerde Şam'a giden Irakî burada 688/1289'da vefat etmiş ve kabri İbnü'l Arabî'nin yanında yer almıştır. Irakî'nin bilinen dört eserinden biri kaside, terkihibend, terciibend, rubâî ve kıtalarını bir araya topladığı *Dîvân*'dır. Fahreddin Irakî'nin aşkla ilgili düşünlerini yansıttığı, bir diğer eseri *Uşşâknâme* 'dir. Konya'da kaleme aldığı *Lem'ât* 'ta Irakî, aşk, âşık ve maşuk kavramlarını yirmi sekiz bölümde açıklamıştır. Müellifin son eseri de aşka dair yaklaşık üç yüz bir terimi içeren *İstılâhât-ı Sûffîyye* 'dir.¹²³

Gregory Abû'l-Farac/ Bar Hebraeus (öl. 1286) ve Eserleri

Bar Hebraeus'un hayatı hakkında ayrıntılara eserinde verdiği bilgilerden ulaşılmaktadır. Türkiye Selçuklu ilmi ortamında yetişmemesine rağmen yaşamının belli bir safhasında Anadolu yaşamış olması ve çeşitli olaylara tanıklık etmesi bakımından Türkiye Selçuklu Tarihinin mühim şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bar Hebraeus 1225-26 yıllarında Malatya'da İbrânî bir tabip olan Ahron/Harun'un oğlu olarak dünyaya gelmiştir.¹²⁴ Bar Hebraeus yaşamının ilk dönemlerini Malatya'da geçirmiş ve daha sonrasında babası ile Antakya'ya gitmiş ve eğitimine burada devam etmiştir. Antakya'nın ardından Finike'nin Trablusuna gitmiş ve Yakub adında bir Nasturi'den belagat ve tıp tahsil etmiştir. Piskoposluk gibi çeşitli konumlarda görev alan Bar Hebraeus 1286 yılında geçirdiği bir rahatsızlık nedeniyle yaşamını yitirmiştir. Bar Hebraeus'un farklı konularda yazdığı ve tercüme ettiği otuz bir eserinin varlığı bilinmektedir. Yazarın Yakın Doğu hakkında çok geniş bilgiler verdiği kitabı *Kethabha Dhe-Maktebhanuth Zabne* üç bölümden oluşan bir dünya tarihidir. Birinci bölümde

¹²² Bilgin, s. 85.

¹²³ Bilgin, s. 86.

¹²⁴ *Doğu'nun Işığı Abu'l Faraç*, hzl. Sara - İshak Tanoğlu, Elazığ 2010, s. 12.

yaradılıştan milâdi 1286 yılına kadar dünyanın siyasi tarihinden bahsedilmiştir. İkinci bölüm Harun'dan başlayarak kilisenin tarihini anlatmıştır. Üçüncü bölümde de Süryani Kilisesi'nin Aziz Thomas'tan başlayarak Doğu yönünden bahsetmiştir. Arapça çevirisinin adı da *El-Muhtasar fîd-Düvel*'dir. Müellifin yine Süryani dilinde kaleme alınmış birçok eseri mevcuttur. Türkçeye çevirilen başlıca eserleri ise *Târîh-u Muhtasari'd Düvel*¹²⁵ ve *Abû'l Farac Tarihi*¹²⁶ olarak bilinmektedir.

Hâkîm Bereket ve Eserleri

Amasyalı olduğu bilinen Hâkîm Bereket, Türkiye Selçuklu dönemi kültür yaşamına yazdığı kitaplar ile katkı sağlamıştır. *Tuhfe-i Mubârizî* adlı eserinin önsözünde bildirildiğine göre, bu eser önce *Lubâbu'n-Nuhâb* adıyla Arapça olarak yazılmıştır. Daha sonra ise *Tuhfe-i Mübârizî* adıyla Farsça'ya çevrilerek, Emir Mübarizü'd-din Halifet Gazî'ye sunulmuştur. Türkçeye çevrilmesinin esere ayrı bir değer katacağını ifade eden Halifet Gazinin emriyle kitap ilerleyen zamanlarda Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹²⁷ Bahsi geçen bu Emir I. Alâeddin Keykubâd'ın Amasya valiliğini yapmıştır. Günümüzde türbesi Amasya'da bulunmaktadır.¹²⁸ Bu Emir ve sülalesinin Danişmendnâme'nin kahramanları arasında adlarının anılmış olması bu ailenin Türklük ülküsüne katkıda bulunduğu ve Amasya yöresinde Türkmencilik hareketini himâye ettiği anlaşılmaktadır.¹²⁹ Hâkim Bereket, *Tuhfe-i Mübârizî* adlı eserinden sonra *Hülâsa der İlmi Tıbb* ve manzum türde *Tabiatnâme* adlı iki Türkçe eser daha yazmıştır.¹³⁰

¹²⁵ Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbri (Bar Hebraeus), *Târîh-u Muhtasari'd Düvel*, çev. M. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul 1941.

¹²⁶ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK Yayınları, 1945.

¹²⁷ Şehabettin Tekindağ "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerine Çalışmalar I.", *Türkiyat Mecmuası*, S. XVI, İstanbul 1971, s. 134; Ayr. bkz. Mikâil Bayram, "Danişmend Oğulları'nın Dinî ve Millî Siyaseti", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. XVIII, Konya: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayınları, 2005, ss. 131-147.

¹²⁸ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1327-1330, I, s. 59-67; Ayr. bkz. O. Cemil Tuncer, *Anadolu Kümbetleri (Selçuklu Dönemi)*, Ankara: Güven Matbaası, 1986, s. 64-68.

¹²⁹ Bayram, "Danişmend Oğulları'nın Dinî ve Millî Siyaseti", s. 146.

¹³⁰ Bayram, "Danişmend Oğulları'nın Dinî ve Millî Siyaseti", s. 147.

Hatîb-i Farsî ve Eserleri

Yaşamı hakkında yeterli malumat bulunmayan Farsî'nin; Kalenderîliğin piri Cemaleddin-i Savi'nin hayatını ve menkıbelerini anlattığı *Menakıb-ı Cemaleddin-i Sâvi*'yi Türkiye Selçuklu devrinde yazdığı bilinmektedir.¹³¹

Hoca Dehhânî (XIV. Yy) ve Eserleri

Dehhânî'nin hayatı hakkında bilgilere, kasidesinden ulaşılmaktadır. Fuad Köprülü'nün yaptığı incelemeler doğrultusunda III. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu'ya gelen Hoca Dehhânî hükümdarın himayesi altına girmiştir. Sultan tarafından Selçuklu Şehnâmesi yazmakla vazifelendirilen müellifin eseri günümüze ulaşamamıştır. Bazı araştırmacılar eldeki bilgilerle farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Örneğin Hikmet İlaydın, III. Alâeddin Keykubad ile kastedilenin I. Alâeddîn Keykubad olması gerektiğini ifade etmiş ve Şikârî'de yer alan Dehhânî'nin yazdığı şehnâmenin Kânî-i Tûsî'nin şehnâmesi ile karıştırılmış olabileceğine vurgu yapmıştır.¹³² Fuad Köprülü ise Dehhânî'nin özel kütüphanesindeki bir mecmûada yer alan şiirlerinde kullandığı dil ve üslûba istinâden şairin, sultan III. Alâeddîn Keykubad'ın saltanat yıllarında yaşadığı kanaat getirmiştir.¹³³ Dehhânî'den geriye bir kaside ve altı gazel kalmıştır. Eserlerinde yer verdiği başlıca konular ise; güzellik, yaşamın geçiciliği, sevgi, aşkın yansımaları, arzu, hasret, gül ve içki meclisleri olarak sıralanabilir.

Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî (öl. H.600/1206) ve Eserleri

Tiflis'te dünyaya gelen müellif memleketinde farklı ilim dallarında öğrenim görmüştür. Arapça ve Farsça yazdığı eserleri incelendiğinde müellifin ilgilendiği başlıca alanlar astronomi, rüya tabiri, dini ilimler, dil ve edebiyat olarak belirlenebilir. Toplam on dört eseri bulunan Tiflîsî çok sayıda eseri ilim dünyasına sunmuştur. Yazarın yapıtları ilim çevrelerinde yaygın şekilde kullanılmış olmasına rağmen İslâm ve Osmanlı kaynaklarında bu eserlerin pek bahsi geçmemiştir.¹³⁴ Müellifin diğer eserleri *Beyanü'n Nücüm*, *Beyanü'n-Sînâa* 954\1542, *Beyanü't Tasrif* 541\1146, *Cevami'u'l-Beyan*,

¹³¹ Hatib-i Farsi, *Menâkıb-ı Cemaleddin-i Sâvi*, hzl. Tahsin Yazıcı, Ankara 1972.

¹³² İsmail Ünver, "Hoca Dehhani", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 187-188.

¹³³ M. Fuad Köprülü, "Selçukîler Devrinde Anadolu Şairleri Hâce Dehhânî", *Hayat Mecmuası*, İstanbul 1926, S. 1, s. 4.

¹³⁴ Cevat İzgi, "Hubeyş Et-Tiflîsî", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 268.

Sıhhatü'l-Ebdan, Kamilü't-Ta'bir (II. Kılıçarslan'a takdim edilmiştir.) *Kanun-i edeb* 545\1150, *Kıfayetü't-tıbb* (Kutbeddin Melikşah'a takdim edilmiştir.) 550\1150, *Medhal ila ilmi'n-Nücum, Takvimü'l -Edviye* 522\534; *Telhisu İleli'l-Kur'an* (Vücuhi-i Kur'an ile aynı eser olabilir); *Tercümanü'l-Kavafi, Usulü'l-Melahim* (mitolojiye dair); *Vücuhi Kur'an* 558\1163 şeklinde sıralanabilir.¹³⁵

Hüsâmeddin Çelebi (öl. 683/1284) ve Eserleri

Urmiye'den Anadolu'ya göç edip Konya'ya yerleşen bir aileye mensup olan Hüsâmeddin Çelebi 622/1225'te Konya'da doğmuştur. Hüsâmeddin Çelebi, çevresinde *çelebi* lâkabının yanı sıra babası'nın Konya ve çevresindeki ahîlerin şeyhi olması sebebiyle, *Ahî Türkoğlu* unvanıyla da tanınmıştır. Eflâki eserinde Hüsâmeddin Çelebi'nin babasını kaybetmesiyle boş kalan Ahî şeyhliği postuna Konya'nın ileri gelenleri tarafından oturtulmak istenmesine fakat kendisinin bu teklifi reddetmesine değinmiştir. Ahî şeyhliğine karşılık Mevlevilik yoluna giren Hüsâmeddin Çelebiden, Mevlâna *Mesnevî*'nin birçok yerinde övgüyle bahsetmiş ve hizmetleri sayesinde *Mesnevî*'nin yazıldığını ifade etmiştir.¹³⁶ Tâceddin Mu'tezz'in aracılığı ve Mevlâna'nın desteği ile Ziyâeddin Vezir Tekkesi'ne şeyh tayin edilen Hüsâmeddin Çelebi, 1284 yılında Konya'da vefat etmiştir. Hüsâmeddin Çelebi'ye ait olduğu bilinen tek eser Farsça kaleme alınan *İlmü'l Meşâyih*'tir.

İbn Bîbî (h.679/1280) ve Eserleri

Tam adı Nâsırüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşîdir. Yazar hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. XIII. yüzyıl Selçuklu Tarihi'nin birincil kaynak yazarı olarak tanınmıştır. Müellifin önemli eserlerden biri *El-Evâmirü'l-Alâiye fî Umûri'l-Alâiye*'dir. Şehname'ye çok yakın bir dilde yazılan bu eser vekâyinâmeler, vakaların tasviri ve sağlam bir kronolojinin belirlenmesi adına ana kaynak niteliğindedir. *El-Evâmirü'l-Alâiye fî Umûri'l-Alâiye* XII. asırdaki ileri islâm kültürü ekseninde, farisî lisanda yazılmış bir hatırat kitabı özelliği taşımaktadır.¹³⁷ Türkiye Selçukluları'nın yerli kaynaklarından olması ve günümüze ulaşabilen birkaç

¹³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 230-233.

¹³⁶ H. Ahmet Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 512.

¹³⁷ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâiye fî Umûri'l-Alâiye* (*Selçukname*), çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

vekâinâmeden biri olması açısından ayrıca bir öneme sahiptir. Eser günümüz Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştır. Türkiye Selçuklu tarihinin önemli bir kaynağı olmasına rağmen, Hacı Bektâş-ı Velî (öl: 1270) ve Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (öl: 1272) gibi Türk büyüklerine dair bilgilere eserde yer verilmemiştir. Prof. Dr. Adnan S. Erzi'ye göre bu eser önemli olayları gereği gibi aksettirememiş, hattâ bazen hiç ele almamıştır. Misâlen, I. Alâeddin Keykubâd'ın, oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenmesinden, yine bu hükümdârın Gürcü bir prensesle evlenmesinden eser dâhilinde söz edilmemiştir.¹³⁸ Eserinin adındaki Alâiyye kelimesinin, ilkinin kitabın telifine sebep olan Alâeddîn Ata Melik Cüveynî'ye ve ikincisinin I. Alâeddin Keykubâd'a delalet ettiği tahmin edilmektedir.¹³⁹ Eser Th. Houtsma tarafından 1902 yılında nesredilmiş, aynı metin M. Nuri Gençosman tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁴⁰

İbnü'l Esîr (1160/1233) ve Eserleri

555/1160 yılında Cizre'de doğan İbnü'l-Esîr'in ailesi Bekir b. Vâil kabilesinin Şeybânoğulları koluna mensuptur. Babaları ileride "İbnü'l-Esir" lakabını taşıyacak olan oğulları Mecdüddin, İzzeddin ve Ziyâeddin'in öğrenimlerine önem vermiştir. İyi bir eğitim almaları için onları Musul'a alanında yetkin hocalara göndermiştir.¹⁴¹ Her biri İslâmî ilimlerde bu lakapla meşhur olmuşlardır.¹⁴² İbnü'l-Esîr (İzzeddin) ömrünün ilerleyen yıllarında hadis ilmi ile meşgul olmuş ve bu alanda öğrenci yetiştirmiştir. Tarih sahasında dört önemli kitabı'nın varlığı bilinmektedir. Bu eserlerin en mühimi on büyük cilt halinde te'lif ettiği *el-Kâmil' Fi't-Târih* adlı büyük İslâm Tarihi'dir.¹⁴³ Bu eseriyle tanınan İbnü'l-Esîr, tarihte yalnızca rivâyetlerin değil gözlemlerin de etkili olduğunu göstermek için Hicaz bölgesine gitmiştir. On iki cilt olan *El Kâmil Fit-Tarih* adlı eser dünyanın başlangıcından 1230 senesine kadar olan olayların anlatıldığı umûmi bir tarih kitabıdır. Büyük Selçuklu- Bâtınî mücadelesini ilgilendiren daha pek çok olayı

¹³⁸ Ahmet Altıntaş, "Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Malatya: Malatya İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 237.

¹³⁹ Kemalolu, s. 8.

¹⁴⁰ *İbn Bibî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi*, çev. M. N. Gençosman, Notlar ve ilaveler, F. N. Uzluk, Ankara 1941.

¹⁴¹ M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endûlûs Yayınları, 1991, s. 151.

¹⁴² Hulusi Kılıç, "Ziyaüddin İbnü'l-Esir", *DÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, Diyarbakır 1999, s. 105.

¹⁴³ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 1998, s. 138.

oldukça ayrıntılı olarak kapsar.¹⁴⁴ Eser ana hatlarıyla bakıldığında siyasî-askerî yönü baskın olarak hissedilen bir İslâm tarihi'dir. Batı İslâm dünyasına dair birçok bilgiler vermiş olmasıda bu eseri diğerlerinden ayıran bir özellik olmuştur. Müellifin bir diğer eseri; *Et-Târîhu'l-Bâhir Fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye (Târîhu'd-Devleti'l-Atâbekiyye Fi'l-Mevsıl)*: İbnü'l-Esîr bu eserini Zengîler'in İslâm'a, Müslümanlar'a, ailesine ve şahsına yaptıkları iyilikleri vefa duygusuyla dile getirmek, isimlerini ebedileştirmek ve onları dünyaya örnek bir hanedan olarak tanıtmak amacıyla yazmıştır.¹⁴⁵ *Üsdü'l-Gâbe fî Ma-rifeti's-Sahâbe (Ahbârü's-Sahâbe)*: Sahâbîlerin hayatı hakkında yazılmış olup bu tür eser-ler arasında çok seçkin bir yere sahiptir. *El-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*: Semânî'nin. Sahasındaki önemli müracaat kitaplarından. İbn Hallikân'ın, kendi zamanında çok yaygın olarak kullanıldığını belirttiği eser (Vefeyât, 111, 349) İslâm toplumunun sosyal yapısı açısından zengin malzeme içermektedir.¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr'in bunlardan başka *Târîhu'l-Mevsıl* adlı tamamlanmamış bir yapıtı daha bulunmakla birlikte diğer bazı eserler de ona nisbet edilmektedir.¹⁴⁷

İsmâil b. Rezzâz Cezerî (öl. XII-XIII. yüzyıl) ve Eserleri

Yazdığı kitabın girişinde verdiği bilgiler dışında hayatı hakkında pek fazla bir şey bilinmeyen Cezerî; 1181-1206 yılları arasında Âmid'de (Diyarbakır) Artuklu hanedanının himayesinde bulunmuştur. 1205 yılında tamamladığı *Kitâb fî Ma'rifeti'l-Hiyeli'l-Hendessiyye (el- câmi' beyne'l-'ilmi ve'l-'ameli'n-nâfi' fî sın'a'ati'l-hiyel)* adlı eserini emir Nâsiruddin Mahmud'un isteği üzerine kaleme almıştır. Altı kısma ayrılan kitabın ilk dört kısmı onar, son iki kısmı da beşer bölümden oluşmaktadır. Bu kısımlar su saatleri ve kandil saatleri, ziyafetlerde kullanılan kaplar ve sürahiler, el yıkama ve kan alma için kullanılan kaplar, çeşmeler ve mekanik yollarla hareket eden (otomatik) müzik aletleri, su pompalayan makineler, muhtelif aletlerle ilgili bilgiler içermektedir. Metinde aletlerin genel açıklaması verildikten sonra imâl sırasına göre parçaların yapımı anlatılarak bunların montaj usûlü açıklanmasının akabinde de o aletin çalışma sistemi hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁴⁸ Eserin bazı bölümleri ilk defa E. Wiedemann ve F. Hauser tarafından Almanca'ya çevrilerek muhtelif dergilerde makaleler halinde

¹⁴⁴ Kemaloğlu, s. 19.

¹⁴⁵ Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l Esir", *DİA*, C. XXI, İstanbul 2000, s. 27.

¹⁴⁶ Şeşen, s. 139.

¹⁴⁷ Özaydın, s. 27.

¹⁴⁸ Sadettin Ökten, "İsmâil b. Rezzâz Cezerî", *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 505.

yayınlandıktan sonra; 1974'te Donald R. Hill tarafından İngilizceye tam tercümesi yapılarak, açıklamalı notlarla birlikte tek bir cilt haline getirilmiştir.¹⁴⁹ Cezerî; kitabının dördüncü kısmında çeşmeler üzerindeki çalışmaları sırasında Mûsâoğulları'ndan ve Bizanslı Apollonios'un otomatik müzik aletleri üzerine yazdığı eserden bahsetmiştir. Cezerî ayrıca yaşadığı dönemde mühendislik alanında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Kadı Burhaneddin Mes'ud-i Anevi (öl. 620\1223) ve Eserleri

Kadı Burhaneddin'in XI-XII. asırlar arasında, Doğu Anadolu'nun mühim merkezlerinden biri olan Anî şehrinde yetişmiş Türk âlim ve şairlerinden biri olup Malatya'da kadılık yaptığı bilinmektedir. Yazarın günümüzde bilinen eseri *Enîs'ul-Kulûb*'dür. Bu eser *Şehnâme* vezninde, Farsça yazılmış ve Sultan I. İzzeddin Keykavus'a takdim edilmiştir. Eser halifeler tarihinden bahsetmekle birlikte, Gazneliler ve Türkiye Selçukluları'na ait önemli bilgiler içermektedir.¹⁵⁰

Kânî-i Tûsî (öl. 1273'ten sonra) ve Eserleri

Horasan bölgesindeki Tûs şehrinde olduğu anlaşılan Emîr Bahâüddîn Ahmed b. Mahmûd-i Tûsî hakkında pek bilgi yoktur. Ancak Tûsî'nin manzum hale getirdiği *Kelîle ve Dimne*'de, refah içinde yaşadığı, şiirde kendi seviyesinde kimsenin olmadığı ve hükümdarlar tarafından aranan bir şair olduğu ifade edilmiştir. Moğal istilasını nedeniyle ülkesinden ayrılmak durumunda kalan müellif; Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetine giren Tûsî, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıçarslan'ın dönemlerinde sarayın önde gelen şairlerinden biri olmuştur. Öyle ki kendisine *melikü's-şuarâ* ve *emîr* unvanları verilmiştir. Kânî-i Tûsî'nin ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Fakat onun Mevlâna'nın ölümünden sonra mersiye yazdığı göz önüne alındığı zaman ölüm tarihi 1273 sonrası olarak tahmin edilmektedir. Kânî-i Tûsî'nin günümüze ulaşamayan fakat İbni Bibi'nin *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* adlı eserinden bazı bölümleri aktardığı *Selçuknâme* adlı bir eserinin olduğu bilinmektedir. Mevcut eser; Alâeddin Keykubad ve Gıyaseddîn Keyhüsrev dönemlerini anlatan, şehnâme niteliğinde bir eserdir. Müellifin diğer kitabı

¹⁴⁹ Ökten, s. 506.

¹⁵⁰ M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları I: Anis al Kulub", *Belleten*, C. VII, S. XXVII. Ankara 1943, s. 459.

ise; II. İzzeddin Keykâvus'a ithâfen manzum olarak yazılan *Kelîle ve Dinme*'dir.¹⁵¹ Nasrullah-ı Şîrâzî'nin eserinin Farsça tercümesi olup 4500 beyitten oluşmaktadır. Bu eserin tek nüshası British Museum'da bulunmaktadır.¹⁵²

Kerîmüddîn Mahmud-i Aksarayî ve Eserleri

Kerîmüddîn Mahmud-i Aksarayî hakkında bildiklerimiz onun yazmış olduğu eserde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Adındaki nisbeden, onun Aksaray'da doğup büyüdüğü anlaşılmaktadır. İlhanlılar döneminde mali teşkilâtta çalışmış, bir süre Aksaray Kalesi muhafazasında bulunmuş, Gazân Han döneminde Türkiye'deki vakıflarda mütevellilik gibi hizmetler ifâ etmiştir.¹⁵³ Eserinde ailesi, almış olduğu eğitim ve Türkiye Selçuklu Devletinde yapmış olduğu görevlerden ayrıntılara yer verilmemiştir. Kitabında kaleminden çıkan mesnevi ve kasidelere yer vermesi onun Arapça eğitim gördüğünü ve bu dile vâkıf olduğunu göstermenin yanında edebî ilgisini de ortaya koymaktadır. Vefat tarihi bilinmeyen müellifin XIV. yüzyılın ilk yarısında öldüğü tahmin edilmektedir. 1323 yılında, Emir Çoban Noyan' ın oğlu Timurtaş Noyan adına yazılan *Müsâmeretü'l-Ahbar ve Müsâyeretü'l-Ahyar* adlı eserde Anadolu'nun Moğol idaresindeki tarihi ayrıntılı olarak dört bölümde irdelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde İslâm dünyasında yaygın olan Rumî, Arabî, Yezidicird ve Celâli takvimlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölüm ise Hz. Peygamber'den başlayarak Hulefâyı Raşidin, Emevi ve Abbasi Tarihi ile ilgilidir. Üçüncü bölüm Büyük Selçuklular'ın kuruluşundan dağılmasına kadar olan tarihi ve Türkiye Selçukluları'nda II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemini ele almaktadır. Dördüncü bölümde ise Türkiye Selçukluları'nın son yetmiş beş yıllık tarihini anlatılmıştır. Türkiye Selçukluları hakkında değerli bilgiler içeren bu kitabın Türkiye'de iki yazma nüshası bulunmaktadır. Eserin bir tercümesi 1944 yılında yayınlanmıştır.¹⁵⁴

Kutbeddin (Kutbüddîn) Mahmud-i Şîrâzî (öl. 710/1310) ve Eserleri

634/1236'da Şiraz'da doğan İranlı din ve astronomi bilgini Şîrâzî, yaşamının büyük kısmını seyahat etmek, öğrenmek ve yazmakla geçirmiştir. Babası Ziyaeddin Mes'ûd ei-

¹⁵¹ C. Brockelmann, "Kelile ve Dimne", *DİA*, C. VIII, İstanbul 2013, s. 555.

¹⁵² Rıza Kurtuluş, "Kanî-i Tüsi", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 307

¹⁵³ İsmail Aka, "Kerimüddîn Aksarâyî, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 293.

¹⁵⁴ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev.: Nuri Gençosman, Ankara: TTK Yayınları, 1943.

Kâzerûni Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin müridi olarak bilinmektedir.¹⁵⁵ İlköğrenimini tamamladıktan sonra Merâğa'ya giden müellif burada gözlemevinde çalışırken Hâce Nâsır-i Tûsî'den astronomi ilmini öğrenmiştir. Daha sonra Anadolu'ya gelerek Sadreddin Konevi ve Mevlâna ile tanışmıştır. Daha sonra Malatya ve Sivas'ta kadılık yaptıktan sonra Tebriz'e gitmiş ve burada 710/1310 yılında vefat etmiştir. Dönemin en çalışkan âlimlerinden olan *Allâme* adıyla da tanınan Şîrâzî, astroloji ve astronomi hakkında Farsça kaleme aldığı *İhtiyârât-ı Muzaffer*'i Kastamonu emiri Muzaffereddin Yavlak Arslan adına yazmıştır.¹⁵⁶ Müellifin bir diğer eseri Molla Kutb'un Heybesi adıyla da bilinen *Dürretü't-Tâc* devrin ilimlerinin bir araya topladığı bir mecmua niteliğinde olup Farsça yazılmıştır.¹⁵⁷

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (öl. 672/1273) ve Eserleri

Mesnevî adlı eserinin giriş kısmında adı Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak geçmektedir. Mahlası ise Celâleddin, *Efendimiz* manasındaki Mevlânâ unvanı ise onun üst bir mertebede yer almasına vesile olmuştur. Kendisine sultan anlamına gelen *Hüdâvendigâr* unvanı da babası tarafından verilmiştir. Doğdu şehre istinaden *Belhî*, hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Anadolu'ya nispetle de *Rûmî*, *Mevlânâ-i Rûmî*, *Mevlânâ-i Rûm* ve müderris olması sebebiyle de *Molla Hünkâr*, *Mollâ-yı Rûm* gibi unvanlarla anılmaktadır.¹⁵⁸ Mevlânâ'nın eserlerinde kendisi hakkında verdiği bilgilerin dışında, *Menâkıbü'l-Ârifîn* ve Ferîdûn-î Sipehsâlâr'ın *Risâlesi*'nde Mevlâna'ya ait geniş oranda bilgi bulunmasına rağmen birinci elden bilgiye oğlu Sultan Veled'in *İbtidânâmesi* 'nden ulaşılmaktadır. I. Alâeddin Keykûbad'ın daveti üzerine Konya'ya babası ile teşrif buyuran Mevlânâ, babasının babasının vefatı müteakibinde dahada tanınarak, medresede müderrislik yaparak halka dersler vermiştir. Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şair olarak ün yapmış Mevlânâ'nın tüm eserleri Farsça olmakla birlikte şiirleri ve mektupları arasında Arapça yazılmış olanlar da vardır. Mevlânâ'nın gazel ve rubailerinden oluşan *Dîvân-ı Kebîr* geniş hacimli olduğu için bu isimle anılmıştır. İslâm kültürünü yansıtan mühim eserler arasında yer alan ve tasavvufi konuların bütününe içeren *Mesnevî*, diğer mesnevilerden ayırt

¹⁵⁵ Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 487.

¹⁵⁶ Ateş, Hicrî VI-VIII (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler, *Türkiyat Mecmuası* 7-8/2 (1945), s. 117.

¹⁵⁷ Ateş, s. 119.

¹⁵⁸ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, C. XXIX, İstanbul 2004, s. 441.

edilmesi için *Mesnevî-i Mevlevî*, *Mesnevî-i Şerif* gibi adlarla da anılmıştır. *Fîhi mâ Fîh* adlı eseri Mevlâna'nın sağlığında sohbetlerinin oğlu Sultan Veled veya bir müridi tarafından kaydedilip, onun ölümünden sonra derlenmesi ile meydana getirilmiştir. *Mecâlis-i Seb'a*, Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerinde yaptığı konuşmaların bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş bir diğer kitabıdır. Bu eserinde Mevlânâ, daha önce *Mesnevî* 'de geçen bazı hikâyelere ve *Dîvân-ı Kebir* 'deki bazı şiirlerine yer vermiştir. Mevlâna'nın son eseri de *Mektûbât* 'tır. Mevlânâ'nın bu eseri de, onun çeşitli kimselere yazdığı mektupların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur.

Muhammed b. Muhammed b. Mahmud-i Hatîb ve Eserleri

Müellifin hayatına dair bilinenler eseri kapsamında yer alan bilgilerle sınırlıdır. Farsça kaleme aldığı *Fustâtu'l-Adâle fî Kavâidi's-Saltanat* adlı eserini müellif 683/1284 yılında Muzaffereddin Mesud b. Yavlak Arslan b. Alp Yörük b. Hüsameddin Çûpan'a ithâfen yazmıştır.¹⁵⁹ *Fustâtu'l-Adâle fî Kavâidi's-Saltanat* hakkında bir makale yazan Osman Turan, Mahmud Hatib'in Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme*'sini taklit ettiğini hatta kitabın ilk yarısının *Siyasetnâme*'den alındığını ifade etmiştir.¹⁶⁰ Kitapta elçilerin geliş gidiş geleneğinin Samaniler'den Moğollar dönemine kadar aynı kaldığını fakat Moğollar'dan sonra bu geleneğin değiştiğini belirten ayrıntılar bulunmaktadır. Müellif yapıtı kaleme alma nedeni olarak ehl-i sünnet mezhebi dışındaki kişilerin toplumsal düzenden tecrit edilmesi konusunda padişahları ve âlimleri harekete geçirmek olarak belirtmiştir.

Muhammed b. Gazi el-Malatyavî (öl. 608\1212) ve Eserleri

Adında yer alan Malatyavî nisbesinden Malatya'lı olduğu anlaşılan müellifin yaşamı hakkında *Ravzatü'l-Ukûl* adlı eserinde verdiği bilgiler dışında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁶¹ Eserinde verdiği bilgilere göre iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Malatyavî'nin edebi eserlerinden, onun çok iyi Farsça ve Arapça bildiği anlaşılmaktadır. Vezirlik yaptığı dönemde yapılan baskılar neticesinde Harran'a giden ve II. Süleymanşah'ın Malatya'yı almasından sonra memleketine geri dönen Malatyavî, II. Süleymanşah'ın isteği üzerine *Ravzatü'l-'Ukûl* adlı eseri yazmaya

¹⁵⁹ M. Yaşar Yücel, "Çobanoğulları Beyliği," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, C. XXIII, S. I, s. 67.

¹⁶⁰ Muhammed b. el-Hatîb, *Fustâtu'l-Adâle fî Kavâidi's-Saltana*, ("Selçuklu Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak"), yay. Osman Turan, M. Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.

¹⁶¹ Tahsin Yazıcı, "Muhammed b. Gazi", *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s. 531.

başlamış ve eseri bitirdiğinde II. Süleymanşah'a ithâf etmiştir. Daha sonra I. İzzeddin Keykavus'un hizmetine giren müellif, *Berîdü's-Sa'âde* adlı eserini de bu sultana ithâf etmiştir. Eserin önsözünde Muhammed Gazi, I. İzzeddin Keykavus'un hocası olduğunu da bildirmiştir. Muhtemelen Muhammed b. Gazi XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat etmiştir.¹⁶²

Muhammed b. Ali er-Râvendî (ö. 603/1207'den sonra) ve Eserleri

Ulemâ zümresine mensup olan Râvendî, Kâşân yakınlarındaki Râvend kasabasında dünyaya gelmiştir. Dinî ilimler alanında Fahreddin Belhî, Bahâeddin Yezdî ve Safiyyüddin İsfahânî gibi önemli âlimlerden eğitim almıştır. Hemedan eşrafından Emîr Seyyid Fahreddin Alâüddeve Arabşah'ın üç oğluna muallim tayin edildiği esnada bilinen eseri *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*'u kaleme alma düşüncesi zuhûr etmiştir. Ancak II. Tuğrul'un vefatını (590/1194) takip eden yıllarda karışıklık dolayısıyla eseri yazma süreci kesintiye uğramıştır. Bu ortamda inzivâyâ çekilen müellif eserini 599'da (1202-1203) yazmaya başlayıp birkaç yıl içinde yazma işini nihayetlendirmiştir.¹⁶³ II. Tuğrul'un ölümüyle Irak Selçukluları yıkıldığından eserini o sırada Türkiye Selçuklu tahtında bulunan II. Rükneddin Süleyman Şah'a takdim etmek amacıyla Konya'ya gitmiştir. II. Süleyman Şah'ın da 600'de (1204) vefatı üzerine kitabını yeni sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev'e ithâf etmek isteyen Râvendî bu fırsatı ancak sultanın 603'te (1207) Antalya'yı fethi münasebetiyle yakaladığını belirtmiştir.¹⁶⁴ Müellif *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr* adlı kitabına peygamberleri, Resûl-i Ekrem'i, ashap ve tâbiîn ile ulemâyı metheden ifadelerle başlamıştır. Gıyâseddin Keyhusrev'in lâkap ve şeceresinden söz ettikten sonra kitabın yazılış sürecini anlatmıştır. Ana hatlarıyla eser, Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışlarından Irak Selçuklularının son sultanı II. Tuğrul'un ölümüne kadar geçen zamandaki olayları içermektedir. Sonradan ilâve edilen bölümde ise (II, 345-373) 590-595 (1194-1199) yılları arasında meydana gelen olaylar hakkında bilgi verilir. Eserde hattatlık hakkındaki bölüm (II, 403-410) hatt-ı mensûbun mahiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Sade bir üslûpla kaleme alınan esere eklenen şiir ve darbimesellerde ise ağır bir dil kullanılmıştır. Kitapta bulunan 2799 beyitten yalnızca 511'i müellife aittir. Diğer beyitler başta Firdevsî'nin Şehnâme'si

¹⁶² Yazıcı, "Muhammed b. Gazi", s. 533.

¹⁶³ Özeydin, "Muhammed b. Ali Ravendi", *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 471.

¹⁶⁴ Ravendi, *Râhat-üs Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev. Ahmet Ateş, Ankara: TTK Yayınları, 1999, s. 62-64.

olmak üzere çeşitli eserlerden alınmıştır. Râvendî Selçuklu Tarihinin ilk dönemlerini anlatabilmek için Zahîrüddîn-i Nîşâbü'rî'nin *Selçûknâme* adlı eserinden istifade etmiştir.¹⁶⁵

Muhyiddin İbnü'l Arabî (öl.1239) ve Eserleri

Tam künyesiyle Muhyiddin Ebu Abdullah Muhammed İbn-i Ali İbnü'l Arabî et-Tai el-Hatimi el-Endülü'sî¹⁶⁶ olarak bilinen İbnü'l Arabî Endülü's'ün Mürsiye (Murcia) kasabasında dünyaya gelmiştir. 1223'e kadar Türkiye Selçuklu başkenti Konya'da kalan İbnü'l Arabî, Eyyûbi şehzadesi el-Melik el-Eşref'in davetiyle Şam'a gelmiş ve buraya yerleşmiştir.¹⁶⁷ Beş yüzden fazla kitap yazdığı bilinen Arabî'nin naklettiği bilgiler vesikâ niteliği taşımaktadır. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kırâat gibi pekçok ilimlerde, büyük âlim olan İbnü'l Arabî, tasavvuf alanında, Ebû Midyen Magribî, Cemaleddîn Yûnus bin Yahyâ, Ebû Abdullah Temim, Ebü'l-Hasen ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin rûhâniyetinden etkilenmiştir. O dönemde fikirlerini rahatça ifade edebileceği ortamı Anadolu'da Konya ve Malatya'da bulmuş ve belli bir süre bu merkezlerde yaşamıştır. Konya'da bulunduğu süreçte Mevlâna ve Sadreddin Konevi ile iyi ilişkiler içinde olmuştur.¹⁶⁸ İbnü'l Arabî'nin fikirleri, talebesi Sadreddin Konevî (Öl.1274) tarafından devam ettirilmiştir.¹⁶⁹ Birçok sûfi çevre tarafından Şeyhü'l Ekber olarak kabul edilen İbnü'l Arabî diğer yandan başka gruplar tarafından düşüncelerinin İslâm inancına uygun düşmediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Anadolu'da bulunduğu süre zarfında Selçuklu sultanlarından ve saray çevresinden yakın ilgi gören İbnü'l Arabî, 1239 yılında Şam'da vefat etmiştir.¹⁷⁰ İbnü'l Arabî'nin çeşitli konular üzerine eserleri bulunmaktadır. Muhtevâlarına dair pek bilginin bulunmadığı eserlerinden bazıları: *Fütûhât-ı Mekkiyye*, *Füsûs-ül-hikem*, *Et-Tedbîrât-ül-ilâhiyye*, *Tenezzülât-ül-Mevsûliyye*, *El-Ecvibet-ül-Müsekkite an Süâlât-il-Hakîm Tirmizî*, *El-İsrâ ilâ makamil Esrâ*, *Şerhü hal'in-na'leyn*, *Tâc-ür-resâil*, *Minhâc-ül-vesâil*, *Kitâb-ül-azamet*, *Kitâb-ül-beyân*, *Kitâb-üt-tecelliyât*, *Mefâtih-ül-gayb*, *Kitâb-ül-Hak*, *Merâtibü ulûm-il-vehb*, *El-İ'lâm bi-*

¹⁶⁵ Zahirüddin-i Nîşâbü'rî, *Selçûknâme I*, çev. M. Ramazani, Tahran 1332, s. 64.

¹⁶⁶ Kazım Yıldırım, "İbnü'l Arabî'nin Kültürümüzdeki Yeri Ve Önemi", *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1998, S. 4, s. 30.

¹⁶⁷ Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri* (Selçuklu Dönemi), s. 173.

¹⁶⁸ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*; çev. Yıldız Moran, İstanbul: E Yayınları, 1990. s. 226.

¹⁶⁹ Muhyiddîn İbnü'l Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, s. 257.

¹⁷⁰ Kemaloğlu, s. 20.

işâreti ehl-il-ilhâm, El-İbâdet vel-halvet, El-Medhal İlâ Ma'rifetil-Esmâ, Künhü mâ lâ Büdde Minh, Kitâb-ül-Hüve vel-ehâdiyyet, El-Celâlet, El-Ezel, Anka-i Mugrib, Hatm-ül-evliyâ, Eş-Şevâhid, El-Yakîn, Tâc-üt-terâcim, El-Kutb, Risâlet-ül-intisâr, El-Hucb, Tercümân-ül-eşvâk, Ez-Zehâir, Mevâkı-un-nücûm, Mevâiz-ül-hasene, Mübeşşirât, El-Celâl vel-Cemâl, Muhâdarât-ül-Ebrâr ve Müsâmerât-ül-ahyâr olarak bilinmektedir.¹⁷¹

Müeyyidüddîn Mahmud el-Cendî (öl. 691/1292?) ve Eserleri

Fusûsü'l Hikem'in şârihi¹⁷² ve Sadreddin-î Konevî'nin değerli talebelerinden biri olarak bilinen mutasavvuf-şairin doğum yılı, hangi aileye mensup olduğu ve hayatının ilk dönemleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Künyesi Ebû Abdullah Müeyyidüddîn b. Mahmud b. Sâid el-Cendî'dir. Adından da anlaşılacağı gibi Türkistan'nın Cend şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁷³ Yaşamı ile ilgili bilgilere müellifin *Nefhatü'r-Ruh* adlı eserinden ulaşılmıştır. Bu eserde kısa bir hâl tercümesi akabinde Cendî'nin tasavvufa bağlanmasından sonraki sürece dâir bilgiler yer almıştır. Hac vesilesiyle ile Cend'den ayrılan Cendî çok hürmet ettiği İbnü'l Arabî'nin halifesi Sadreddin Konevî'nin hizmeti altında yaklaşık on yıl geçirmiştir. Belli bir süre Konyada yaşayan Cendî, Konevî'nin vefatı üzerine Konya'dan ayrılarak Bağdat'a gitmiş ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.¹⁷⁴ Daha sonra Bağdat'tan Sinop gitmiş ve burada Farsça bilgisi olan ve tasavvufa ilgi duyan bir hanım zat'ın ricası üzerine *Nefhatü'r-Ruh* ve *Tuhfetü'l-Fütuh* adlı eserini kaleme almıştır. Dini- tasavvufi bir karakter taşıyan eser; önsöz, giriş ve iki bölümden meydana gelmiştir. Müellifin yine *Dürerü'l -gâliyât, Muhtasar fî luzûmi't tecrîdil-küllî zâhiren ve bâtinen 'an mâsivallâh, Dîvân ve Kasîdetü'l-gaybiyye* adlı günümüze gelen dört kitabı daha mevcuttur. Ayrıca *Ulûm-i Ahadî, Ma'ârif-i Ahmedî, Hulâsatü'l-İrşâd ve İrşâdü'l-hulâsa, İrşâü'l-kemâlât, Erzâku'l-Hatmeteyn, Kitâbü'l Esmâ ve Şerhu Mevâkı'ın-Nücûm* yazarın atıflarda bulunduğu fakat günümüze ulaşamayan eserleri de bulunmaktadır.

¹⁷¹ Mahmut Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 514.

¹⁷² Cendî, *Şerhu Müeyyededdin el-Cendî Âlâ Fusûsi'l-Hikem*, nşr. Âsım İbrahim Keyyâlî, Beyrut 2007.

¹⁷³ Özeydın, "Cend", *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 359.

¹⁷⁴ Süleyman Uludağ, "Cendî", *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 361.

Necmeddin Ebû Bekr b. Muhammed er-Râzî (öl. 654/1256) ve Eserleri

573'te (1177) Rey kentinde doğan kübrevî şeyhi Râzî ağırlıklı olarak Necmeddîn Dâye adıyla tanınmıştır. İlim tahsili için Rey'den ayrılarak Mısır'a gitmiştir.¹⁷⁵ Moğol istilâsı esnasında Râzî, I. Alâeddin Keykubad'ın davetiyle Malatya'ya gelmiştir. Malatyadan sonra Kayseriye giden müellif, burada kaleme aldığı *Mirsâdu'l-İbâd* adlı eseri I. Alâeddin Keykubad'a ithâf etmiştir. Necmeddin Dâye daha sonra tasavvufa dâir *Sirâcu'l-Kulûb* adlı çalışmasıyla Anadolu'nun tanınmış simalarından biri olmuştur. Yolu Konya'ya düşen Râzî, yaklaşık üç yıl Orta Anadolu'da kaldıktan sonra 621 (1224) yılında Mengücekli Sultanı Alâeddin Dâvud Şah'ın hüküm sürdüğü Erzincan'a gitmiştir. *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâ-vûdî* adlı eserini burada ona ithâfen yazmıştır.¹⁷⁶ Necmeddin Dâye'nin, *Mirsâdu'l-İbâd* dâhil olmak üzere dokuz eseri bulunmaktadır. Diğer eserleri *Memûzât-i Esedî*, *Risâletü't-tuyûr*, *Haretü'l mulûk*, *Bahru'l Hakayıke'l Tefsiri'l Kuran ve's Seb'il Mesanî*, *Menâratü's-Sâirine İlallah ve Makamtü't Tairine*, *Sirâcu'l-kulûb*, *Tuffetü'l-Habîb* olarak sıralanabilir.¹⁷⁷

Nizâmî-i Gencevî (öl. 611/1214?) ve Eserleri

Asıl adı Cemaleddin Ebu Muhammed İlyas b. Yusuf olan Gencevî'nin yaşamına dair bilgiler tezkiresinden edinilmiştir. Mevcut bilgiler doğrultusunda Gencevî'nin doğum tarihi olarak 1141-1145 yılları arası verilmiştir. Gence'de iyi bir eğitim gören müellif; Farsça ve Arapça'dan başka Pehlevîce, Süryanice, ibrânic, Ermenice ve Gürcüce gibi dillere hâkim olmakla beraber astronomi, tıp, felsefe ve coğrafya edebiyat gibi alanlarda da eğitim görmüştür.¹⁷⁸ Gencevî aldığı nitelikli eğitimin yansıması olarak bazı devlet adamlarına şiirler göndermiştir. Gencevî yazmış olduğu şiirleri bazı devlet büyüklerine sunmuştur. Bu kişiler arasında Irak Selçuklu hükümdarı II. Tuğrul, Azerbaycan Atabeglerinden Nusretüddin Cihân Pehlivan b. İldeniz, Kızılarıslan, Merâğa hâkimi Alâeddin Körpearslan, Erzincan Mengüceklü hâkimi Melik Fahreddin Behram Şah ve Musul atabegi İzzeddin Mesud b. Arslanşah yer almaktadır. Firdevsî ve Senâi-i Gaznevî'den etkilendiği rivâyet edilen Gencevî, eserleriyle Türk ve Fars Edebiyatında birçok âlimi etkilemiştir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî,

¹⁷⁵ Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd*, çev. M.Emîn Riyâhî, Tahran 1352, s. 460.

¹⁷⁶ Mehmet Okuyan, "Necmeddîn-İ Dâye", *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 496.

¹⁷⁷ Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", s. 497.

¹⁷⁸ Mehmet Kanar, "Nizami-i Gencevi", *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 183.

Fuzûlî, Molla Câmi ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî gibi önemli isimler bu duruma örnek gösterilebilir. Nizâmî, Firdevsi'nin şiir türünü zirveye taşımanın yanında, manzum aşk hikâyelerinin de ustalarından biri olmuştur. UNESCO şairin doğumunun 850. yılına rastlayan 1991 yılını Nizâmî yılı olarak kabul etmiştir.¹⁷⁹ Müelliften günümüze ulaşan tek eser *Penc Genc* adıyla da bilinen ve 35.000 beyitten meydana gelen *Hamse* 'dir. Bu hamseye yazılan nazireler yeni bir hamse geleneğinin oluşmasına aracı olmuştur.¹⁸⁰ Fars edebiyatının en parlak örneği olan *Hamse*'nin içerisinde beş mesnevi bulunmaktadır. Bu mesneviler; *Mahzenü'l Esrâr*, *Hüsrev-ü Şirin*, *Leyla vü Mecnun*, *Heft Peyker* ve *İskendernâme* olarak bilinmektedir.¹⁸¹

Sadreddîn Muhammed el-Konevî (öl. 673/1274) ve Eserleri

Sûfilerin büyüklerinden Sadreddîn Muhammed b. İshâk el-Konevî, 606/1210'da Malatya'da doğmuştur. Selçuklular döneminde üst düzey bir devlet memuru olarak önemli faaliyetlerde bulunan babası Mecidüddin İshâk gibi o da devrin büyük âlimi İbnü'l Arabî'nin talebesi olmuştur. Sadreddîn Konevî genel olarak bakıldığında ilâhi ilimler ve metafizik ile ilgilenmiştir. İbnü'l-Arabî gibi o da vahdet-i vücud felsefesine bağlı kalmıştır. Anadolu'da eğitimini tamamlamasının ardından tasavvuf alanına yönelmiştir. Anadolu'da Arapça eser veren önemli âlimlerden biri olarak Konevî hayatının önemli bir bölümünü Konya'da geçirmiştir. Türkiye Selçuklu dönem kaynaklarında Sadreddin Konevî adıyla sıkça karşılaşılmaması, bir mutasavvıf olarak Konevî'nin devrin kültür hayatındaki yerini gösterir niteliktedir. Tasavvufi görüşlerinde İslâm'a bağlı kaldığı anlaşılan Konevî yaşadığı dönemde İslâmın savunucusu olmuştur.¹⁸² 643/1274'te vefat eden Sadreddîn Konevî'nin türbesi Konya'da bulunmaktadır. Sadreddîn Konevî'nin üzerine çalıştığı alanı ihtivâ eden çeşitli eserler kaleme almıştır. Müellifin başlıca eserleri: *Miftâhu'l-Gayb*, *En-Nusûs fî Tahkîk't-Tavri'l-Mahsu*, *Fukûk*, *Nefehât-ı İlahiye*, *İcazü'l-Beyan*, *et-Teveccühü'l-etem*, *Mir'âtü'l-Arifîn*, *Hadis-i Erbaîn*, *Mektûbât*, *Vesâyâ*, *Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ*, *Risâletü's-Seyr* ve *s-Sülûk*,

¹⁷⁹ Kanar, s. 184.

¹⁸⁰ Orhan Kemal Tavukçu, "Klâsik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza'nın Hamsesi", *Turkish Studies*, Volume IV, Issue VII, 2009, s. 595.

¹⁸¹ Kanar, s. 185.

¹⁸² Sadreddin Konevî, *Tasavvuf Metafiziği*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 72.

Er-Redd Âlâ Şeyh Nâsiruddin Mahmud, Reşhu'l-bâl, Netayicu'l-Efkâr olarak sıralanabilir.¹⁸³

Sa'îdüddîn Fergânî (öl. 699/1300) ve Eserleri

Tam künyesiyle Ebu Osman Sa'îdüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâsânîel-Fergânî'nin *Ekberiyye* yoluna mensup olduğu anlaşılmaktadır. Sûfi müellif Fergânî, genç yaşında Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin halifesi Necîbüddin Ali b. Büzgaş eş-Şîrâzî'ye bağlanmıştır.¹⁸⁴ Seyrû sülûkünü tamamlayan Fergânî, memleketinden ayrılıp Şam'da bulunduğu esnada Sadreddin Konevî'nin hizmetine girmiştir. Sadreddin Konevî'nin önde gelen öğrencilerinden biri olan Fergânî, hocasının zâhirî ve bâtınî faziletlerinden, şeriat, tarikat ve hakikat yolundaki bilgilerinden istifâde etmiştir.¹⁸⁵ Anadolu'da bulunduğu sırada Selçuklu sarayına yakınlığı bilinen Fergânî'nin devrin veziri Muînüddin Süleyman Pervâne ile iyi ilişkilerde bulunduğu bilinmektedir. Fergânî'nin bilinen üç eseri bulunmaktadır. İlk eseri; *Meşâriku'd-Derârî'z-Züher fî Keşfi Haka'iki Nazmi'd-dürer, İbnü'l Fârız'ın Nazmü'd Dürer, Nazmü's-sülûk ve Tâ'îyyetü'l Kübrâ* ismiyle âşına olunan kasidesine Farsça şerh olarak yazılıp vezir Muînüddin Süleyman Pervâne'ye sunmuştur.¹⁸⁶ İkinci eseri, *Münthe'l Medârik ve Müntehâ Lübbi Külli Kâmilin ve 'Arifin ve Sâlik*, Fergânî ilk eserine yaptığı ekler ile bu Arapça kitabı yazmıştır. Müellifin üçüncü eseri, *Münâhicü'l-İbâd İle'l Me'âd*, Farsça yazılan kitap üç bölüme ayrılmıştır. Bir tarikata bağlanan kişinin uygun olarak yapması gereken işlerle ilgili bir kitaptır. Câmî, bu eser için “*Her tâlip ve müride muhakkak lazımdır*” diyerek eserin olgunluğunu dile getirmiştir.¹⁸⁷

Süryânî Mihael ve Eserleri

Yaşamına ait bilgilerin yetersiz olduğu Süryânî Mihael, Anadolu'nun ilk dönem tarihini tenvir eden yapıtı *Vekayinâme* ile tanınmıştır. Anadolu'da Selçuklu yönetimi atmosferinde kaleme alınan eser anahatlarıyla yaradılıştan itibaren miladi 1195 tarihine

¹⁸³ Mikâil Bayram, “Sadreddin Konevî Kütüphanesi ve Kitapları”, *Türkler*, C. VII, Ankara 2002, s. 585.

¹⁸⁴ Mahmut Erol Kılıç “Fergânî Sa'îdüddîn”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, s. 378.

¹⁸⁵ Kılıç, “Fergânî Sa'îdüddîn”, s. 379.

¹⁸⁶ Kılıç, s. 381.

¹⁸⁷ Kılıç, s. 382.

kadar olan vakaları içermektedir.¹⁸⁸ Eserde ayrıca, Anadolu'da hâkimiyet mücadelesi veren iki siyasi güç olarak Selçuklu-Danişmendli ilişkisine de yer verilmiştir. Kitabı ayrıca değerli kılan bir diğer unsur ise müellifin eser muhtevâsında anlattığı olayların yaşandığı devirde ve coğrafyada bizzat yaşamış olmasıdır.

Şems-i Tebrîzi (645/1247) ve Eserleri

Azeri Türklerinden Melik Dad'ın oğlu Ali oğlu Şems-i Tebrizî diğer adıyla Mevlânâ Muhammed 1185 yılında Tebriz'de doğmuştur. Dinin güneşi lakabıyla anılan Tebrîzi; din alanında eğitim almasının akabinde Tebrizli Ebubekir Sella'f'ın müridi olmuştur.¹⁸⁹ Birçok beldeyi gezmesinden kendisine *Şemseddin Parende*, Uçan Şemseddin gibi adlandırmalarda bulunulmuştur. Tebrizde faaliyet gösteren tarikat ehli kişiler tarafından Tebrîzi'ye *Kâmil-i Tebrîzi* unvanı verilmiştir.¹⁹⁰ Tebrîziye ait bilgiler içeren *Makâlat* adlı eser, Şems-i Tebrîzi'nin ilim meclislerinde Mevlânâ ile aralarında geçen bazı konuşmaların, soruların ve yanıtların derlenmesiyle oluşmuştur. Makalat, gizli kalmış konuları gün ışığına çıkarmasının yanı sıra; Mevlânâ'nın, Şems'e nasıl tâbi olduğunu da açığa çıkarır. Bu eser Mevleviler tarafından Hırka-i Şems ve Esrar-ı Şemseddin-i Tebrîzi adıyla da anılmaktadır. Tebrîzi'ye ayrıca Mergübü'l-Kûlub adlı 138 beyitlik mesnevi tarzında bir eser izâfe edilmişse de kabul görmemiştir.¹⁹¹

Şeyyad Hamza (ö. 749/1348-49'dan sonra) ve Eserleri

Şeyyad Hamza, XIII. yüzyılda Akşehir ve Sivrihisar civârında yaşayan sûfi şairlerden biridir. Bu âlim zat yaşamının ilk dönemlerinde bir *şeyyad* (duvar ustası) iken Ahî zümrelerine intisabı sebebiyle tarikat çevrelerine katılmış, bu tür meclislerde halk için şiirler söylemiştir. İslâm kültürünü kavramış gezgin bir mutasavvıftır. Şeyyad Hamza'yı XIII. yüzyılda yaşamış bâtinî babalardan biri olarak tanıtan M. Fuad Köprülü, Şeyyad lakabının ise şehirden şehire gezen Kalenderî, Haydarî, Babaî gibi zümrelere mensup bir nevi serseri derviş olduğunu ifade etmiştir.¹⁹² Arapça ve Farsça'ya vâkıf olduğu anlaşılan Şeyyad Hamza eserlerinde Peygamber sevdası ve ölüm temalarına sıkça yer

¹⁸⁸ Hrant D. Andresyan, "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1949, C. I, S. I, s. 407.

¹⁸⁹ Mehmet Ali Uz, *Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri I*, Konya 1993.

¹⁹⁰ Semih Ceyhan, "Şems-i Tebrîzi", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 515.

¹⁹¹ Ceyhan, s. 516.

¹⁹² Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 262.

vermiştir. Başlıca eserleri: *Yûsuf ve Züleyhâ*¹⁹³ hikâyesinin anlatıldığı eser Şeyyad Hamza'nın en bilinen beş mesnevisinden biri olan *Destân-ı Yûsuf*, sade bir üslûpla 1529 beyit halinde yazılan eser Eski Anadolu Türkçesi'nin ruhunu yansıtan örneklerindendir.¹⁹⁴ Bu eserlerin yanında Şeyyad Hamza'nın; Gazneli Mahmud ile bir derviş arasında gerçekleşen madde ile mâna mukayesesini ile devlet büyüklerinin zulmüne göndermeler yapılmış olan yetmiş dokuz beyitlik mesnevisi *Dâsitân-ı Sultân Mahmûd*¹⁹⁵ âhirete dâir konuların yalın bir üslûpla anlatıldığı, 289 beyitten oluşan ve yüksek lisans çalışmasına konu olan mesnevî *Ahvâl-i Kıyâmet*,¹⁹⁶ 545 beyit ile Miraç olayının anlatıldığı, yine yüksek lisans konusu olarak çalışılan mesnevî *Mi'racnâme*¹⁹⁷ ve Hz. Muhammed'in vefatını konu alan 483 beyitlik *Vefât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-selâm* adlı mesnevileri bulunmaktadır. Bahsi geçen manzum eser üzerine de yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹⁹⁸

Şihabeddin Sühreverdi Maktul (öl. H.558\1191) ve Eserleri

Kürt İslâm filozofu ve İsrâkîlik isimli fikrî akımın kurucusu olan Ebu'l Fütûh Şihâbu'l-Hakki ve'l-Milleti ve'd- Din Yahya b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdi el-Maktul, günümüzde Tahran ile Tebriz dolaylarında yer alan Sühreverdi'de doğmuştur.¹⁹⁹ Sühreverdi yaşamı boyunca insânî vasıfları, ilgi alanları vs. sebepler vesilesiyle çeşitli çeşitli unvanlarla anılmıştır. *Sühreverdi*, *Ebû'l Fütûh*, *Şihâb yıldızı*, *el-Maktûl* bu unvanların başlıcalarıdır. Muhtelif kaynaklar, Sühreverdi'nin *el-Maktul* mahlasını, çağdaşı Şihabeddin Ömer Sühreverdi'den ayırt edilebilme gayesiyle kullandığını belirtmiştir.²⁰⁰ Anadolu'ya gelip belli bir zaman Konya'da yaşayan Sühreverdi, burada II. Kılıç Arslan tarafından himâye edilmiştir. Daha sonra Diyarbakır'a giden Sühreverdi, Diyarbakır emiri Karaarslan b. Davud b. Artuk'a ithâfen *Elvâhu'l- İmâdiyye* adlı eseri kaleme almıştır. XII. yüzyıl'ın İranlı mutasavvıf Sühreverdi talebesi Nâsirüddin

¹⁹³ Osman Yıldız, *Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ (Destân-ı Yûsuf)*, Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

¹⁹⁴ Orhan Kemal Tavukçu, "Şeyyad Hamza", *DİA*, C.XXXIX, İstanbul 2010, s. 104.

¹⁹⁵ Tavukçu, s. 106.

¹⁹⁶ Esra Durmaz, "Şeyyad Hamza'nın Ahval-i Kıyâmet'i", (*Yüksek Lisans Tezi*), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1994.

¹⁹⁷ Gülten Feşel Güzelışık, "Mi'racnâme", (*Yüksek Lisans Tezi*), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1996.

¹⁹⁸ Fatma Turhal Güler, "Vefât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-Selâm" (*Yüksek Lisans Tezi*), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1996.

¹⁹⁹ İlhan Kutluer, "Sühreverdi Maktûl", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 36.

²⁰⁰ Ahmet Kamil Cihan, "Şihâbeddin Sühreverdi'nin Eserleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, s. 211.

Berkyaruk Şah adına da *Pertevnâme* adlı eseri yazmıştır. Bazı kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda 587/1191 yılında katledildiğinde Sühreverdî'nin yaklaşık otuz altı yaşında olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.²⁰¹ Çok sayıda kitabı bulunan Sühreverdî, Anadolu kültür hayatına da altı eser kazandırmıştır. Bu eserlerin başlıcaları; Derbend ve Mayenc şehrinde yaşadıklarını anlattığı, kıyasa dayalı araştırma ve ilahiyat/metafizik talimleri için hazırladığını ifade ettiği *Hikmetu'l İşrâk*,²⁰² Erzincan ve Tokat civarında kaleme aldığı *Pertevnâme*, Diyarbakır'da yazılıp Selçuklular devrinde Farsça'ya tercüme edilen *el-Elvâhu'l İmâdiyye* olarak sıralanabilir.

Urfalı Mateos (öl. 1136'dan sonra) ve Eserleri

XI. ve XII. yüzyıllarda Anadolu yaşamış olan Ermeni müellif Urfalı Mateos, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kültür ortamında yetişmemesine karşın kaleme aldığı kitap ile Selçuklu dönemine ışık tutan sayılı müellif arasına dâhil olmuştur. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen Urfalı Mateos'un bilinen tek eseri *Vekâyinâme*'dir. Mateos, yaşamını Urfa'da geçirmiş olması sebebiyle, XI ve XII. yüzyılda Anadolu ve Suriye'de vukû bulan olaylara şahit olmuş, adı geçen ülkelerin Türkler tarafından fethini ve Haçlı-İslâm mücadelelerininieserinde nakletmiştir.²⁰³ Birçok tarihi olayı ayrıntılı olarak ihtiva eden, esasında Ermeni Tarihi olarak yazıldığı anlaşılan eser 956–1136 arasında Yakın Doğu'da meydana gelen pek çok olayı aktarmaktadır. Bu çalışma, Ermeni, Bizans, Türk Tarihi alanında araştırma yapan tarihçiler için önemli bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.

2.2. Beylikler Dönemi Müellifleri ve Eserleri

Ahmed Eflâkî (öl. 761/1360) ve Eserleri

Tam künyesiyle Şemseddîn Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî'nin yaşamının ilk evrelerine ait yeterli bilgi bulunmamaktadır. Asıl adı Ahmed olan müellif, daha çok Eflâkî nisbesiyle bilinmiştir. Arîfî nisbesi ise onun Ulu Arif Çeleb ile olan ilmi bağlılığından kaynaklanmaktadır.²⁰⁴ Eflâkî'ye ait bazı bilgiler onun kaleme almış olduğu *Menâkıbü'l-*

²⁰¹ Cihan, s. 214.

²⁰² Sühreverdî, *Hikmetu'l-İşrâk*, nşr. Henry Corbin, Tahran 1993.

²⁰³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Notlar: Edouard Dulaurer, M. Halil Yinanç, Ankara: TTK Yayınları, 1962.

²⁰⁴ Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 62

‘Ârîfîn adlı kitabından öğrenilmektedir. Müellifin bu kitabı babasının Altın Orda Devleti'nin başkenti sarayında vefatı ve kendisine büyük bir servet ile kitap bıraktığını bildirmesiyle başlamıştır. Kültürlü bir aileye mensup olduğu anlaşılan Eflâkî, eğitiminin bir bölümünü doğduğu yerde tamamladıktan sonra Konya'ya gelmiş, burada da Abdülmü'mîn Tokadî ve Nizâmeddin Erzincânî'nin talebesi olmuştur. Astonomi ilmine bağlı olarak gözlemle uğraştığı müellife Eflâkî nisbesi verilmiştir. Ulu Ârif Çelebi'ye bağlanan Eflâkî, ömrünün sonuna kadar Ârif Çelebi'nin yanında bulunarak, Azerbaycan ve Anadolu seyahatlerinde kendisine eşlik etmiştir. Eflâkî'nin en bilinen eseri, Ariflerin Menkıbelerini anlattığı *Menâkıbü'l-Ârîfîn'de*²⁰⁵ Mevlâna ve ona yakın kişiler hakkında bilgiler verilmiştir. Zaman zaman mübalağa içeren ifadeler bir kenara bırakılırsa kitap devrine ışık tutan önemli bir kaynaktır.²⁰⁶ Kitapta ana çizgileriyle Anadolu'nun XIII. ve XIV. yüzyılların sosyal düzeni temelinde göçebe yaşam, şehir ve köy düzeni, çeşitli yönleriyle sosyal sınıflar arasındaki münâsebetler, giyim kuşam âdetleri gibi bilgilere yer verilmiştir. Eflâkî'nin bu eseri haricinde Türkçe yazılmış dört gazelinin varlığı bilinmektedir.

Ahmedî (XIV. Yüzyıl) ve Eserleri

Asıl ismi Taceddin İbrahim b. Hızır olarak bilinen Ahmedî, Kütühya yahut Uşak'ta doğmuştur. Eğitim hayatının önemli kısmını Mısır'da geçiren Ahmedî, tıp ve matematik alanında Şeyh Ekmeleddinden dersler almıştır. Mısır'dan döndükten sonra Aydınolu İsa Bey'in öğrenimi için *Mirkâtü'l-Edeb*, *Mizânü'l-Edeb* ve *Miyârü'l-Edeb* eserlerini kalem alan Ahmedî, 815 yılında Kütahya'da vefat etmiştir. Bilinen eserleri, 8506 beyitten hacimli eseri *Divan*; Makedonyalı İskender'in yaşamını Türk dilinde kaleme alarak 792/1390 yılında bitirdiği ve Germiyan Beyi Emir Süleyman'a sunduğu, *İskendernâme*; 806/1403 yılında Emir Süleyman'ın isteği üzerine tamalanarak I. Mehmed'e sunulduğu tahmin edilen, mesnevi tarzında, yaklaşık 2300 beyitten oluşan, Çin hükümdarı Cemşid ile Rum kayserinin kızı Hurşid sevgi hikâyesinin anlatıldığı *Cemşid-ü Hurşid*; tıp alanında, 1403-1410 arasında yazılmış ve I. Mehmed'e sunulmuş mesnevi *Tervihü'l-Ervah*; Arapça/Farsça manzum bir sözlük olan *Mirkâtü'l Edeb* yanı

²⁰⁵ Eflâkî, *Menâkıbu'l-Arifin*I-II, s. 80.

²⁰⁶ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: TTK Yayınları, 2014, s. 521.

sıra Arap ve Fars gramerleri ile ilgili bilgi içeren *Mizânü'l-Edeb* ve *Miyârü'l-Edeb* adlı eserleri bulunmaktadır.²⁰⁷

Âşık Paşa (Öl.733/1332) ve Eserleri

670/1272 yılında Kırşehir'de doğan müellifin asıl adı Ali'dir. Âşık mahlası yanında ailenin ilk oğlu olduğunu gösterir nitelikteki Paşa mahlasını da kullanmıştır. Hayatı hakkındaki bilgilere, oğlu Elvan Çelebi tarafından yazılan *Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye* adlı kitabından ulaşılmaktadır.²⁰⁸ Yaşamının son dönemlerini Kırşehir'de geçiren Âşık Paşa burada vefat etmiştir. Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserinde Yûnus Emre ve Mevlâna'dan etkiler görebilmek mümkündür. Âşık Paşa yaklaşık 12.000 beyit olduğu bilinen *Garibnâme*'sini 1330 yılında kaleme almıştır. On bölümden meydana gelen *Garibnâme*; dinî, tasavvufi ve öğretici bir nitelik taşımaktadır. Âşık Paşa'ya ait olduğu tahmin edilen, *Fakrnâme* ise 161 beyitlik tasavvufi içeriği sahip bir mesnevidir.²⁰⁹ Âşık Paşa'ya ait olduğu kesin olarak bilinmeyen bir diğer eser de *Kimya Risalesi*'dir. Osmanlı müellifleri dışında başka kaynaklarda adına rastlanılmayan *Risâle fî Beyânî's Semâ* için F. Köprülü bu eserin incelenmeden Âşık Paşa'ya mal edilemeyeceğini söylemektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasında yer alan Âşık mahlası, bahsi geçen eserin Âşık Paşa'ya izâfe edilmesi için yeterli görülmemiştir. Çünkü bahsi geçen devirde çok sayıda müellif "Âşık" mahlasını kullanmıştır.²¹⁰

Gülşehrî (d.??-ö.717'den sonra ?/1317-18'den sonra ?) ve Eserleri

Doğum tarihine dâir kesin bir bilginin bulunmadığı Gülşehrî, XIII. yüzyıl sonlarında Kırşehir'de kurduğu zâviyede Mevlevî tarikatını yaymaya başlamıştır. Gülşehrî'nin, *Mantıku't-Tayr*'ı 717 (M. 1317)'de tamamlamasından hareketle 1317'den sonra vefat etmiş olabileceği görüşü hâkimdir.²¹¹ Başlıca eserleri; *Felek-nâme*: 701'de (M. 1301) Farsça olarak yazılmış 142 sayfadan oluşan astronomi ile ilgili bir mesnevidir. Gülşehrî bu eserini o zamanlar Anadolu'da hâkim olan İlhanlı Hanı Gazan Mahmud Han'a

²⁰⁷ Günay Kut, "Ahmedî", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 216.

²⁰⁸ Kut, "Âşık Paşa", Bölüm I, *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, s. 1-3.

²⁰⁹ Ocak, "Âşık Paşa" (Tasavvufî Şahsiyeti), Bölüm II, *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, s. 2.

²¹⁰ Kut, *Âşık Paşa*, s. 2.

²¹¹ Fahir İz-Günay Kut, "Gülşehrî", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, C. II, İstanbul 1985, s. 273-276.

sunmuştur. Kitap 843'te (M. 1439) çoğaltılmıştır.²¹² *Aruz Risâlesi*: 16 sayfadan oluşan Farsça bir risâledir. *Keramât-ı Ahî Evren*: 167 beyitlik Türkçe bir mesnevidir. *Kuduri Tercümesi*: Gülşehrî, *Mantıku't-Tayr* tercümesinde Kudurî'yi çevirdiğini söylüyorsa da, bu eser henüz ele geçmemiştir. *Mantıku't-Tayr*: Feridüddin Attar (öl. 1193)'ın *Mantıku't-Tayr* adlı eserinin 717 (M. 1317) yılında Türkçe'ye uyarlanmasıdır. Gülşehrî, bu çalışmada *Mesnevi*, *Kelile ve Dimne*, *Kâbusnâme*'den hikâyeler almıştır. Eser Müjgân Cunbur tarafından doktora tezi olarak çalışılmış,²¹³ A. Sırrı Levend tarafından tıpkıbasım şeklinde yayınlanmıştır.²¹⁴

Hacı Bektâş-ı Velî (Horasânî) (ö. 669/1271 ?) ve Eserleri

Hacı Bektâş-ı Velî (Horasânî)'nin asıl adı Bektâş olarak bilinmektedir. XIV. yüzyılda ismiyle anılacak olan Bektâşilik tarikatının teşekkülünde etkili olan Hacı Bektâş-ı Velî Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektâşiliğin piri olarak kabul görmüştür.²¹⁵ Âşık Paşa tarihinde Hacı Bektâş'ın, Horasan'dan kardeşi Menteş ile Sivas'a gelerek Baba İlyas Horasanî'ye mürid olduğundan bahsedilmiştir.²¹⁶ Bu intisaptan sonra Hacı Bektâş sırasıyla Kayseri ve Kırşehir'e gitmiş ve nihâyet Karacahöyük'e ulaşmıştır. Edinilen bu bilgi doğrultusunda kendisinin, Hoca Ahmed Yesevî müridlerinden olduğuna dâir ifadelerin zayıf olduğu ortaya çıkmıştır.²¹⁷ Hacı Bektâş-ı Velî'nin tarihi şahsiyeti ve Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı hakkında bilgilere Vilayetnâme 'de yer alan menkûbevî içerikten ulaşılmaktadır. Yaklaşık 63 yıl yaşadığı tahmin edilen Hacı Bektâş-ı Velî, Sulucakarahöyük'teki mütevazı zaviyesinde muhtemelen 669'da (1271) dâr-ı bekâyâ irtihâl eylemiştir.²¹⁸ Muhtelif kaynaklardaki bilgiler doğrultusunda, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Yesevilik ile Kalenderîliğin karışımından oluşan *Haydârilik* tarikatının bir mensubu olarak Anadolu'ya geldiği, daha sonra Baba İlyas-ı Horasani çevresine girerek *Vefâilik* tarikatına intisap ettiğini söyleyebilmek mümkündür.²¹⁹ Yaşamı süresince ortaya koyduğu eserler ile Türk kültür dünyasına önemli katkılar sunan Hacı Bektâş-ı Velî'ye izâfe edilmiştir. Bunaların başında *Makalat* gelmektedir. Diğerleri ise *Kitabü'l*

²¹² Saadettin Kocatürk, *Gülşehrî ve Feleknâme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 48.

²¹³ Müjgân Cunbur, "Gülşehrî ve Mantıku't-Tayr'ı," (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Ankara 1952.

²¹⁴ A. Sırrı Levend, *Gülşehrî, Mantıku't-Tayr*, Ankara: TTK Yayınları, 1957.

²¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 455.

²¹⁶ Tevarih-i Ali Osman, *Aşıkpaşazade Tarihi*, nşr. Ali Bey, İstanbul 1332, s. 204.

²¹⁷ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 75.

²¹⁸ Irene Melikoff, *Hacı Bektâş Efsanesinden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 1988, s. 95.

²¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim, 2012, s. 171.

Vefâid, Nesâyih-i Hacı Bektâş-ı Veli ve Risâle, Tefsir-i Fatiha, Şathiyye, Şerh-i Besmele şeklinde sıralanabilir.

Hoca Mesud (Mesud Bin Ahmed) (14. yy) ve Eserleri

Tezkirelerde bahsi pek geçmeyen bu yazarla ilgili bilgiye eserlerinden ulaşılmaktadır. XIV. yüzyılda yaşamış olan müellif Türkçeyi çok iyi kullanmış, devrinde *Hoca* unvanıyla tanınmıştır. Bilinen eseri *Süheyl-ü Nevbahar* 5568 beyitten oluşmuş ve 751/1350 yılında kaleme alınmıştır.²²⁰ Kitap, Hoca Mesud'un yeğeni İzzeddin Ahmed tarafından mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. İzzeddin Ahmed eseri belli bir seviyeye getirdikten sonra yazdıklarını Hoca Mesud'a getirmiş ve eserin kalan kısmını da Hoca Mesud yazmıştır. *Kenzü'l-Bedâyi* olarak da adlandırılan eser kavuşmayı arzulayan iki aşkın beşeri aşkı üzerine oluşturulmuştur. Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Berlin'deki nüshası J. H. Mordtmann tarafından 1925 yılında Hannover'de tıpkıbasım olarak basılmıştır. Eserin nüshaları üzerinde Cem Dilçin'in doktora çalışması bulunmaktadır.²²¹

Kul Mesud (XIV. yüzyılın ilk yarısı) ve Eserleri

Kul Mesud, Farsçadan çevirdiği *Kelile ve Dimne* isimli kitabıyla ağırlıklı olarak tanınmıştır. *Kelile ve Dimne*, Aydınoğlu Umur Bey'in isteği üzerine Türkçe'ye çevrilmiştir.²²² Yalın bir dille Türkçeye çevrilen bu eser, döneminin dil özelliklerini yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır.

Sultan Veled (öl. 1312) ve Eserleri

Büyük Türk mutasavvıfı Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin oğlu olan Sultan Veled 1226 yılında Karaman'da dünyaya gelmiştir. Annesinin Harzem'in ileri gelenlerinden olması dolayısıyla, Sultan Veled diye anıldığı rivâyet edilir. Mevlâna, küçük yaşından itibaren Sultan Veled'in ilim tahsiliyle ilgilenmiştir. Bu vesile ile Sultan Veled genç yaşlarında çeşitli ilimlerde bilgi sahibi olmuştur. İlerleyen zaman diliminde babasının konumunu alarak 1312'de vefatına kadar Mevlevi şeyhi olarak hizmet vermiştir. Bu vesileyle Mevlâna'nın düşüncelerini sistemleştirip, tarikat olarak yaygınlaştırdığı için

²²⁰ Mustafa Erkan - Mustafa Özkan, "Hoca Mesud", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 191.

²²¹ Cem Dilçin, *Mesud b. Ahmed, Süheyl ü NevBahar*, İnceleme, Metin, Sözlük, Ankara 1991.

²²² Nurettin Albayrak, "Kul Mesud", *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 353.

Mevleviliğin asıl kurucusu ve ikinci piri sayılmıştır.²²³ Sultân Veled'in mensûr olarak bilinen tek eseri *Maârif*'tir. Uzunlu-kısalı 55 fasıldan oluşan eserde âyet ve hadîsler Arapça olarak verilmiştir. Sanatsal kaygıdan uzak olan eserde açık bir konuşma dili kullanılmıştır. Müellifin diğer eserleri; *Divan*, *İbtidâ-Nâme*, *Rebâbnâme*, *İntihanâme* olarak sıralanabilir.²²⁴

Şeyhî (? - 1431) ve Eserleri

Germiyanoğulları Beyliği döneminde yaşamış olan Şeyhî, şair ve hekim kimliği ile bilinmektedir. Latîfi Tezkiresi'nde hareketle Şeyhî'nin 1371-1376 yılları arasında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Eğitim hayatına Kütahya'da başlayan Şeyhî, tasavvuf ve tıp alanında öğrenim için İran'a gitmiştir. İran'dan dönüşü sırasında Hacı Bayram-ı Veli'ye intisap etmiş ve nihâyetinde "Şeyhî" mahlasını almıştır. Meşhur *Harnâme* adlı eserini Tokuzlu köyüne giderken tımarın eski sahipleri tarafından saldırıya uğraması sonucu yazmıştır.²²⁵ *Hüsrev-ü Şirin* mesnevisini II. Murad'ın emriyle Nizâmî'den tercüme etmiştir. Şeyhî, *Divan* adlı eserinde yirmi kaside, iki terki-i bend, üç terci-i bend, iki müstezad ve iki yüz civarında gazele yer vermiştir. *Harnâme*: Çelebi Mehmed'e (bazı Sehi ve Latifi Tezkirelerinde II. Murad'a) sunulmuş, dört kısımdan oluşan yüz yirmi altı beyitlik bir eserdir. Eserin konusu, İran şairi Emir Hüseyinî'nin Zadü'l-Müsafirîn bir hikâyesinden alınmıştır.²²⁶

Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa (1340, ? – 1410 ?) ve Eserleri

Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa'nın Germiyan ülkesinde doğduğu bilinmektedir. Germiyan Beylerinden Mehmed Bey ve Süleyman Şah devirlerinde varlık gösteren Şeyhoğlu, Süleyman Şah'ın vefatı sonrasında Osmanlı sarayında yaşamaya başlamıştır. Şeyhoğlu Attar ve Senâî gibi İran şairlerinden, Hoca Dehhanî, Gülşehrî gibi Türk şairlerinden etkilenen Şeyhoğlu, Ahmedî ile arasındaki çekişmeden dolayı bazı eserlerinde kendisini hicvetmiştir.²²⁷ Müellif *Hurşidnâme* adlı eserini 789 / 1387'de yazmıştır. Mesnevi türünde olan bu kitabın on nüshası mevcuttur. Dört önemli nüsha

²²³ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1953, s. 29.

²²⁴ Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 521.

²²⁵ Faruk Kadri Timurtaş, "Şeyhî'nin Harnâmesi Üzerinde Dil Araştırmaları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. I, Ankara 1965, S. II, s. 12.

²²⁶ Timurtaş, s. 27.

²²⁷ Kemal Yavuz, "Şeyhoğlu", *DİA*, C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 89.

üzerinde Hüseyin Ayan çalışmıştır.²²⁸ Bir diğer eseri *Marzubannâme* ise Kelile ve Dimne benzeri, hikemî ya da didaktik denilebilecek üslûpla yazılmış bir kitaptır. Marzuban b. Rüstem'in hikâyesinin anlatıldığı kitapta Hayvan hikâyelerinden yola çıkılarak devlet yönetimine dair öğütler verilmektedir. Bahsi geçen eserin bir nüshası üzerinde Zeynep Korkmaz'ın çalışması mevcuttur.²²⁹ Bir diğer eser ise *Kabusnâme*'dir. Farsça olarak 44 bölüm halinde yazılmış olan eser ahlâk ve siyasete ait bilgiler içermektedir. Şeyhoğlu'nun bir diğer eseri *Kenzü'l-Küberâ ve Mehakk'ül-Ulemâ*'dır. 23 Receb 803/9 Mart 1401 tarihinde 4 bab şeklinde yazılan eserde devlet idâre sanatı anlatılmıştır. Bu eser Kemal Yavuz tarafından doçentlik tezi olarak çalışılmıştır. Yine Şeyhoğlu'nun *Işknâme* ve *Ferrahnâme* adlı bir başka eserlerinden söz edilse de bu eserler somut olarak ele geçmemiştir.²³⁰

Yûnus Emre (öl. 720/1321) ve Eserleri

Büyük mutasavvıf ve şair Yûnus Emre, Türkiye Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Türk Beylikleri'nin kurulmaya başladığı XIII. yüzyıl ortalarından Osmanlı Beyliği'nin kurulmaya başlandığı XIV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan sürede Orta Anadolu havzasında yaşamıştır.²³¹ Yaygın inanca göre Sivrihisar'a bağlı Sarıköy'de dünyaya geldiği bilinen Yûnus Emre, çiftçilik ile uğraşmış ve Taptuk Emre adlı bir şeyh'e bağlanmıştır. Tarihsel kimliği menkûbelerle grift hâle gelmiş Yûnus Emre'nin destanî hayatı ile ilgili ilk ve kapsamlı bilgiler Firdevsî'nin (ö.918/1512) yazdığı kabul edilen *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* adlı eserde yer almıştır.²³² Şiirlerini, yalın bir dille terennüm eden Yûnus Emre'nin eserlerinin bazılarında yaşamının belli bir döneminde ünlü mutasavvıf Mevlânâ ile karşılaştığı anlaşılmaktadır. Yûnus Emre'nin H. 720 (1321) tarihinde yazdığı 573 beyitlik *Risâlet-ün-Nushiyye* adlı eseri din, tasavvuf ve ahlak içerikli mesnevi türüne örnektir. 300-350 kadar şiirden meydana gelen bir diğer eseri Divan²³³ ise Yûnus Emre'nin en önemli

²²⁸ Şeyhoğlu Mustafa, *Hurşitnâme (Hurşid ü Ferahsad)*, İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini, hzl. Hüseyin Ayan, Erzurum 1979.

²²⁹ Zeynep Korkmaz, "Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kabusnâme Çevirisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1969, s. 195.

²³⁰ Yavuz, s. 484.

²³¹ Emek Üşenmez, "Yûnus Emre Divanında Türkçe İslâmî Terimler", *Turkish Studies*, Volume VIII/I, Ankara, Winter 2013, s. 625-644.

²³² Mustafa Tatcı, "Yûnus Emre", *DİA*, C. XLIII, İstanbul 2013, s. 600.

²³³ Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

eseri olarak kabul edilmektedir. Kitap kapsamında yer alan şiirler, gazel ve ilahi tarzda ele alınmıştır.

Adını zikrettiğimiz Türkiye Selçuklu ve Beylikler devri müelliflerinin yanısıra varlığı bilinen fakat hayatlarına dair bilginin bulunmadığı ilim adamları da mevcuttur. Abdullah el-Konevî, Abdülaziz-i Farsi, Ahmed-i Rûmî, Bedreddin-i Nahşâbî, Berzâî, Cemâleddin el-Vâsıtî, Ebû Hanife Abdülkerim, Esed b. Umer b. Esed b. Ali es-Sâvî, el Kayseriyei, İsmâîl B. Rezzâz Cezerî, Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzâ'i, Kadı Ahmed en-Nigîdî, Nasîrüddin Sicistanî, Nasîreddin Vaiz-i Tokâdî, Nizâmeddin Ahmed Erzincânî, Nizâmeddin Yahyâ, Sa'ideddîn-i Fergânî, Seyfeddin Fergânî, Şihâbuddin Çoban, Şihâbeddin-i Konevî, Ünsî, Yahya b. Mahmud, Yusuf-i Erzincânî, Yusuf b. Sa'id-i Sicistânî, Zencânî bu kişilerden bazılarıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DEVRİNDE KİTAP İTHÂF ETME GELENEĞİ

Kelâmın kalem ile buluştuğu ekseninde hayat bulan kitaplar, tarih boyunca insanlığın ahvâl-i şahsiyyesinde derin izler bırakmışlardır. Günümüze değin gerek fiziki gerekse muhtevî açıdan gelişim gösteren kitaplara hâkim dönemlerin hâlet-i rûhiyesi de tesîr etmiştir. Bu duruma bağlı olarak insanlar nazarında kitaba atfedilen anlamlarda farklılık göstermiştir. Her şeyin ötesinde yüzyıllar geçse de kitap üzerine asgari müştereklerde buluşulan nokta esere ve onun müellifine gösterilen hürmet olmuştur. Öyle ki bu durum kültürümüzde fikri bir varoluşun panoramasını yansıtan kitap kültürü diyebileceğimiz bir dalın doğmasına aracı olmuştur. Bu kültürel akımla kitaplar, coğrafyaları aşarak devletlerin siyasi oluşumlarından, gündelik yaşamına varana dek her yere nüfûz eder hâle gelmiştir. Bu kapsamda varlık gösteren pek çok devletin sınırları dâhilinde ilim merkezleri oluşturulmuştur. Bu merkezler devrin tanınmış âlimlerinin ortaya koyduğu eserler ile ihyâ edilmiştir. Nitekim desteklenen kültür ortamı neticesinde ilim adamları, yılları aşip günümüze ulaşan pek çok nitelikli çalışmayı kitap evrenine kazandırmışlardır. Bu kitapların bazıları devrin önde gelen şahıslarına ithâf edilerek uzun yıllar sürecek bir geleneğin kilometre taşları olmuşlardır. Çalışmanın kitaplar kütüphaneler ve müellifler ekseninde seyreden iki ana bölümü nihâyetinde son bölümde de bahsi geçen devirlerdeki entelektüel sürecin mühim bir sekmesini oluşturan ithâf geleneği konusu yer almıştır. Bu kültürel gelişimin ilk izlerine İslâmi devirlerde rastlanılmıştır. Hz. Muhammed’in ilim meclisinde yer alan şair Ka’b b. Zühayr, içeriğinde çeşitli hastalıklara şifa niyetine dualara yer verdiği *Kaside-i Bürde* adlı eserini Hz. Muhammed’e ithâf etmiş buna karşılık Hz. Muhammed’in, Zühayr’e hırkasını hediye ettiği rivâyet edilmektedir.²³⁴ Devlet büyüğüne ithâf edilen kitaplar ile bunun bir gelenek olduğunu göstermeye çalışan şairler bu yükümlülüğü dinî bir vecibe ile özdeşleştirme ihtiyacı hissetmişlerdir.²³⁵ Yine Karahanlılar döneminde çok sayıda

²³⁴ Mutlu Melis Özgeriş, “Karahanlılar “Döneminde Sultan Ve Devlet Adamları Etrafında Oluşan Edebî Çevreler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. II/III, 2013, s. 141.

²³⁵ Cevdet Dadaş, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar”, *Türkler*, C. XI, Ankara 2002, s.749.

kitap yazılarak şahıslara ithâf edilmiştir. Mecdüddîn Muhammed b. Adnan, Karahanlı hükümdarlarından Tabgaç Han b. Nasr için *Tarih-i Türkistân ve Hıtây*'ı, Muhammed b. Ali el-Kâtib es-Semerkindî ise Tabgaç Mesud ibn Ali'ye ithâfen bir eser yazmıştır.²³⁶ Bununla birlikte İslâmi devir Türk Edebiyatının mühim eserlerinden *Kutadgu Bilig*, müellifi Yusuf Has Hacıp tarafından Tabgaç Buğra Han'a, Edip Ahmet Yükneki *Atabetü'l Hakayık* adlı çalışması Dâd İspehsâlâr (Sipehsâlâr) Bey'e, Kaşgarlı Mahmud ise *Divân-ı Lügati't Türk* isimli eseri ise Bağdat halifesi Muktedi Biemrillah'a ithâf edilmiştir. Gazneliler devrinde gelindiğinde, Utbî, 1021'de Gazne Tarihine yer verdiği kitabı, *Tarih-i Yemini*'yi bitirerek Sultan Mahmut'un veziri Şemsül Kufat'a ithâf etmiştir. Sultan Mahmut'un seferlerini ağdalı bir üslûp ile dile getiren bu eser, İran edebiyatından benzetmelere yer vermesi açısından Arap Tarih anlayışının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yine bu dönemin önemli ilmi şahsiyetlerinden biri olan Firdevsî, epik mesnevi türünde ki *Şehnâme* adlı eserini Gazneli Mahmut'a ithâfta bulunmuştur. Astronomi alanında eserleriyle tanınan El Birûni ise çalışması *Kanun-i Mes'ûdi*'yi Gazneli Mahmut'un oğlu Mesûd'a ithâf etmiştir.²³⁷ Farsçanın tâbir-i âmiyâne ile altın devrinin yaşadığı Büyük Selçuklu döneminde ise, ithâf geleneği özellikle İran edebiyatından Baharzi Fahrüddin Gürgani, Burhâni, Ezrâki, Abdül Vâsi, Cebelî, Enverî ve Edip Sâbir gibi şairlerin Büyük Selçuklu sultanlarından gördükleri himayeye binâen yazdıkları eserler ile devam etmiştir. Benzer uygulamaların yaşandığı Irak Selçukluları döneminde de devrin son sultanı III. Tuğrul adına şair Nizâmi hamsesinde yer verdiği *Hüsrev-ü Şirin* mesnevisini, Muhammed b. Ahmed Tûsi ise *Acâib'ül-Mahlukât* adlı eserini ithâf etmiştir.²³⁸

3.1. Türkiye Selçuklu Devrinde İthâf Geleneği

İslâmi dönemdeki seyrüseferine girizgâh mahiyetinde değindiğimiz ithâf geleneği, Türkiye Selçuklu devleti ve Beylikler devrinde de istikrarlı bir şekilde devam ettirilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun ilk yılları yurt edinilecek bölgenin, iskân ve imârı ile geçmiştir. XII. yüzyıl'ın son çeyreğinden XIII. yüzyıl başlarına kadar Türkiye Selçukluları bir yandan Anadolu'nun fethinin büyük bir kısmını

²³⁶ Ahmet Kartal ve Ahmet Atilla Şentürk, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s. 48.

²³⁷ Günay Tümer, "Birûni", *DİA*, C.VI, , İstanbul 1992, s. 208.

²³⁸ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: TTK Yayınları, 2014, s. 519.

tamamlarken diğ er yandan Danişmendliler, Mengücekliler, Bizans ve Haçlılar ile mücadele; İran ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelen Türkmen nüfusun sorunları ve 1243 sonrası Moğol hâkimiyeti döneminin sebep olduğı siyasi ve sosyal düzensizlikler ile meşgul olmuştur.²³⁹ Ne var ki bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilmî ve içtimâî bakımlardan kalkınmasına imkân tanıyan nispeten bir dinginlik hâli de zuhûr etmiştir. Sözü geçen bu ilmi gelişmenin ilk adımları II. Kılıçarslan (550-588/1155-1192) ve oğlu Rükneddin Süleyman (598-600/1192-1203) zamanında atılmıştır. Adı geçen bu iki sultanın yanı sıra vezirler, beyler ve diğ er idâri görevde bulunan kişiler de bu kültürel gelişimin mühim birer destekçileri olmuşlardır. İlerleyen süreçte kültürel ortamın daha da elverişli hâl alması ile Kuzey İran, Suriye, Irak bölgelerinde bulunan ilim merkezlerinden pek çok ilim adamı Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu fikri değ erlerin çoğı Türkiye Selçuklu sultanlarından görmüş oldukları yüksek himâye ve iltifat dolayısıyla memnuniyetlerini arz etmişlerdir. Meclislerinde ve özel davetlerinde etraflarında ilim adamları ve sanatçılar eksik etmeyen sultanların kitaba duydukları ilgi bu anlamda oldukça mânidar bir anlam taşımaktadır. Bu durumun güzîde bir örneğı, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın sıkça İmam Gazzâlî'nin îman, amel ve tasavvuftan bahseden eseri *Kimyâ-yı Saâdet* ile vezir Nizâmülmülk' ün dini bir şema içinde devlet işlerine ait görev ve sorumlulukların anlatıldığı *Siyasetnâme* adıyla yaygın olarak bilinen *Siyerü'l Mülük* isimli eserini okumasıdır.²⁴⁰ Türkiye Selçuklu hükümdarları okumanın yanı sıra kendilerine ithâfen türlü konularda yazılan kitaplar dolayısıyla da o kitapların yazarlarına iltifatlarda bulunup, kendilerine yüklüce bir servet ödemişlerdir.²⁴¹ Bu dönemde ithâf edilen kitapların konu ağırlığına bakıldığında siyasi ve ahlaki öğütler içeren siyasetnâme türü eserler başta olmak üzere felsefi, tarihi, dini, tasavvufi, tıbbi ve edebi konuların ağırlıklı ele alınması göze çarpmaktadır.

II. Kılıçarslan ve Oğulları Devrinde İthâf Geleneğı

İlmi sürece katkısı dolayısıyla entelektüel bir sultan olduğı anlaşılan II. Kılıçarslan ve aynı hasletlerle sahip oğullarının hâkimiyetleri altında bulunan bölgelerde ilme ve ilim

²³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce", *Türkler*, C. VII. Ankara 2002, s. 430.

²⁴⁰ Faruk Sümer, "Keykubad I", *DİA*, C. XXV, İstanbul 2002, s. 359.

²⁴¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, s. 247.

adamlarına oldukça değer verilmiştir. Bunun bir yansıması olarak daha ziyâde felsefî eserleriyle tanınan İranlı büyük mutasavvıf Şihâbüddîn Sühreverdî (maktul) (v. 585/1189) Anadolu'ya geldiği zaman II. Kılıçarslan'ın fevkalâde hüsn-i kabul ve iltifatına tâbi olduğunu belirtmek mümkündür. Felsefî ve mistik bir akım olan İşrâkîliğin kurucusu Sühreverdî, Erzincan ve Tokat dolaylarında mantık alanında yazdığı, Aristo'nun Kategori Anlayışını eleştiren Farsça *Pertevnâme* adlı eserini II. Kılıçarslan'ın oğlu Niksar emiri Berkyaruk (581-?/1185-?)'a ithâf etmiştir. Bahsi geçen eserin müellifine göre Berkyaruk; bu eser sayesinde filozofların tüm mefhum ve kâidelerine İbn Sînâ'nın ruhunu kışkandıracak ölçüde vâkıf olmuştur.²⁴² Yine bu devirde Kemaleddin Ebu Bekir b. İsmail, 1163 yılında Farsça *Ravzâtu'l-Menâzır li'l-Meliki'n-Nâsır* adlı yirmi bablık bir kelâm kitabı kaleme almıştır.²⁴³ Ağırlıklı olarak tasavvufî izler taşıyan bu eser de Niksar emiri Berkyaruk'a ithâf edilmiştir. Döneminin yetenekli astronomi uzmanı, tabip ve matematikçisi olarak bilinen ve ilmin çeşitli alanlarında eserler kaleme alan Hüseyin b. İbrahim Tiflisî on beş fasla ayırıp *Kamile't Tâbir* adını verdiği rüya tabirnamesini II. Kılıçarslan'a ithâf etmiştir.²⁴⁴ Yine Tiflisî tarafından (h. 550 m. 1156) yılında tamamlanan tıbbî meselelere değinilen *Kifâyet-et-Tıp* eserinin önsözünde yazar tarafından kitabın II. Kılıçarslan b. Mesut'un oğlu şehzâde Kutbeddin II. Melikşah'a ithâf edildiği kaydedilmiştir.²⁴⁵ Ömrünün sonuna kadar II. Kılıçarslan'ın Sarayı'nda yaşayan Tiflisî, eserlerinin çoğunu da burada yazmış ve bu durum eserlerinde kaydedilmiştir. Onun h. 550-551 m.1156 yılları sonrası yazdığı eserlerinin önsözlerinde II. Kılıçarslan'ın adına sıkça rastlanır. Bu kayıtlar Hübeyş Tiflisî'nin II. Kılıçarslan'ın hâkimiyeti döneminde Konya'ya geldiğini kanıtlar mâhiyettedir.

²⁴² İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye* (Selçuknâme), s. 25.

²⁴³ Seyfullah Kara, *Selçuklular'ın Dini Serüveni/Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Planı*, İstanbul: Şema Yayınları, 2010, s. 511.

²⁴⁴ Ateş, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, İstanbul 1945, s. 97.

²⁴⁵ Cemile Alikızı Sadıkova, “Sözlükçülük Tarihinde Farsça-Türkçe İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkması”, *Türkler*, C. V, Ankara 2002, s. 1613.

Rûkneddin Süleyman Şah Devrinde (1196-1204) İthâf Geleneği

Diğer aile fertlerinde olduğu üzere Süleyman Şah da kitap, şiir ve edebiyatla ilgilenmiş hatta kendisi Farsça şiirler terennüm etmiştir.²⁴⁶ Saltanatı süresince âlim, şâir ve sanatkârları himâye etmiş, zaman zaman da kendilerine değerli hediyelerle taltifte bulunmuştur. Aynı zamanda Konya'da babasının başlattığı ve fakat yarım kalan İplikçi (Altun- Apa) medresesini ikmâl ettirmiştir. Malatya'yı fethettiğinde (h. 597 m.1201) bu şehirde mensub Mehmed b. Gâzî'yi himâye etmiş o ise kendileri siyasetnâme türü içinde önemli bir yere sahip olan eserini, 1201 yılında tamamlayıp sultana sunmuştur. Bahsi geçen bu eser Farsça *Ravzatu'l-Ukûl* adını taşımaktadır. Bu kitap edebî ve terbiyevî bir muhtevâyâ sahiptir.²⁴⁷ Kitaplarda görülen içsel nitelik XIII. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde tasavvufi bir yapıya bürünmüştür. Hâkeza bu asrın ilk yarısı, Orta Asya'daki Moğol istilâsı sebebiyle Anadolu'ya birçok ilim adamının göç etmeleri bakımından da mühimdir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev Devrinde (602-607/1205-1211) İthâf Geleneği

Bu dönemde de kaleme alınan eserlerle ithâf geleneği sürdürülmüştür. Abdülkerim b. Ebû Bekir de; *El-İhtiyârât fî mecma'î'r-rubâ'îyyât* adlı eserini II. Kılıçarslan'ın diğer oğlu Ankara emiri Muhyiddîn Mesud (h. 510-551/m. 1116-1156) adına yazmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev 'in saltanat yıllarında ise dönemin diğer bir âlimi olan Mensub Mehmed b. Gâzî, *Barid as-Saada* adlı eserini I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ithâf etmiştir.²⁴⁸ Bir nüshası Ayasofya kütüphanesi'nde bulunan bu eserin mukaddimesine göre, Ebu'l-Muzaffer Keykâvüs b. Keyhüsrev müellife: “*Peygamberin hadislerinden sahâbenin sözlerinden, hükemânın müfid kelimelerinden, sayıca fazla bile olsa, kısa bir mecmua yapmalısın. Her birinin şerhinde yed-i beyza göstererek, tatlı ibâreler ve yüksek elfaz ile süslemelisin. Her birini ayrı ayrı bize göstermelisin, tâ ki âlem süsleyen fikrimize onları nasıl istimâl edeceğimiz mâlûm olsun ve onları ezberleyelim*” demiştir. Müellif bunun üzerine kırk kadar hadis seçmiştir. Bunlara ilâveten Hulefa-i Râşidin 'in sözlerinden kırk söz, hükema sözlerinden yirmi söz, arap darb-ı mesellerinden yirmi

²⁴⁶ Mehmet Yavuz, “Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Nüsha, Yıl: III, S. XI, Güz 2003, s. 9.

²⁴⁷ Cahen, s. 248.

²⁴⁸ Ateş, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler”, s. 104.

mesel seçerek, bu eserini yazmış ve ona *Barid as-Saada* adını vermiştir.²⁴⁹ Farsçadan başka Rumca ve Latince bilen I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in nâmına Muhammed b. Alî b. Süleymân er-Râvendî, *Rahatüs Sudûr ve Ayetü's Sürûr* adlı Selçuklu Tarihini yazmıştır.²⁵⁰ Yazar bu kitabına Hz. Muhammed'i, ashabını ve tâbiîn ve ulemâyı methederek başlamıştır. Yazar, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şeceresinden bahsetmesinin ardından eserin yazılış sürecine ait bilgiler sunmuştur. Kitap esas olarak Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışlarından son Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul'un ölümüne kadar olan tarihsel şemayı içermektedir.²⁵¹ Sade bir üslûpla kaleme alınan esere eklenen şiir ve darbımesellerin dilinin ağır olduğu bilinmektedir. Râvendî sultana ve okuyuculara ahlâkî öğütler vermek amacıyla eserine şiir, vecize ve atasözleri almış, ancak zaman zaman ölçüyü aşarak konu dışına çıkmış ve bu yüzden tenkide uğramıştır.²⁵² I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yeniden tahta geçmesinden sonra Türkiye Selçuklu devletinin kültürel bakımdan gelişimi devam etmiştir. Zîra bu devirde onlarca âlim ve edip onun vesilesi ile Anadolu'ya gelmiştir. Bunlar arasında *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, *Şeyh Evhâdüddîn Kirmânî*, *muhaddis Ebu'l-Hasan Ali İskenderânî* ve *Cemâleddîn el-Vâsîti* gibi ilim ve fikir adamları yer almıştır. Yine bu devirde Anadolu'da farklı kesimler nazarında İran kültür ve Edebiyatı talep görmüştür. Bu durumda vezir *Mehmed b. Gâzî*, *Şeyh İzzeddîn Ebu'l-Kâsım el-Hamû'î*, *Şeyh Ebû Tâhir el-İsfahânî* ve *Muhammed b. Ebû Bekr et-Tirmizî* gibi bilginlerin etkisi söz konusudur.²⁵³

I. İzzeddin Keykâvus Devrinde (607-616/1210-1220) İthâf Geleneği

Devlet adına yaptığı faaliyetlerle Türkiye Selçuklularının önde gelen sultanlarından biri olan I. İzzeddin Keykâvus, karakteri ve ülke siyasetindeki akılcı tavrıyla çevre devletlerin ihtilaflarından faydalanarak zaferler kazanmış ve devletin sınırlarını genişletmiştir. Kendisi de âlim ve şâir bir şahsiyet olan bu sultanın döneminde siyasi ve iktisâdi gelişmeler paralel olarak ilmî ve kültürel faaliyetlerde büyük ilerlemeler gerçekleşmiş, âlim ve sanatkârlar himâye edilmiştir. Bunun bilinen bir örneği Anadolu'da yaşayan, Ani şehrine mensup olan ilim adamı kadı Burhaneddin Ebu Nasr

²⁴⁹ Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 107.

²⁵⁰ Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin yerli kaynakları I: Anis al Kulub", s. 468.

²⁵¹ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev. Ahmed Ateş, Ankara: TTK Yayınları, 1957.

²⁵² Özaydın, "Muhammed b. Ali Râvendî", s. 471.

²⁵³ Bayram, "Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1993, s. 119.

b. Mesud el Anevi'dir. İzzeddin Keykavus'un nezdinde büyük îtibar sahibi olan Kadı Burhaneddin, Türkiye Selçukluları'nın ilk devirlerine kadar getirdiği Firdevsî'nin Şahnâmesi tarzında kaleme aldığı ve bir nevi halifeler tarihi olan, özellikle Gazneliler ve Türkiye Selçuklularına dâir önemli bir kaynak niteliğinde ki Farsça manzum tarihini sultana ithâf etmiştir. Yine bu kapsamda aynı sultan için Anadolu'da Farsça eserler veren İranlı şair olan Ahmed b. Mehmed et Tusi el Kâni tarafından yazılan *Kelile ve Dimne* adlı çalışmadan bahsedilebilir.²⁵⁴ Bu manzumede şahlara yakışan sıfatlar ve melekelerin zikri hakkında ayrıntılı bir şerh yapılmıştır. Eserinin sonunda yazar kırk yıl boyunca Türkiye Selçuklularına methiyelerde bulunduğunu söylemekte ise de bunun abartılı bir yorum olduğu düşünülebilir. Ayrıca *Selçûk-nâme* adlı manzumesini de bu hanedan saltanatının şerhi konusunda düzenlemiş ve bir ciltte tamamlamıştır. Kadı Siraceddin Urmevî de, Mesud b. İzzeddin Keykâvus adına *Kistasü'l-Adalet fî Kavaidi's-Saltanat'ı*, Muhammed b. Mahmûd ise siyasetnâme tarzında bir eser yazmıştır. İbn Bîbî de Türkiye Selçuklu Tarihi'nin ana kaynaklarından olan *El-Evamerü'l-Alâ'iyye*'yi bu dönemde telif etmiştir.²⁵⁵

I. Alâeddin Keykubad Devrinde (617-635/1220-1237) İthâf Geleneği

Bahsi geçen Türkiye Selçuklularının fikri ve iktisâdî alanlarda zirve yaptığı görülmektedir. Sultan; siyâsî, askerî ve idârî sahalarda ki başarısına ilâveten ilim ve sanata da büyük önem vermiştir. Ülkenin kültürel seviyesini yükseltmek amacıyla tanınmış âlim, edip, tabîb ve sanatkârları payitahta davet ederek kendilerine ihsanlarda bulunmuştur. Bu âlim zatların dikkat çekenlerin başında Ahî Evren gelmektedir. Kendisi Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından değerli bir mevkiide tutulmuştur. Sultan ile olan bu muhabbetin somut bir ifadesi olarak Ahî Evren, *Mürşidu'l-Kifaye* ve *Yezdân Şınaht* isimli eserlerini Konya'da sultan Alâeddin Keykubad ithâf etmiştir. Anadolu sahasında ilk dîvan şâiri olarak kabul edilen Hoca Dehhani de sultanın meclislerinde bulunmuş ve kendisine kasideler sunmuştur.²⁵⁶ Yazıcızâde'nin İbn Bîbî'den çevirmiş olduğu satırlar Selçuklularda ki bu meslislerden birini tasvir eder niteliktedir: *Alâeddin Keykubad'ın işret meclisi kuruldu... Lal*

²⁵⁴ Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 111.

²⁵⁵ Ateş, s. 113.

²⁵⁶ Yasin Şen, *Sohbet Medeniyeti - Türk Sohbet Kültürü Üzerine Araştırma*, İstanbul: Erdem Yayınları, 2016, s. 101.

şaraplarla... *Ve dürlü dürlü nakiller (nahil) birle areste edüp döşediler ve mutribler hezâr destân gibi elhan-ı cân-fezaybirle surûda şuru kıldılar ve cam-ı şarâb içmeye ve barbut ve rubâb istimâ'ına meşgul oldular.*²⁵⁷ Sadreddin Konevî (v. 672/1275), Mevlânâ Celâleddin Rûmî (v. 670/1273), Necmeddin Dâye (v.654/1256) ve Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî (v. 638/1240) gibi yüksek mutasavvıflar, bu devirde yaşamışlar ve kendisinden büyük saygı ve hürmet görmüşlerdir. Ayrıca Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (v. 638/1240), bu devirde Anadolu'ya gelerek Konya, Sivas ve Erzincan dolaylarında kendi fikirlerini topluluklara ulaştırmıştır.²⁵⁸ Dönemin önde gelen şeyhlerinden Râzî nisbesiyle de tanınan, aynı zamanda meşhûr bir şâir olan Necmeddin Râzî, *Mirsâd-ül-ibâd* adlı mensur tasavvufî nitelikteki eserini Alâeddin Keykubad'a ithâf etmiştir.²⁵⁹ Siyâsetnâme literatürü içinde zikredilen eser bir mukaddime ve beş bölümden müteşekkil olup, yönetici, halk, vezirler, kâtipler, naip, bilginler, kadılar ve toplumdaki çeşitli meslek erbabı kişilerin görev ve sorumluluklarıyla ilgili bilgiler içermektedir.²⁶⁰ Bu eser Karahisarlı Kâsım b. Muhammed (Muhammed Karahisârî) tarafından sultan II. Murâd Han adına 1421 (H.825) yılında *İrşâd-ül-Mürîd ile'l-Murâd* adıyla Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Alâeddin Keykubad'ın h. 635 (m. 1237) yılında vefatından sonra Moğol felaketi sebebiyle fikir hareketlerinde bir duraklama olmasına rağmen, ilmi faaliyetler yavaş da olsa (h. VIII. m. XIV.) yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.

Selçuklular döneminde yazılmış başka siyasetnâmeler de vardır. Bu alanda eser verenlerden biri Anadolu'ya Kuzey İran'dan gelmiş olan Türk asıllı Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. Abdussamed el-Osmanî ez-Zencânî'dir. Devlet yönetimi ve bu yönetimi üstlenen sınıf için kaleme alınan, her bir konu için âyet, hadis, sahabe ve tâbiin sözleri ile filozofların düşünceleri ve tarihî malumatlar içeren, *Kitâbu'l-Letâifi'l-'Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye* adlı eserinin varlığı bilinmektedir. Siyasetnâme türünde olan bu kitap on bölümden oluşmaktadır. Daha ayrıntılı bir ifade ile eserde devlet başkanı, vezirler, vali ve kadılar ile diğer devlet görevlilerine ait özellikler ve devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken idarî, siyasî ve ahlâkî hususlar üzerinde durulmuştur. Yakın zamanda

²⁵⁷ Halil İnalçık, *Şâir ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara: Doğubatı Yayınları Yayınları, 2013, s. 25.

²⁵⁸ Yavuz, "Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri", s. 15.

²⁵⁹ Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri*, (Selçuklu Dönemi), s. 172.

²⁶⁰ Necmeddin Ebû Bekir b. Şâhâver b. Enûşirvân Râzî, *Mirsâdü'l-İbâd*, nşr. Muhammed Emin Riyâhî, Tahran 1352, s. 411.

Türkçe'ye çevrilen eserde ayrıca Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî, Abbâsî halifeleri ve eski İran hükümdarlarının hikmetli sözlerinden örnekler görebilmek mümkündür.²⁶¹ Diğer bir çalışma da Nizâmeddin Yahya b. Said b. Ahmed'in Farsça yazdığı adâlet, zulüm, affetmede acele etme, cezalandırmayı erteleme, sabır, müşavere gibi konuların ele alındığı *Kitâb-ı Hadâiku's-siyer fî Âdâbi'l-Mülûk*'tür. Ancak sultan I. Alâeddin Keykubad'a takdim edilen bu kitabın müellifi hakkında yeterli mâlumat bulunmamaktadır. Alâeddin Keykubat'ın 635/1237 yılında vefatından sonra Moğol felâketi sebebiyle fikir hareketlerinde bir duraklama meydana gelip ilmi faaliyetler yavaşlasa da tamamen durmamış aksine bu devirde ki kültürel ve sosyal müesseselerin kurulup geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.²⁶²

Diğer Sultanlara İthâf edilen kitaplar

Bu dönemde ithâf edilen diğer kitaplar arasında, II. Gıyaseddin Mesud'a ithâfen Mehmed b. Mahmudül Hatib tarafından yazılan *Kıstasül Adâlet fî Kavaidis Saltanat*,²⁶³ Celaleddin Karatay'ın istifadesine sunulmuş olan *Kurân-ı Kerim*, III. Alâeddin Keykubad'a ithâf edilen Horasanlı Hoca Dehhâni'nin yazdığı Farsça manzum *Selçuknâme* ile şair Nâsırî'nin, Ahi Mehmet adına 1299 yılında yazdığı *Fütüvvetnâme*'nin isimleri sayılabilir. Sultan veya vezirlere yahut diğer devlet erkânına ithâf edilen, bu dönemde yazılan kitapların bu sayılanlarla sınırlı olmadığı muhakkaktır. Ancak telif ve istinsah edilmiş bu eserlerden pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Bu bilgiye rağmen sultan ve vezirler adına telif ve istinsah edilmiş çok az sayıda kitap günümüze ulaşabilmiştir.²⁶⁴ I.Gıyaseddin Keyhüsrev için kaleme alınan İbn Bîbîn'in *Selçuknâmesi* de bu çalışmalar arasındadır. Benzeri eserler Selçuklu sultan ve yöneticilerinin özel kütüphanelerinin bulunduğu dair birer kanıt niteliğindedir.

Bu bilgiye rağmen sultan ve vezirler adına telif ve istinsah edilmiş çok az sayıda kitap günümüze ulaşabilmiştir. Durumun bu şekilde hâsıl olmasında 1277 tarihli *Siyavuş*

²⁶¹ Ez-Zencâni, *Sultana Öğütler; Alâeddin Keykubad'a Sunulan. Siyasetnâme*, hzl. H. H. Adalıoğlu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

²⁶² Refik Turan ve Güray Kırpık, *Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, ed. Hakkı Acun, Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 26.

²⁶³ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 244.

²⁶⁴ Aksarayî, s. 205.

(Cimri) isyanında isyancıların Konya’da saray ve çevresindeki mal ve hazineleri yağmalamalarının etkili olduğu tahmin edilebilir.²⁶⁵

3.2. Beylikler Devrinde İthâf Geleneği

Beylikleri dönemine gelindiğinde; dini eğilimlerin belirgin bir şekilde kendini hissettirdiği bir ortam ile karşılaşmaktadır. Sünniliğin devlet politikası olarak daha da güçlenmeye başladığı bu dönemde Sünni-Şii hareketler yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde de Türkiye Selçukluları döneminde olduğu üzere çeşitli türde kitaplar telif edilerek, devrin ileri gelenlerine ithâf edilmiştir. Beylikler, hâkim oldukları topraklarda ilmî ve içtimai müesseseler yaptırmak suretiyle âlim ve edipleri teşvik ve himâye ederek, Anadolu’daki kültürel hayatın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bilhassa I. Dönem Türk Beylikleri döneminde beyler, hâkim oldukları topraklarda ilmî ve içtimai müesseseler yaptırmak suretiyle âlim ve edipleri teşvik ve himâye ederek, Anadolu’daki kültürel hayatın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu kültürel süreç II. Dönem Türk Beylikleri döneminde de devam etmiştir.

I. Dönem Türk Beylikleri Devrinde İthâf Geleneği

Dânişmendli Beyliği (1071-1178)

İlmî çalışmaların devlet otoritesince desteklendiği bu dönemde faaliyetlerin ilki XII. yüzyıl’ın başlarında İlyas b. Ahmed el-Kayseriyye tarafından Dânişmendli Melik Ahmed Gazi için Kayseri’de kaleme alınan *Keşfu’l Akabe* adlı Farsça kitaptır.²⁶⁶ Kayseri Emiri Mehmed Bey (528-538/1134-1143), Anadolu’da İslâm dininin yayılmasında çaba göstermiş ve başta Abdulmecîd b. İsmâ’îl el-Herevî (537/1143) olmak üzere birçok âlimi dâvet ederek Anadolu’ya gelmelerine aracı olmuştur. Yine bu sülâleden Malatya emîri Alâeddin Zülkarneyn (550-557/1155-1162) fikir adamlarını himâye eden bir devlet adamı olarak dikkat çekmiştir. O da selefleri gibi âlim ve sanatkârları sarayına toplayarak onlara çalışmalarında destek sağlamıştır. Bu ilim adamları arasında yer alan tabîb İbrâhim b. Sa’îd el-‘Alâ’î (v. 546/1161) , bir kaç sene

²⁶⁵ Aksarayi, s. 206.

²⁶⁶ Bayram, *Anadolu’da Te’lif Edilen İlk Eser: Keşfü’l Akabe*, Konya 1981.

bu emirin sarayında bulunmuş ve tıbbâ dâir Arapça *Takvîmu'l-edviye el-Mufrede* adlı eserini bu emire ithaf etmiştir.²⁶⁷

Mengücek Beyliği (1072-1277)

Danışmendli emirlerinden Fahreddîn Behramşah (557-622/1162-1225) âlim ve sanatkârları himâye etmiş ve ilmî faaliyetlerine ehemmiyet göstermiştir.²⁶⁸ İranlı mesnevi şairi Genceli Nizâmî 1176 yılında kaleme aldığı 2400 beyitlik ahlâkî, tasavvufî bir mesnevî tarzındaki *Mahzenu'l-Esrâr* (Tahran 1313/1895) adlı eserini bu emire ithâf etmiş ve karşılığında değerli hediyeler almıştır.²⁶⁹ Bu hediyeler arasında 500 dinar ve ester-i rahvan câize olduğu bilinmektedir.²⁷⁰ Muhammed Emin Riyahi ise eserinde bu eser karşılığında müellife beş bin dinar, beş katır ve tam takımlı beş atın takdim edildiğini ifade etmiştir.²⁷¹ Behramşah'ın huzurunda bulunan naip ve hâcipler ithâf edilen bir kitaba karşı verilen hediyeleri israf olarak değerlendirmişlerdir. Bu duruma istinaden kendisi de şöyle buyurmuştur: *Mümkün olsaydı ona defineler ve hazineler bağışlardım. Çünkü benim adım bu manzum kitapla dünyada ebediyen kalacak. Geride ne varsa hepsi fânî ve murdardır. Bilginlerin ve şairlerin övgü ve yergileri bu fânî âlem ve gaddar zamânede ismin kalıcı olması bakımından çok önemlidir.*²⁷² Yine Mengücek beyliğinden Erzincan-Kemah emiri Alâeddîn Davud b. Behram Şah II (622-625/ 1225-1228) da ilim ve fikir adamlarını sarayına davet etmiş ve onlara gereken imkânları sağlamıştır. Çalışmalarıyla çok yönlü bir âlim olduğu anlaşılan tabib ve filozof Abdullatîf b. Yusuf el-Bağdadî (v. 629/1231) uzun bir süre Mengücek Beyi Davud'un sarayında yaşamış ve tam olarak bilgisine ulaşamayan eserlerinden bazılarını kendilerine ithâf etmiştir.²⁷³ Dönemin ünlü mutasavvıflardan Necmeddin-i Dâye (ö. 1256), Farsça kaleme aldığı *Mirsâdü'l-İbâd*'ın özeti mahiyetindeki, *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* adlı eserini Mengücekliler'den Alâeddin Davud Şah'a ithâf etmiştir.²⁷⁴ Eserde insanın ve evrenin

²⁶⁷ Yavuz, "Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri", s. 16.

²⁶⁸ Necdet Sakaoglu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 2005, s. 67.

²⁶⁹ Kanar, "Nizami-î Gencevi", *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 184.

²⁷⁰ Firuzanfer, *Şarh-i Hâl-i Mavlavi*, Tahran 1315, s. 21-22.

²⁷¹ Muhammed Emîn Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 50.

²⁷² Muhammed Emîn Riyâhî, s. 50.

²⁷³ Mahmut Kaya, "Abdullatif el-Bağdâdî", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 254.

²⁷⁴ Derya Örs, "Necmuddin-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüsha*, II/VI (2002), s. 19.

yaratılışı, hikmet, mârifet, sultanların halkı gözetmesi, meliklere öğütler, geçmiş hükümdarlar, zalime uyarı, zulmün kötülüğü gibi konular ele alınmıştır.

Artuklu Beyliği (1102-1409)

Devrin önemli şeyhlerinden Şihabüddin Sühreverdi, *el-Elvâhu'l-İmâdiye* adlı Arapça eserini Harput emiri İmâdüddîn Ebû Bekir Karaarslan'a (581-630/1185-1233) ithâf etmiştir. Yine bu devrin önemli müelliflerinden biri olan Ebû Alî b. Ebu'l-Hasan es-Sûfî (v. 538/1143) ise astronomi ile ilgili *Urcûze fî Suveri'l-Kevâkibi's-Sâbite* adlı eserini Artuklu emîri Fahreddîn Karaarslan'a ithâfen yazmıştır. Zeyneddîn Abdurrahîm el-Cevberî Urfa, Diyarbakır, Antakya ve Konya gibi dönemin önemli kültür merkezlerine ziyarette bulunmuştur. Son olarak Hısnıkeyfâ Artuklu Emiri Melik Mesud'un (619-628/1222-1231) himâyesi altına girmiştir.²⁷⁵ Mesud'un sarayında tertip edilen bilimsel toplantılara iştirak eden el-Cevberî'nin kaynaklarda yer alan ve günümüze kadar geldiği bilinen eseri Arapça yazılmış *el-Muhtâr fî Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr*²⁷⁶ olup bizzat Melik Mesud'un emriyle hazırlamıştır.²⁷⁷ Bu eserin konusu çeşitli vesilelerle halkı aldatan ve onlardan çıkar sağlayan kişiler ve bu esnada kullandıkları metotlara dairdir. Dönemin bir diğer önemli bilim adamı; Cezerî İsmail b. Rezzâz'dır (Öktem, "Cezerî İsmail b. Rezzâz", 2013: 505-506). İlim câmiasına eserler kazandıran Cezerî, bir dönem Artuklu Beyliği'nin hizmetinde bulunmuştur. Artuklu Emiri Fahreddîn Karaaslan'nın torunu Nasîruddîn Mahmûd'un emriyle ve ona ithâfen *Kitâbu Câmi'u'l-İlm ve'l-Amel* adlı eserini yazmıştır. Kitap, pratik bir takım el aletleri ile ilgili bilgiler içermektedir.²⁷⁸ Bir diğer kitap, Arap Dili ve Edebiyatı başta olmak üzere lügat, belâgat, fıkıh ve dînî ilimlerde eserler veren Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî tarafından Artuklu emiri Melik Mansûr Necmeddîn Gâzî'ye takdîm edilmiştir. Belagat üzerine muhtasar bir eser olup Artuklu Sultanı I. Necmeddin Gazi adına yazılan

²⁷⁵ Sadettin Ökten, "Cevberi", *DİA*, C.VII, İstanbul 1993, s. 442.

²⁷⁶ El-Cevberî, *el-Muhtâr fî Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr*, çev. Hüseyin Kaya, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2006.

²⁷⁷ Yavuz, "Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri", s. 23.

²⁷⁸ Ünver, "Artuklular Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler", *III. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara 15-20 Kasım 1943), *Kongreye Sunulan Tebligler*, Ankara 1948, s. 221.

*Ravzatu'l-Fesâha*²⁷⁹ da yine önemli eserlerden biridir. Râzî bu eserinde hükümdara ithâfen söylediği beyitlerden örneklere yer vermiştir.²⁸⁰

II. Dönem Türk Beylikleri Devrinde İthâf Geleneği

Menteşeoğulları Beyliği (1280-1424)

Bu beyliğin kurucuları başta Mevlana'nın torunlarından Ulu Arif Çelebi olmak üzere âlimlere değer vermişler ve Mevleviliğin Menteşe topraklarında yayılmasına aracı olmuşlardır. Bu dönemde Menteşeoğlu İlyas Bey adına *İlyasiye fi't-Tıbb*²⁸¹, Menteşeoğlu Mehmed Bey'in oğlu Mahmud Çelebi adına ise *Baznâme* adında avcılık ve avlanma üzerine yazılmış bu kitabın Farsça'dan tercüme edildiği bilinmektedir.²⁸²

Candaroğulları Beyliğine (1299-1491)

Bu dönemde yazılmış olan eserlerin ilki Süleyman Paşa adına tasavvuf alanında, Farsça, Allâme Şîrâzî tarafından yazılan ve meşhur âlim İmam Gazzali'nin *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn* adlı eserinden seçkilerin yer aldığı *İntihâb-ı Süleymânî*'dir.²⁸³ *Cevâhirü'l-Esdaf* adlı Kur'an-ı kerîm tefsîri, İsfendiyâr Bey'in emriyle oğlu İbrahim Bey için kaleme alınmıştır. İsfendiyâr Bey nâmına, anatomiden bahseden göz hastalıkları ile ilgili Sinoplu hekim Mü'min bin Mukbil tarafından *Kitâb-ı Miftâhi'n-Nûr ve Hazâini's-Sürûr* adlı iki eser kaleme alınmıştır. Emir Adil Bey'in oğlu Kötürüm Bayezid olarak bilinen Celalüddin Şah Bayezid'e ithâfen tercüme edilen 3313 beyitlik Hz.Hüseyin'in şehâdetinin edebi bir üslûp ile aktarıldığı Maktel-i Hüseyin mesnevisi, İsfendiyâr Bey'in oğlu Bafra valisi Hızır Bey adına tercüme edilen *Miracnâme* ve yine İsfendiyâr Bey'in oğlu Kasım adına yazılan müellifi bilinmeyen *Hülasatü't Tıbb*, İsmail Bey'in emriyle Kastamonulu Ömer b. Ahmed'in kaleme aldığı kıraat-ı seba ile ilgili *Risale-i Münciye* isimli mufassal tecvit kitabı ve yine Candaroğlu İsmail Bey adına Yûnus bin Halil b. Mehmed tarafından telif edilen *Miyarü'l-Ahyar ve'l-Esrar* isimli tasavvufi eser bu

²⁷⁹ Muhammed b. Ebû Bekir Râzî, *Ravzatü'l-Fesâha*, yay. Ahmed Nâdî Şu'le, Kahire 1982.

²⁸⁰ Yavuz, "Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri", s. 27.

²⁸¹ Algaç, s. 120.

²⁸² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, s. 75.

²⁸³ Yaşar Yücel, "Candaroğulları", *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 149.

kapsamda ele alınabilir.²⁸⁴ Ayrıca Candaroğlu İsmail Bey'in kendisi, yetmiş sekiz bab'tan oluşmuş *Hulviyyât-ı Şâhi/ Sultânî* adında bir eser telif etmiştir.²⁸⁵

Germiyanogulları Beyliği (1300-1428)

Süleyman şah adına, sarayda nişancılık ve defterdarlık görevinde bulunan Şeyhoğlu yahut İbn Şeyhi mahlasıyla bilinen Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, *Hurşidnâme*²⁸⁶ adlı eserini yazmaya başlamış fakat kitabın tamamlanıp sunulması Yıldırım Bayezid'e nasip olmuştur. Yazar kitabına önce *Şerbistan-ı Uşşak* ardından da *Hurşidnâme* adını vermiştir. Bu kitap, klasik halk hikâyelerinde yer verilen *uzaktan sevdalanma* konusu üzerine kurgulanmıştır. Manzum olarak oluşturulan eser, Mağrib şehzadesi Ferahşâd ile İran şahı Sivavuş'un kızı Hurşid arasındaki gönül ilişkisini kompoze etmiştir. Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa yine Germiyanoglu Süleyman Bey'in emriyle mensur hikâye ve masalların yer aldığı *Marzubannâme* adlı eseri ve ahlâk ve siyaset kitabı olan *Kabusname*'yi Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Bu yıllarda Anadolu'da yetişmiş en büyük divan şairi kabul edilen Ahmedî de, hükümdarlara ve kumandanlara yönelik öğütlere yer verdiği *İskendernâme*²⁸⁷ adlı eserini Germiyanoglu Süleymanşah adına manzum olarak kaleme almış ise de Süleymanşah'ın vefatı ile eseri bir kısım daha ilâve ederek bitirmesinin ardından Yıldırım Beyazid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye sunmuştur. Kitaba sonraki bir süreçte dâhil edilen dünya tarihi özeti, *İskendernâme*'nin önemli özelliklerinden biri kabul edilmektedir.²⁸⁸ Eserin bu bölümünde dünya ve hükümdarlar tarihi Aristo'nun ağzından nakledilmiştir. İslâm tarihinden bahsedilen kısmında ise, Hz. Muhammed' ten başlayarak Emevî, Abbâsî, İlhanlı ve Osmanlı devletleri tarihine vurgu yapılmıştır.²⁸⁹ Şair Ahmed-i Dâi'nin Farsçadan Türkçeye çevirdiği bir rüya tabirnamesi de Germiyanoglu Süleymanşah'ın oğlu Yakup Bey'e ithâf edilmiştir.²⁹⁰

²⁸⁴ Şeyda Algaç, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Kütüphaneler, Kitap Koleksiyonları ve Telif edilen Eserler Kısa bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, S. IV, s. 120.

²⁸⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, s. 143.

²⁸⁶ Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, *Hurşidnâme*, nşr. Hüseyin Ayan, Erzurum 1979.

²⁸⁷ Ahmedî, *İskendernâme*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

²⁸⁸ Melike Türkdoğan Gökcan, "Klâsik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, Volume: III, Issue: XV, 2010, s. 81-83.

²⁸⁹ İsmail Ünver, "İskender", *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 555.

²⁹⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, s. 47.

Aydinoğulları Beyliği (1308-1426)

Mübarüziddin Mehmed Bey adına Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa‘lebî’nin (ö. 427/1035) Arapça *Arâisü’l Mecâlis* adlı peygamberler tarihi, Farsça yazılmış olan *Tezkire-i Evliya*, Umur bey adına Mesud b. Ahmed tarafından yazılmış olan *Süheyl-ü Nevbahar*²⁹¹ adlı manzumesidir. Bu son eser Hoca Mesud’un ilk eseri olmasının yanında Türk edebiyatında beşeri aşk üzerine yazılmış ilk mesnevi olma özelliği de taşımaktadır.²⁹² Eserin Leyla ile Mecnun gibi klasik aşk hikâyelerinden farkı sevdalıların kavuşması, iyilerin ödüllendirilmesi kötülerinse cezalandırılmasıdır. Yıldırım Bayezid devrinde yetişmiş dönemin bilinen fıkıh ve tıp âlimi Hacı Paşa’nın Aydınoğullarından İsa Bey’in yanında bulunarak 1380’de tamamladığı *Şifâül Eskâm ve Devâi’l Â’lâm* adlı eseri ile *Mesâlikü’l Kelâm* isimli eserlerini İsa Bey adına ithâf etmiştir.²⁹³ Tıp alanı ile ilgili bilgileri bünyesinde barındıran ve dört makale şeklinde düzenlenmiş eserin en önemli özelliği yer verdiği bilgileri yalın bir anlatımla sunması olmuştur. Hacı Paşa, eserin giriş kısmında eğitim hayatına ait bilgilerin yanında yazma sürecinde yaşadığı zorlukları dile getirmiştir. Ayrıca kitap dâhilinde birçok gözlemlere de yer verilmiştir. Bu dönemde sözü edilenlerin haricinde Mahmud b. Mehmed tarafından yapılan *Hüsrev-ü Şirin* tercümesinin İsa Bey’e ithâf edildiğini belirtmek gerekir.

Diğer Beylikler ve İthâf Edilen Eserler

Erzurum Saltuklularından Ebü’l-feth Melikşah b. Muhammed’e ithâfen Ali b Ahmed tarafından *İhtiyarat-i Şahname*,²⁹⁴ Eşrefoğullarından (1280–1326) Mübârizeddin Mehmed Bey adına Şemseddin Mehmed Tüşteri tarafından yazılan *el Füsulü’l Şerefiyye* ile Saruhanoğullarından (1302-1410) Yakub b. Devlet Han adına Farsçadan Türkçeye tercüme edilen Şîî dünyasının tanınmış âlimi Nasirüddin Tûsi’nin on sekiz bâb temelinde düzenlediği *Bâhnâme* adlı eseri bu kapsamda ele alınabilir.²⁹⁵

²⁹¹ Mesud b. Ahmed, *Süheyl-ü Nevbahar*, Öyküleştiren: Mehmet Kanar, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

²⁹² Özkan Cığa, “Süheyl-ü Nev-Bahar Üzerine Düzeltmeler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. II/IV, 2013, s. 231.

²⁹³ Süheyl Ünver, *Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953, s. 43.

²⁹⁴ Muhammed Emîn Riyâhî, s. 52.

²⁹⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, s. 90.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu ve Beylikler döneminde siyasi, sosyo- kültürel, ekonomik vb. alanlarda ki faaliyetler önceki devletlerin uygulamalarıyla benzer nitelikler taşımaktadır. Bu süregelen düzeni biraz olsun farklı kılan şey ise zaman içerisinde gelişen olanaklar olmuştur. Devlet idaresinde tecrübe edinme, dini tasavvufi konularda ehilleşme, biraz daha farklı bir boyut ile felsefi bir alana yönelme bu sürecin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bunlarda o dönemlerde okunan siyasetnameler, islâm ilimlerinin tasnif edildiği kitaplar, tarihi, felsefi, edebi, astronomi bilgileri içeren kitapların okunmasıyla mümkün olabilmiştir. Kitap dâhilinde seyreden bu yolda ilerleyebilmek adına kurulan her devlet imkânlarını seferber etmiştir. Böylece okumanın, ilmin hayat bulabileceği ve âlimler ile hasbihal edilebilecek yeni merkezler kurulmuştur. Kitlesele çoğalmanın yanında bireysel çoğalmaya da aracı olan kitaplar İslâmiyetin yaygınlaştığı dönemden bu yana insanoğluna büyük hizmetler sunmuştur. Türkiye Selçuklu devleti be Beylikler de evvelki devletlerde olduğu üzere okumaya, ilim tahsiline, âlimlere ve müelliflerin düşünce aynası olan kitaplara büyük önem vermişlerdir. Devletin bunalımlı dönemlerinde bile ilim akışına engel olabilecek unsurlar ortadan kaldırılmıştır. Âlimler çeşitli vesilelerle ülkeye davet edilmiş, kitap yazmaları konusunda devlet büyüklerinden teşvik görmüşlerdir. Çoğunlukla devlet büyüklerine ithâf edildiği anlaşılan kitaplar içerdikleri bilgiler ile ithâf edilen şahısların kişisel gelişimine katkı sağlamıştır. Mevcut kitaplardan zihinlere nakşedilen bilgilerden yansıyanlar zamanla yaşam felsefesi haline gelmiştir. Devlet idare etme adabı, ahlâki, tasavvufi, terbiyevi, tarihi, edebi vs. bilgileri barındıran bu kitaplar aracılığı ile devlet kademelerinde bilhassa fikren daha donanımlı kişiler olarak yer almışlardır. Kendilerine ithâfen yazılan kitapları okuyan devlet büyükleri yaşadıkları devire ışık tutabilecek pek çok bilgi ve mefhumlara vâkıf olmuşlardır. Bu tezde Türkiye Selçuklu Devleti'nden Beylikler dönemine uzantılarıyla, kitapların çeşitli yönleriyle kütüphane kültüründen, ithâf geleneğine uzanan vaziyet-i umûmiyesine değinilmiştir. Bundan sonra yapılan çalışmalar dönemin kitap, kütüphane ve ithâf kültürünü çok daha detaylı bir şekilde anlatılmasına imkân sağlayacaktır. Bu çalışma, söz konusu çalışmalara mütevâzı bir giriş mâhiyetinde kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AHMED B. LÜTFULLAH MÜNECCİMBAŞI, *Müneccimbaşıya Göre: Anadolu Selçukîleri*, çev. Hasan Fehmi Turgal, İstanbul: Türkiye Yayınları, 1935.
- AHMED EFLÂKÎ, *Menâkıbu'l-Ârifin I-II*, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara: Akçağ Yayınları, 1976.
- AHMED FAKÎH, *Kitabu Evsafı Mesacidi's-Şerife*, yay. Hasibe Mazıoğlu, Ankara: TDK Yayınları, 1974.
- AHMEDÎ, *İskendernâme*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- AKSARÂYÎ, KERÎMÜDDÎN MAHMUD, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Nuri Gençosman, Ankara: TTK Yayınları, 1943.
- ASLANAPA, Oktay, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- AŞIKPAŞAZÂDE *TARİHİ*, hzl. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013.
- ATÇEKEN, Zeki ve Yaşar Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2004.
- BALTACI, Cahit, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Ulus Matbaası, 2005.
- BAYRAM, Mikâil, *Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser: Keşfü'l-Akabe*, Konya 1981
- , *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991.
- , *Şeyh Evhadüddin Hamid el- Kirmanî ve Menâkıb-Nâmesi*, Konya: Kardelen Yayınları, 2005.
- Bedüzzamân Füzûzanfer, *Şarh-i Hâl-i Mavlavi*, Tahran 1315.
- , *Mevlâna Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzlu, Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005.

- BURSALI Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul: Meral Yayınları, 1972.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul: E Yayınları, 1990.
- CENDÎ, Şerhu Müeyyededdin el-Cendî Âlâ Fusûsi'l-Hikem, nşr. Âsım İbrahim Keyyâlî, Beyrut 2007.
- ÇİĞ, Kemal, *Türk Kitap Kapları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1971.
- DİLÇİN, Cem, *Süheyl ü Nevbahar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- EBÛ'L-FEREC, GREGORY (BAR HABREUS), *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK Yayınları, 1945.
- EBÛ'L-FEREC İBNÜ'L-İBRİ (BAR HEBRAEUS), *Târîh-u Muhtasari'd Düvel*, çev. M. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul 1941.
- ERÜNSAL, İsmail E., *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1988.
- FERİDUN B. AHMED-Î SİPEHSÂLÂR, *Risâle* (Mevlânâ ve Etrafındakiler), çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1953.
- GUTAS, Dimitri, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- GÜMÜŞOĞLU, Dursun *Tâcü'l Arifîn es-Seyyid Ebu'l Vefâ Menakıbnâmesi Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Can Yayınları, 2006.
- GÜNALTAY, M. Şemsettin, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- HATÎB-İ FARSÎ, *Menakıb-ı Cemaleddin-i Sâvi*, hzl. Tahsin Yazıcı, Ankara 1972.
- HÜSÂMEDDİN, HÜSEYİN, *Amasya Tarihi 1327-1330*, çev. Ali Yılmaz ve Mehmet Akkuş, Ankara, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.

- İBN BÎBÎ, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar İlave Eden: F. N. Uzluk, Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.
- İBN BÎBÎ,-----, *El-Evâmirü'l-Alâiyye Fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, çev. Mürsel Öztürk, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İBN HALDÛN, *Kitâbul İber* IV, Darül Kitap, Beyrut 1968.
- İBNÜ'L-ARABÎ Muhyiddin, *El Fütühat'ül Mekkiyye*, çev. Nihat Keklik, Ankara 1990.
- İBNÜ'L-ESÎR, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, C. IX, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınevi, 1987.
- İNALCIK, Halil, *Şâir ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2013.
- KARA, Seyfullah, *Selçuklular'ın Dini Serüveni- Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Plânı*, İstanbul: Şema Yayınları, 2006.
- KAZICI, Ziya, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.
- KOCATÜRK, Saadettin, *Gülşehrî ve Feleknâme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.
- KONEVÎ, EBÛ BEKR İBN EL-ZEKÎ, *Ravzat Al-Kuttab va Hadikat Al-Albab*, yay. Ali Sevim, Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1981.
- , *Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989.
- , *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Gülşehrî- Mantıku't-Tayr*, Ankara: TTK Yayınları, 1957.
- MELİKOFF, Irene, *Hacı Bektâş Efsaneden Gerçeğe*, çev: Turan Alptekin, İstanbul, 1988.

- MES'ÛD B. AHMED, *Süheyl-ü Nevbahar*, Öyküleştiren: Mehmet Kanar, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- MUHAMMED B. EL-HATÎB, *Fustâtu'l-Adâle fî Kavâidi's-Saltanat*, (Selçuklu Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak), yay. Osman Turan, M. Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babâîler İsyanı (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- , *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- , *Türk Sûfliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- , *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları, 1971.
- ÖZÖNDER, Hasan, *Konya Velileri*, Konya: Arı Basımevi, 1980.
- PEDERSEN, Johannes, *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, çev. Mustafa Macit Karagözoğlu, İstanbul: Kurtiş Matbaa, 2013.
- RÂVENDÎ, MUHAMMED B. ALÎ B. SÜLEYMAN, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev. Ahmed Ateş, Ankara: TTK Yayınları, 1957.
- RÂZÎ, MUHAMMED B. EBÛ BEKİR, *Ravzatü'l-Fesâha*, yay. Ahmed Nâdî Şu'le, Kahire 1982.
- RÂZÎ, NECMEDDİN EBÛ BEKİR B. ŞÂHÂVER B. ENÛŞİRVÂN, *Mirsâdü'l-İbâd*, nşr. Muhammed Emin Riyâhî, Tahran 1352.
- RİYÂHÎ, Muhammed Emîn, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- SADREDDİN KONEVÎ, *Tasavvuf Metafiziği*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.

- SAKAOĞLU, Necdet, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- SEVİM, Ali ve MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- SÜHREVERDÎ, *Hikmetu'l-İşrâk*, nşr. Henry Corbin, Tahran 1993.
- ŞAHİN, Bekir, *El yazmalarının Dünyu Bugünü Konya'da Kültür Medeniyet Kitabı*, Konya: Türkiye Yazarlar Birliği Yayını, 2007.
- ŞEN, Yasin, *Sohbet Medeniyeti - Türk Sohbet Kültürü Üzerine Araştırma*, İstanbul: Erdem Yayınları, 2016.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 1998.
- ŞEYBAN, Lütfi, *Endülüs*, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2014.
- ŞEYHOĞLU, SADREDDİN MUSTAFA, *Hurşidnâme*, nşr. Hüseyin Ayan, Erzurum 1979.
- TATCI, Mustafa, *Yûnus Emre Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- TUNCER, O. Cemil, *Anadolu Kümbetleri (Selçuklu Dönemi)*, Ankara: Güven Matbaası, 1986.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1971.
- TURAN, Refik ve Güray Kırpık, *Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, ed. Hakkı Acun, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyon, Notlar: Edouard Dulaurer, M. Halil Yinanç, Ankara: TTK Yayınları, 1962.
- UZ, Mehmet Ali, *Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri I*, Konya 1993.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı ve EDGÜER Rıdvan Nafız, *Sivas Şehri*, hzl. Recep Toparlı, Ankara: TTK Yayınları, 1928.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları, 1988.

ÜNVER, Süheyl, *Selçuklu Tababeti-XI - XIV. Asırlar*, Ankara: TTK Yayınları, 1940.

-----, *Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953.

YILDIZ, Nuray, *Eski Çağ Kütüphaneleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1985.

YILDIZ, Osman, *Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ (Destân-ı Yûsuf), Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

ZAHÎRÜDDÎN-İ NİŞÂBÜRÎ, *Selçuknâme* L, çev. M. Ramazani, Tahran 1332.

ZENCÂNÎ, *Sultana Öğütler; Alâeddin Keykubad'a Sunulan. Siyasetnâme*, hzl. H. H. Adalıoğlu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

Süreli Yayınlar

AKA, İsmail, “Kerimüddîn Aksarâyî, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 293.

ALAR, Halis, “Kütüphaneciliğin Tarihçesi ve İlk Kütüphaneler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2001, S. XVI, ss. 295-308.

ALBAYRAK, Nurettin, “Kul Mesud”, *DİA*, İstanbul 2002, ss. 352-353.

ALGAÇ, Şeyda, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Kütüphaneler, Kitap Koleksiyonları ve Telif Edilen Eserlere Kısa Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, S. IV, ss. 115-123.

ARITAN, Ahmet Saim, “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”, *Türkler*, C. VII, Ankara 2002, ss. 933-943.

ATEŞ, Ahmet, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu’da Farsça Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, İstanbul 1945, ss. 94-135.

-----, “Farsça Eski Bir Varka ve Gülşah Mesnevisi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. V, Aralık 1953, ss. 33-50.

- AVCI, Necati, “İslam Dünyasında Kütüphaneciliğin Doğuşu ve İlk Örnekleri (Beytü’l-Hikme’den Daru’l-Hikme’ye)” *Eskişehir Osmangazi Sosyal bilimler Dergisi*, C. I, S. I, Aralık 2000, ss. 5-14.
- AZAMAT, Nihat (1995), “Evhâdüddîn-İ Kirmânî”, *DİA*, C. XI, İstanbul, ss. 518-520.
- BAYRAM, Mikâil, "Ahî Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, S. CXCI, Ankara 1978, ss. 18-28.
- , "Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyetler", I-II. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993.
- , “Sadreddin Konevî Kütüphanesi ve Kitapları”, *Türkler*, C. VII, Ankara 2002, ss. 585-586.
- , “Danışmend Oğulları’nın Dinî ve Millî Siyaseti”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. XVIII, Konya: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayınları, 2005, ss. 131-147.
- BAYRAM, Sadi – KARABACAK, Ahmet Hamdi, “Sahip Ata Fahrüddin Alinin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, İstanbul 1981, ss. 31-69.
- BİLGİN, Orhan, “Fahreddîn-i Irâkî”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, ss. 84-86.
- BROCKELMANN, C. , “Kelile ve Dimne”, *DİA*, C. VIII, İstanbul 2013.
- CAN, Mustafa, “Selçuklular Devri Konya Kütüphanelerinin Tarihçesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk dergisi*, S. I, Konya 1986, ss. 45-58.
- CEYHAN, Semih, “Şems-i Tebrîzî”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, ss. 511-516.
- CİĞA, Özkan, “Süheyl-ü Nev-Bahar Üzerine Düzeltmeler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2013, S. II/IV, ss. 230-239.
- CİHAN, Ahmet Kamil, "Şihabeddin Sühreverdi'nin Eserleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, ss. 211-221.

- CUNBUR, Müjgân, "TürkKütüphaneciliğininTarihi Kökleri", *T.K.D.B.*, C. XII, S. 3, 1963, ss. 105-116.
- , Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar”, *Erdem*, S. III, Ankara 1985, ss. 711-743.
- , “Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları Milli Kültür Unsurları Üzerine Genel Görüşler”, *Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, S. XLVI, Ankara 1990, ss. 153-180.
- ÇAĞMAN, Filiz, “Abdümü'min El-Hûyi”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 274.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Sirâceddin El-Urmevî”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, ss. 262-264.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis, “Sultan Veled”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, ss. 521-522.
- DURAN, Gülnür, “Tezhip”, *DİA*, C. XLI, İstanbul 2012, ss. 63-65.
- ERGİN, Osman, “Sadraddin Al- Qunawi ve Eserleri” *Şarkiyat mecmuası*, 1957, S. II, ss. 61-81.
- ERKAN, Mustafa - ÖZKAN Mustafa, “Hoca Mesud”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, ss. 189-191.
- ERSOY, Osman, "Kütüphelerin Çağımızdaki Önemi", *T.K.D.B. C. I*, İstanbul 2003, ss. 2-15.
- ERÜNSAL, İsmail, “Hâfız Kütüb”, *DİA*, C. XV, İstanbul 1997, ss. 94-98.
- , “Kütüphane”, *DİA*, C. XXVII, İstanbul 2003, ss. 11-32.
- GÖKCAN, Melike Türkdoğan, “Klâsik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, 2010, Volume: III, Issue: XV, ss. 81-83.
- GÜLTEKİN, Hasan, “İnşâ ve Tarihî Gelişimi”, *International Journal of Central Asian Studies*, 2009, Volume XIII, ss. 318-341.

- GÜNDÜZ, Mahmut, “İslâmda Kitap Sevgisi ve İlk kütüphane”, *XI. Kütüphane Haftası 29 Mart 1975 Milli Kütüphane Müzik Salonunda verilen konferans*, 1975.
- İZ Fahir - KUT Günay, "Gülşehrî", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, C. II, İstanbul 1985.
- İZGİ, Cevat , “Ekmeleddin en Nahcuvani”, *DİA*, C.X, İstanbul 1994, ss. 548-549.
- İZGİ, Cevat, “Hubeyş Et-Tiflîsî”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, ss. 268-270.
- KANAR, Mehmet, “Nizâmi-i Gencevî”, *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, ss. 183-185.
- KAYA, Mahmut, "Abdüllatif el-Bağdâdî", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, ss. 254-255.
- KEMALOĞLU, Muhammet, “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2013, Vol. II, No. III, September, ss. 1-38.
- KILIÇ, Hulusi, “Ziyaüddin İbnü'l-Esir”, *DÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, Diyarbakır 1999, ss. 105-110.
- KILIÇ, Mahmut Erol, “Fergânî Saîdüddîn”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, ss. 378-382.
- , “İbnü'l-Arabî”, *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, ss. 493-516.
- KORKMAZ, Zeynep, “Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kabusnâme Çevirisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1969, s. 195-200.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Selçukîler Devrinde Anadolu Şairleri Hâce Dehhânî”, *Hayat Mecmuası*, S. I, İstanbul 1926, ss. 4-5.
- , “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları” *Belleten*, C. VII, S. XXVII, Ankara, Temmuz 1943, ss. 380-381.
- KURTULUŞ, Rıza, “Kanii-i Tûsi”, *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 307.
- KUT, Günay, "Ahmedî", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, 165-167.
- , "Âşık Paşa" Bölüm I, *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, ss. 1-3.

KUTLUER, İlhan, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce”, *Türkler*, C.VII, Ankara 2002, ss. 429-438.

-----, “Sühreverdi Maktûl”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, ss. 40-42.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf , “Mahmud Dede Zaviyesi Vakfiyesi”, *Vakıflar dergisi*, S. XXII, İstanbul 1991, ss. 83-86.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Âşık Paşa" (Tasavvufî Şahsiyeti), Bölüm II, *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, s. 3.

-----, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, ss. 455-458.

-----, “Küçük Asya’da İslâm”, Prof. Dr. Ercüment Kuran’a Saygı: *Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 14 Mayıs 2005, Bildiri ve Makaleler, hzl. A.Y.Ocak-M.Öz vd., Ankara 2006.

OKUYAN, Mehmet, “Necmeddîn-İ Dâye”, *DİA*, C.XXXII, İstanbul 2006, ss. 496-497.

ORAL, M. Zeki, “Kitap Kitabeleri”, *Anıt*, S. I, Konya 1948, ss. 5-10.

ÖKTEN, Sadettin, “İsmâil b. Rezzâz, Cezerî”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, ss. 505-506.

-----, “Cevberi”, *DİA*, C.VII, İstanbul 1993, ss. 442-443.

ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, C. XXIX, İstanbul 2004, ss. 441-448.

ÖRS, Derya, “Necmuddin-i Râzî: Hayatı ve Eserleri”, *Nüsha*, II/VI, Ankara 2002, ss. 19-34.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “İbnül Esir”, *DİA*, C. XXI, İstanbul 2000, ss. 26-27.

-----, “Muhammed b. Ali Râvendî”, *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007, ss. 471-472.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Cend”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, ss. 359-360.

ÖZCAN, Tahsin, “Alâeddin Konevî”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2002, ss. 163-164.

ÖZERGİN, M. Kemal, "Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abdül-mü'min el-Hoyi Hakkında", *Belleten*, C. XXXN/134, Ankara 1970, ss. 219-229.

ÖZGÜDENLİ, Osman G., İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş (14 Haziran 2005 tarihinde Berlin Üniversitesi Institut für Islamwissenschaft'ta "Die Geschichte der persischen Handschriften in den Istanbul Bibliotheken" başlığı ile verilen konferansın tam metnidir.)

ÖZTÜRK, Zehra, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitim Dergisi*, C. I, S. IV, İstanbul, Ekim 2003, ss. 131-155.

-----, "Osmanlı Döneminde Kiraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. V, 2007, S. IX, ss. 401-445.

SADIKOVA, Cemile Alikızı, "Sözlükçülük Tarihinde Farsça-Türkçe İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkması", *Türkler*, C. V, Ankara 2002.

SERTKAYA, Osman, "Ahmed Fakîh", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, ss. 65-67.

SERTKAYA, Osman, "Ahmet Fakîh, Anadolu'da Türkçe Eserler Veren Mutasavvıf Şair", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. II, İstanbul 1996.

SEVGİ, H. Ahmet, "Hüsâmeddın Çelebi", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 512.

SÜMER, Faruk, "Keykubad I", *DİA*, C. XXV, İstanbul 2002, ss. 358-359.

ŞAHİN, İlhan, "Ahî Evran", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, ss. 529-530.

ŞAHİN, Bekir, "Selçuklu Dönemi Kitaplarının Bazı Özellikleri", *I. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu*, (13-14 Nisan), İstanbul 2007.

-----, "Selçuklu Dönemi Kitap Sanatları", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu*, (7-8 Ekim) Selçuk Üniversitesi- Selçuklu Belediyesi, Konya 2008, ss. 46-50.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazif, "Bahâeddin Veled", *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, ss. 460-462.

- ŞERBETÇİ, Azmi, “Kutbüddîn-i Şîrâzi”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2002, ss. 487-489.
- ŞİMŞEKLER, Nuri, “Ferîdun Sipehsalar”, *DİA*, C.XXXVII, İstanbul 2009, s. 260.
- TATCI, Mustafa, “Yûnus Emre”, *DİA*, C. XLIII, İstanbul 2013, ss. 600-606.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal, "Şayyad Hamza", *DİA*, C. XXXIX, İstanbul 2010, ss. 104-105.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal, “Klâsik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza’nın Hamsesi”, *Turkish Studies*, 2009, Volume IV, Issue VII, ss. 593-60.
- TEKİNDAG, Şehabettin, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerine Çalışmalar I", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1971, S. XVI, ss. 133-161.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Şeyhî'nin Harnâmesi Üzerinde Dil Araştırmaları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1965, C. I, S. II, ss. 5-26.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri, I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı" *Belleten*, Ankara, Nisan 1947, S. XLII/ XI ss. 201-202.
- TÜMER, Günay, “Birûni”, *DİA*, C.VI, İstanbul 1992, ss. 206-215.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Cendî”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, ss. 361-362.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı , "XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bir Bakış", *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 15-20 Kasım 1943, *Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948.
- ÜNVER, A. Süheyl, “Artuklular Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler”, *III. Türk Tarih Kongresi*, (15-20 Kasım 1943), *Kongreye Sunulan Tebligler*, Ankara 1943, ss. 221-224.
- , “Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülahazalar”, *III. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri* (15-20 Kasım 1943), Ankara: TTK Yayınları, 1948, ss. 642-646.
- , "Anadolu Selçuklu ve Beylikleri Kur'ân-ı Kerîm Hattatları Ve Tezyînatı Üzerine", *VI. Türk Tarih Kongresi-Bildiriler*, Ankara 1967, ss. 131-135.

-----, “Anadolu Selçukluları Zamanında Umumi ve Hususi Kütüphaneler”, Atatürk Konferansları II: 1964-68, Ankara 1970.

-----, “Anadolu Selçukluları Kitap Süsleri ve Resimleri”, *Atatürk Konferansları* V, 1971-72, Ankara 1975, ss. 79-89.

-----, "Hoca Dehhâni", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, ss. 187-188.

-----, “İskender”, *DİA*, C.XXII, İstanbul 2000, ss. 557-559.

ÜŞENMEZ, Emek, “Yûnus Emre Divanında Türkçe İslami Terimler”, *Turkish Studies*, Volume VIII/I, Ankara, Winter 2013, ss. 625-644.

YAVUZ, Kemal, "Şeyhoğlu", *DİA*, C. XXXIX, İstanbul 2010, ss. 88-89.

YAVUZ, Mehmet, “Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Nüsha, Y. III, S. XI, Güz 2003, İstanbul 2013, ss. 7-31.

YAZICI, Tahsin, “Ahmed-i Rumi”, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, ss. 131-132.

-----, “Muhammed b. Gazi”, *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, ss. 531.

YAZICI, Tahsin, “Ahmed Eflâkî”, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 162.

YILDIRIM, Kazım, “İbnü'l Arabî'nin Kültürümüzdeki Yeri Ve Önemi”, *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1998, S. IV, ss. 30-35.

YÜCEL, M. Yaşar, “Çobanoğulları Beyliği,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1965, C. XXIII, S. I, ss. 61-73.

YÜCEL, Yaşar, “Candaroğulları”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, ss. 146-149.

Diğer Yayınlar

“Ferraş” *TÜRDİAV Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat*, İstanbul 1985.

“Kütüphane” *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2010.

- ALTINTAŞ, Ahmet, “Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Malatya İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1998.
- ARITAN, Ahmet Saim, “Konya Müzelerinde Bulunan Selçuklu Ciltlerinin Özellikleri”, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*), Konya 1987.
- CUNBUR, Müjgân, “Gülşehrî ve Mantıku't-Tayr'ı”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Ankara 1952.
- ÇELİK, Züriye, “Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- DEMİRAY, Kemal, *Temel Türkçe Sözlük*, “Kütüphane” İnkılap Kitabevi, İstanbul 1990.
- DURMAZ, Esra, “Şeyyad Hamza'nın Ahval-i Kıyamet'i”, (*Yüksek Lisans Tezi*), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1994.
- EROĞLU, Bahtiyar, “Bazı Örnekleri ile Anadolu'da Tarihi Türk Kütüphane Mimarlığı”, (*Yüksek Lisans Tezi*), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 1990.
- GÜLER, Fatma Turhal, “Vefât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-Selâm” (*Yüksek Lisans Tezi*), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1996.
- GÜZELİŞİK, Gülten Feşel, “Mi'racnâme”, (*Yüksek Lisans Tezi*), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1996.
- ŞAHİN, Haşim, “Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402)”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.

EKLER

Ek 1: Türkiye Selçuklu Devri İthâf Geleneği

Eser Adı	Müellif	İthâf Edilen Şahıs
<i>Pertevnâme</i>	Şihâbeddin Sühreverdî (Maktûl)	Nâsiruddîn Berkyaruk Şah
<i>Ravzatü'l-Menâziri'l-Meliki'n-Nâsir</i>	Kemaleddin Ebu Bekr b. Sâ'idü'r-Râdî	Nâsiruddîn Berkyaruk Şah
<i>Kâmil-et-Tâbir</i>	Hüseyin b. İbrahim Tiflisî	II. Kılıçarslan
<i>Kifâyet-et-Tıp</i>	Hüseyin b. İbrahim Tiflisî	Kutbeddin II. Melikşah
<i>Ravzatu'l-Ukûl</i>	Mensub Mehmed b. Gâzî	Rükneddin Süleyman Şah
<i>El-İhtiyârât fî Mecma'î'r-Rubâ'ıyyât</i>	Abdülkerim b. Ebû Bekir	Muhyiddîn Mesûd
<i>Selçuknâme</i>	İbn Bîbî	I. Gıyâseddin Keyhüsrev
<i>Barid as-Saada</i>	Mensub Mehmed b. Gâzî	I. Gıyâseddin Keyhüsrev
<i>Rahat-Üs-Sudur ve Ayet-Üs-Sürûr</i>	Muhammed b. Alî b. Süleymân er-Râvendî	I. Gıyâseddin Keyhüsrev
<i>Farsça Manzum Tarihi</i>	Firdevsî	I. İzzeddin Keykâvus
<i>Kelile ve Dimne</i>	Mehmed et Tusi el Kânî	I. İzzeddin Keykâvus
<i>Kistasü'l-Adalet fî Kavaidi's-Saltanat</i>	Kadı Siraceddin Urmevî	I. İzzeddin Keykâvus
<i>Mirsâd-ül-İbâd</i>	Necmeddin Râzi	I. Alâeddin Keykubad
<i>Kitâbu'l-Letâifi'l-Alâiyye Fi'l-Fedâili's-Seniyye</i>	Ez-Zencânî	I. Alâeddin Keykubad
<i>Kitâb-ı Hadâiku's-siyer fî Âdâbi'l-Mülûk</i>	Nizâmeddin Yahya b. Said b. Ahmed	I. Alâeddin Keykubad
<i>Mürşidu'l-Kifâye ve Yezdân Şınaht</i>	Ahî Evren,	I. Alâeddin Keykubad
<i>Tuhfe-i Mubârizî</i>	Hâkim Bereket	I. Alâeddin Keykubad'ın Amasya Valisi
<i>Selçuknâme</i>	Hoca Dehhâni	III. Alâeddin Keykubad

Ek 2: Beylikler Devri İthâf Geleneği

Eser Adı	Müellifi	İthâf Edilen Şahıs
<i>Keşfü'l Akabe</i>	İbnü'l Kemal İlyas b. Ahmed'	Melik Ahmed Gazi (Dânişmendli Beyliği)
<i>Takvîmu'l-Edviye el-Müfrede</i>	İbrâhim b. Sa'îd el-'Alâî	Alâeddin Zülkarneyn (Dânişmendli Beyliği)
<i>Mahzenu'l-Esrâr</i>	Genceli Nizâmî	Fahreddîn Behramşah (Mengücek Beyliği)
<i>Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî</i>	Necmeddin-i Dâye	Alâeddin Davud Şah (Mengücek Beyliği)
<i>Elvâhu'l- 'İmâdîye</i>	Şihabüddin Sühreverdi	İmâdüddîn Ebû Bekir Karaarslan b. Davud b. (Artuklu Beyliği)
<i>Urcûze fî Suverî'l-Kevâkibi's-Sâbite</i>	Ebû Alî b. Ebu'l-Hasan es-Sûfî	Fahreddîn Karaarslan (Artuklu Beyliği)
<i>El-Muhtâr fî Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr</i>	Zeyneddîn Abdurrahîm el-Cevberî	Melik Mesud (Artuklu Beyliği)
<i>Kitâbu Câmi' u'l- 'İlm ve'l-Amel</i>	Cezerî İsmail b. Rezzâz	Nasîruddîn Mahmûd (Artuklu Beyliği)
<i>Ravzatu'l-Fesâha</i>	Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî	I. Necmeddin Gazi (Artuklu Beyliği)
<i>İhtiyârât-i Şâhnâme</i>	Ali b. Ahmed	Melikşah b. Muhammed (Saltuklu Beyliği)
<i>İlyâsiye fî't-Tıb</i>	-	İlyasBey (Menteşeoğulları Beyliği)
<i>Baznâme</i>	-	Mahmud Çelebi (Menteşeoğulları Beyliği)
<i>İntihâb-ı Süleymânî</i>	Allâme Şîrâzî	Süleyman Paşa (Candaroğulları Beyliği)
<i>Cevâhirü'l-Esdaf</i>	-	İbrahim Bey (İsfendiyaroğulları Beyliği)
<i>Kitâb-ı Miftâhi'n-Nûr/ Hazâini's-Sürûr</i>	Sinoplu hekim Mü'min bin Mukbil	İsfendiyâr Bey (İsfendiyaroğulları Beyliği)
<i>Maktel-i Hüseyin Mesnevisi</i>	-	Celalüddin Şah Bayezid (Candaroğulları Beyliği)
<i>Miracnâme</i>	-	Hızır Bey (İsfendiyaroğulları Beyliği)

<i>Hülâsatü't Tıbb</i>		Kasım Bey (İsfendiyoğulları Beyliği)
<i>Risâle-i Münciye</i>	Kastamonulu Ömer b. Ahmed'	İsmail Bey (Candaroğulları Beyliği)
<i>Miyârü'l-Ahyâr ve'l-Esrar</i>	Yûnus b. Halil b. Mehmed	İsmail Bey (Candaroğulları Beyliği)
<i>Hulviyyât-ı Şâhi/ Sultânî</i>	-	İsmail Bey (Candaroğulları Beyliği)
<i>Hurşidnâme</i>	Şeyhoğlu yahut İbn Şeyhi Sadrüddîn Mustafa	Süleyman Şah (Germiyanogulları)
<i>Marzubannâme</i>	Şeyhoğlu yahut İbn Şeyhi Sadrüddîn Mustafa	Süleyman Şah (Germiyanogulları)
<i>İskendernâme</i>	Ahmedî	Süleyman Şah (Germiyanogulları)
<i>Rüya Tabirnâmesi</i>	Ahmed-i Dâî	II. Yakup Bey (Germiyanogulları)
<i>Arâisü'l Mecâlis</i>	Muhammed es-Sa'lebî	Mübarüziddin Mehmed Bey
<i>Tezkire-i Evliyâ</i>	Muhammed es-Sa'lebî	Mübarüziddin Mehmed Bey
<i>Süheyl-ü Nevbahar Manzumesi</i>	Mesud b. Ahmed	Umur Bey (Aydinoğulları)
<i>Şifâül Eskâm ve Devâi'l Â'lâm</i>	Hacı Paşa'nın	İsa Bey (Aydinoğulları)
<i>Mesâlikü'l Kelâm</i>	Hacı Paşa	İsa Bey (Aydinoğulları)
<i>El Füsûlü'l Şerefiyye</i>	Şemseddin Mehmed Tüşteri	Mübârizeddin Mehmed Bey
<i>Bâhnâme</i>	Nasirüddîn Tûsi'	Yakub b. Devlet Han (Saruhanoğulları)

Ek 3: En erken tarihli Türkiye Selçuklu Cildi, Kitâbü'l – Garîbeyn fi'l – Kur'ân ve'l – Hadîs, 549/1154, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed: 105, (Arka Kapak ve Mikleb)

Ek 4: Fihi Mâfih, XIII. yüzyıl sonları, Mevlânâ Müzesi İhtisas Küt.: 2109, (Ön ve Arka Kapak)

Ek 5: Arâbü'l-Kur'ân ve Meânîhi, Selçuklu Cildinde Geometrik ve Rûmîli iç Kapaklar Örneği, 593/1196(XIII. yüzyılın II. Çeyreği cildi) T.S.M.K. III. Ahmed: 123

Ek 6: Kur'ân-ı Kerîm, 714/1315, Konya Mevlâna Müzesi:12/1, (Ön Kapak Şemsesi)

Ek 7: İbn Bîbî: El-Evâmirü'l-Alâiyye_fi'l-umûri'l-Alâiyye_(Unvan Sayfası)

Ek 7.1: Evâmirü'l-Alâiyye fi'l Umûri'l Alâiyye (İlk Sayfa)

Ek 8: İbn-ül-Esîr: El Kâmil Fi't Tarih

Arşiv Numarası: 44 Dar 440

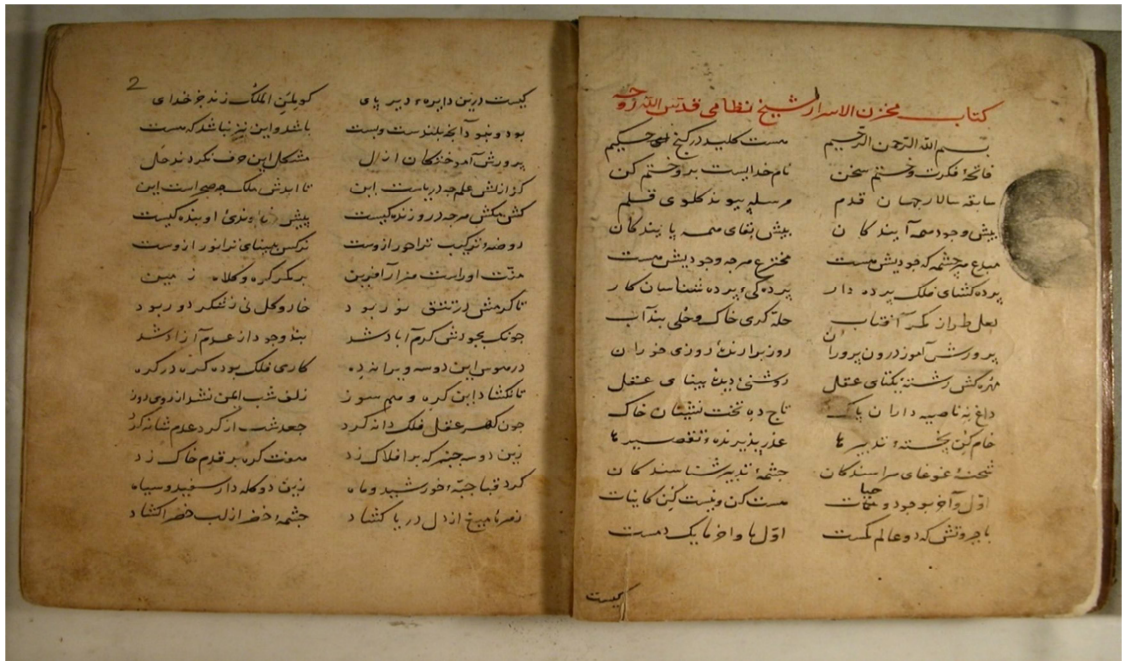
Bulunduğu Yer: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

Ek 9: Genceli Nizâmî: Mahzenül Esrar

Arşiv Numarası: 42 Kon 4372

Bulunduğu Yer: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

Ek 10: Necmeddin Râzi: Mirsâdül İbad

Arşiv Numarası: 45 Hk 1181

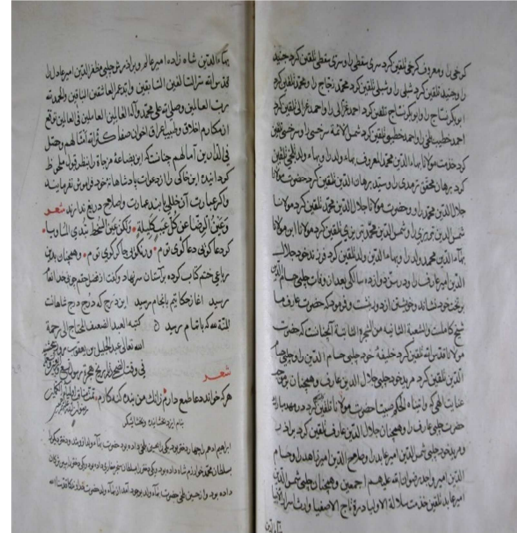
Bulunduğu Yer: Manisa İl Halk Kütüphanesi

Ek 11: Ahmed Eflâkî: Menakibü'l Ârifîn

Arşiv Numarası: 22 Sel 4418/1

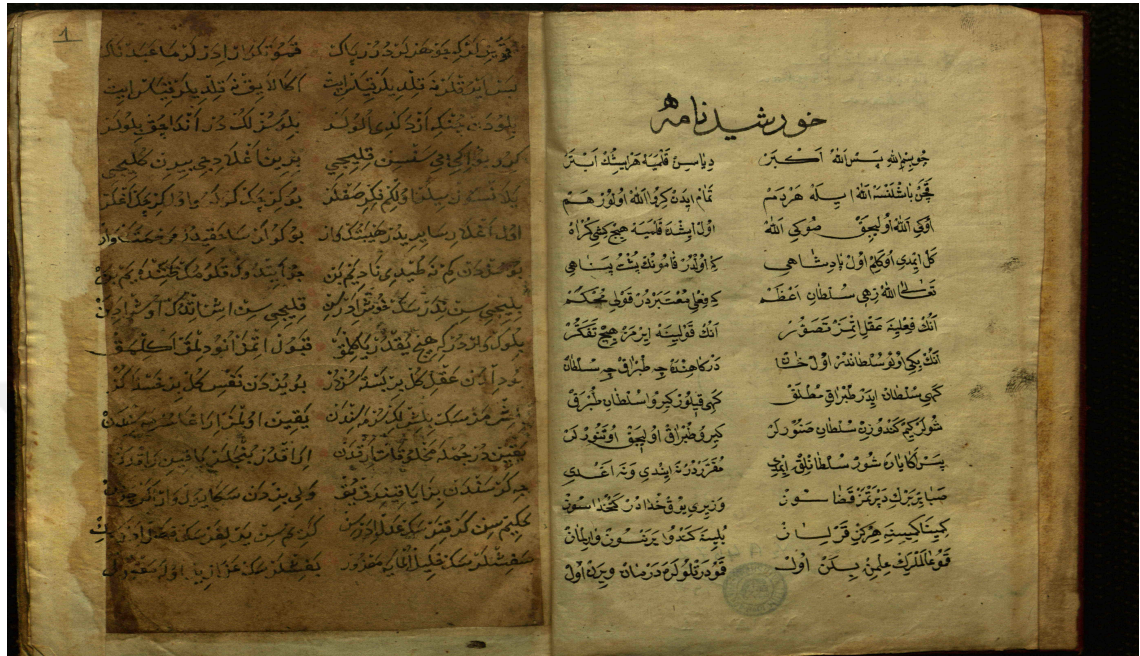
Bulunduğu Yer: Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi

Ek 12:Şeyhoğlu Sadrüddîn Mustafa: Hurşidnâme

Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 4672

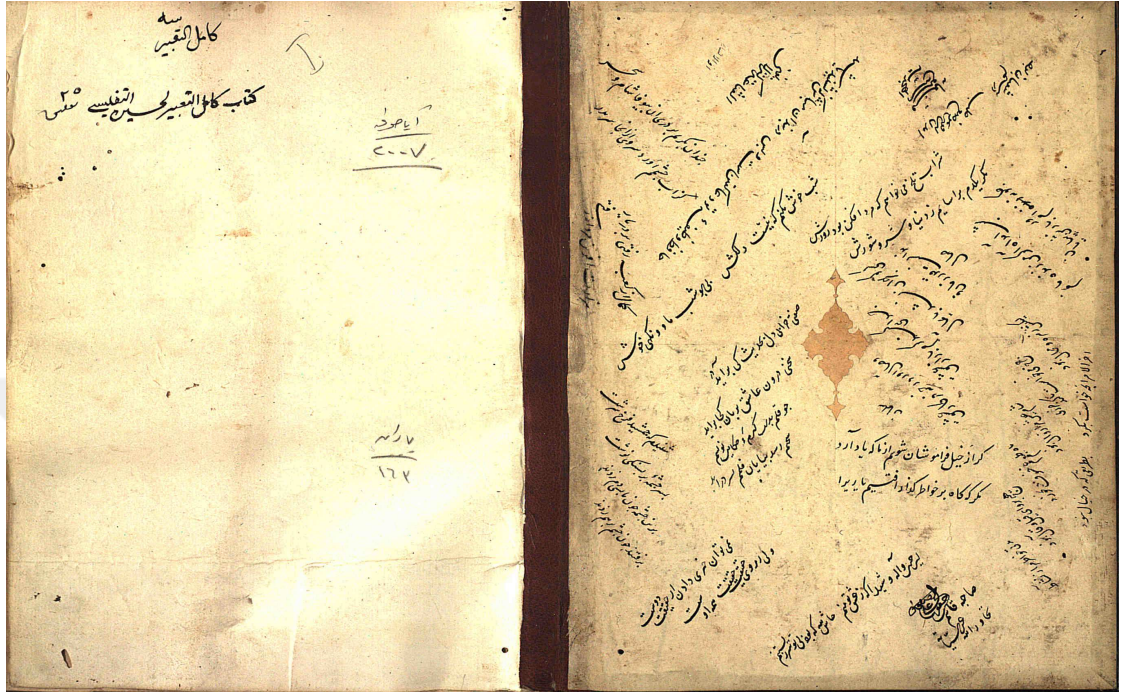
Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara

Ek 13: Hüseyin b. İbrahim Tiflîsî : Kâmile-t Tâbir

Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 4672

Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara

Ek 14: Şihâbeddin Sühreverdî el-Maktûl : Hikmetü'l İşrâk

Arşiv Numarası: 42 Yu 478

Bulunduğu Yer: Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi

ÖZGEÇMİŞ

Kocaeli’nde doğdu. İlk Öğrenimini Kocaeli’nin Gölcük İlçesine bağlı Piyalepaşa İlköğretim Okulu’nda tamamladı. Eğitim hayatına aynı ilçede bulunan yabancı dil ağırlıklı bir lisede devam etti. Lisans eğitiminin başlangıcı ise (Bolu) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Tarih Bölümü oldu. Mezuniyetine müteâkiben Sakarya Üniversitesi’nde Ortaçağ Bilim Dalında Yüksek Lisans’a başladı ve eğitimini bu üniversitede tamamladı.

